

Demografski razvoj Grada Osijeka nakon 1971. godine

Perić, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:283189>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Marina Perić

Demografski razvoj Grada Osijeka nakon 1971. godine

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistre geografije

**Zagreb
2018.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija Geografija;
smjer: *Geografski informacijski sustavi* pri Geografskom odsjeku Prirodoslovno-
matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc.
Dubravke Spevec.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Demografski razvoj Grada Osijeka nakon 1971. godine

Marina Perić

Izvadak: U ovom su radu prikazane i analizirane osnovne odrednice dinamike razvoja stanovništva 11 naselja Grada Osijeka nakon 1971. godine. Demografski razvoj Grada Osijeka proizašao je iz niza društveno–gospodarskih i povijesno–političkih čimbenika. Analizom su uočena negativna demografska kretanja i prirodna depopulacija ovog područja od 1991. godine. Na izrazito nepovoljne demografske procese utjecao je Domovinski rat 1990-ih sa svojim izravnim i neizravnim utjecajima, zaostalost Slavonije u gospodarskom smislu, te odlazak mladog, radno sposobnog i reproduktivnog stanovništva, što ima za posljedicu smanjenje rodnosti i potencijala za budući demografski razvoj. Proces koji zahvaća ovo područje su depopulacija, pad nataliteta, demografsko starenje i emigracija stanovništva.

76 stranica, 37 grafičkih priloga, 8 tablica, 30 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Grad Osijek, negativna demografska kretanja, depopulacija, Domovinski rat, emigracija, starenje stanovništva

Voditelj: doc. dr. sc. Dubravka Spevec
Povjerenstvo: doc. dr. sc. Dubravka Spevec
doc. dr. sc. Ružica Vuk
doc. dr. sc. Ivan Zupanc

Tema prihvaćena: 7. 2. 2017.

Rad prihvaćen: 8. 2. 2018.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Demographic development of the City of Osijek after 1971

Marina Perić

Abstract: This thesis presents and analyzes the basic determinants of the dynamics in population development of 11 settlements within the City of Osijek, after 1971. The demographic development of Osijek has emerged from a series of socio-economic, historical and political factors. The analysis showed negative demographic trends and natural depopulation of this area since 1991. Negative demographic trends are the result of indirect and direct influence of the Homeland War during 1990s, Slavonia's economic underdevelopment, as well as the out-migration of young, working and reproductive population. This has led to low fertility rates and lower potential of future demographic development. The processes that occur in this area are depopulation, birth rates decline, aging and emigration.

76 pages, 37 figures, 8 tables, 30 references; original in Croatian

Keywords: City of Osijek, negative demographic trends, depopulation, Homeland War, emigration, aging of population

Supervisor: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor
Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor
Ivan Zupanc, PhD, Assistant Professor

Thesis submitted: February 7th 2017

Thesis accepted: February 8th 2018

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Prostorni i vremenski obuhvat	2
1.2. Dosadašnja istraživanja	2
1.3. Predmet i ciljevi istraživanja	3
1.4. Hipoteze.....	4
2. Metodologija istraživanja	5
3. Opće geografske značajke Grada Osijeka	8
3.1. Geografski smještaj i položaj.....	8
3.2. Fizičko–geografske značajke	9
3.2. Prometno-geografski položaj.....	10
3.4. Historijsko-geografski razvoj	11
4. Broj i razmještaj stanovništva Grada Osijeka	13
4.1. Gustoća naseljenosti	17
5. Kretanje stanovništva Grada Osijeka.....	23
5.1. Opće (ukupno) kretanje stanovništva	23
5.2. Prirodno kretanje stanovništva	33
5.3. Prostorna pokretljivost stanovništva	39
5.3.1. Migracija stanovništva	39
5.3.2. Dnevna cirkulacija stanovništva.....	45
5.4. Tipovi općeg kretanja stanovništva.....	47
6. Strukture stanovništva Grada Osijeka	51
6.1. Biološki sastav.....	51
6.1.1. Sastav stanovništva prema spolu	51
6.1.2. Sastav stanovništva prema dobi	54
6.3. Društveno-gospodarski sastav	58
6.3.1. Sastav stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti	60
6.3.2. Sastav stanovništva prema gospodarskoj djelatnosti.....	62
6.4. Obrazovni sastav	65
6.5. Narodnosni sastav	66
7. Demografska perspektiva i resursi budućeg demografskog razvoja Grada Osijeka	68
8. Zaključak	70
Literatura.....	72
Izvori	74
Prilozi	75

1. Uvod

Stanovništvo je primarni pokretač i nositelj društvenog i gospodarskog razvoja te je važan element svake analize pojedinog područja. Kretanje broja stanovnika povezano je i uvjetovano društveno-gospodarskim razvojem i političkim promjenama na određenom prostoru. To se odražava na prirodno kretanje stanovništva i migracije te na strukture stanovništva.

U današnjem demografskom krajoliku zrcale se prošli društveni procesi, politička previranja, vojni sukobi, gospodarska kretanja, teritorijalne promjene, ali se i očitava vitalnost stanovništva koja dokazuje da bez ljudi nema društvenog i gospodarskog napretka. Na temelju aktualnih struktura i procesa stanovništva moguće je rekonstruirati prošlost i predvidjeti budući razvoj nekog kraja.

Grad Osijek na temelju popisa stanovništva 2011. godine obuhvaća prostor na kojemu se nalazi 11 naselja, a to su: Brijest, Briješće, Josipovac, Klisa, Nemetin, Osijek, Podravlje, Sarvaš, Tenja, Tvrđavica i Višnjevac. Prema popisu iz 2011. godine na ovom je prostoru živjelo 108 048 stanovnika, što je činilo 35,4 % stanovništva Osječko-baranjske županije. Naselje Osijek koje broji 84 104 stanovnika (2011.) je administrativno-upravno, prosvjetno-kulturno i industrijsko središte Osječko-baranjske županije, ali i cijele Istočne Hrvatske.

Demografski razvoj Grada Osijeka proizašao je iz niza društveno-gospodarskih i povijesno-političkih čimbenika. Dinamika razvoja stanovništva Grada Osijeka bila je u pojedinim međupopisnim razdobljima nejednolika, na što su utjecali različiti čimbenici.

U drugoj polovici 20. stoljeća Grad Osijek bio je jezgra populacijskog i društveno-gospodarskog razvoja Slavonije i Baranje. Proces populacijske decentralizacije bio je najznačajnije obilježje stanovništva tog područja. Došlo je do povećanja udjela stanovništva prigradskih naselja u ukupnom stanovništvu Grada Osijeka. Danas je vidno drugačija situacija. Ukupno stanovništvo Grada Osijeka se smanjuje te je prisutna depopulacija i demografsko starenje stanovništva. Natalitet se smanjuje kao posljedica iseljavanja mladog, reproduktivnog i radno sposobnog stanovništva.

1.1. Prostorni i vremenski obuhvat

Prostorni obuhvat rada je Grad Osijek koji se sastoji od 11 naselja, prema administrativno-teritorijalnom ustroju iz Popisa stanovništva 2011. godine, na temelju službenih podataka iz Registra prostornih jedinica Državne geodetske uprave.

Vremenski obuhvat rada odnosi se na razdoblje od 1971. godine do danas, s naglaskom na razdoblje nakon Domovinskog rata s izraženim negativnim demografskim procesima relevantnim za sadašnje stanje ovoga područja. Ukupno kretanje stanovništva prikazano je od prvog modernog popisa stanovništva 1857. godine, a podaci o prirodnom kretanju analizirani su za razdoblje 1971. – 2015. godine.

1.2. Dosadašnja istraživanja

Ova tema je slabo obrađena te su korišteni brojni radovi koji se djelomično ili posredno bave proučavanjem stanovništva osječkog kraja.

Demografskom problematikom u Hrvatskoj bavio se čitav niz autora. Nejašmić (1991) u svojoj knjizi *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi* donosi uzroke depopulacije, njegovo širenje i posljedice. Zatim, u knjizi *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima* (2005) navodi opće značajke, razmještaj, sastav stanovništva Hrvatske i osnovne pojmove vezane uz prirodno kretanje i migracije. Godine 2009. Nejašmić, Toskić i Mišetić u knjizi *Demografski resursi Republike Hrvatske: sintetični pokazatelji za županije, gradove i općine*, navode tipologiju prostornih jedinica u Republici Hrvatskoj na razini općina/upravnih gradova.

Wertheimer-Baletić (2004) u svom članku *Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj* donosi čimbenike nepovoljnih demografskih procesa u Hrvatskoj i njihove posljedice. Nadalje, u svom članku *Stanovništvo Osijeka i osječkog kraja 1948. – 1991. godine* (1996) bavi se analizom ukupnog kretanja stanovništva Osijeka i osječkog kraja od 1948. do 1991. godine te njegovim dinamičkim sastavnicama i strukturnim obilježjima. Andraković i Jukić (2009) u svom radu *Dinamika stanovništva Grada Osijeka od 1857. do 2001. godine* bave se istom tematikom za razdoblje od prvog modernog popisa stanovništva 1857. do 2001. godine.

Živić u svom radu *Demografske odrednice i posljedice starenje stanovništva Hrvatske* (2003) stanovništvo promatra kao nositelja gospodarskog razvoja, a promjene u njegovom kretanju i sastavu direktno se održavaju na prostor. Posebna pozornost dana je činjenici da je poznavanje uzroka i posljedica demografskog starenja presudno za ocjenu demografskih potencijala. Isti se autor 1998. godine bavi narodnosnim sastavom gradskih naselja Istočne Hrvatske.

O povijesti Osijeka pisao je Mažuran u svojim knjigama (1962 i 2013), te Mirković (2003) koji se bavio stanovništvom i naseljima Istočne Hrvatske.

Vresk se u svom članku iz 1980. godine *Tendencije razvoja gradske regije Osijeka* bavi gradskom regijom Osijeka i čimbenicima koji su uvjetovali njezin razvoj, a 1990. u članku *Struktura dnevnih migranata zaposlenih kao pokazatelj razvijenosti dnevnih urbanih sistema Hrvatske* navodi strukturu cirkulanata dnevnih urbanih sistema Hrvatske pa tako i Grada Osijeka.

1.3. Predmet i ciljevi istraživanja

Predmet istraživanja je osnovna dinamičko–strukturna obilježja kretanja i razvoja stanovništva Grada Osijeka. Demografski procesi analizirani su i prikazani kroz broj i razmještaj stanovništva, kretanje stanovništva (ukupno, prirodno i prostorno), zatim strukture stanovništva, a na kraju prikazani su demografska perspektiva i resursi demografskog razvoja Grada Osijeka.

Cilj istraživanja je na temelju dostupne relevantne stručne i znanstvene literature, a ponajprije recentne popisne i vitalne statistike, te uz obradu podataka i primjenu deskriptivne i komparativne analize, utvrditi najvažnije trendove i procese u populacijskom razvoju Grada Osijeka uz primjenu GIS softvera, prije svega za potrebe kartografske vizualizacije.

1.4. Hipoteze

Na temelju osobnog poznavanja prostora, pročitane literature te stečenog znanja dosadašnjim obrazovanjem u radu su provjeravane sljedeće hipoteze:

(H1) Grad Osijek bilježi negativna demografska kretanja s posebno izraženom komponentom migracija u posljednjem međupopisnom razdoblju.

(H2) Najnegativnija demografska kretanja zabilježena su u međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. godine zbog posljedica Domovinskog rata.

(H3) S područja Grada Osijeka najviše iseljava mlado, radno sposobno i reproduktivno stanovništvo u potrazi za boljim životom, čime se umanjuje potencijal za budući demografski razvoj.

(H4) Nepovoljna obilježja demografske dinamike potvrđuju prisutnost snažne biološke, a naročito emigracijske depopulacije grada Osijeka, koje će, unatoč relativno povoljnijem stanju u pojedinim naseljima, u budućnosti biti snažna prepreka normalnom društveno-gospodarskom razvoju.

(H5) Grad Osijek će i na sljedećem popisu zabilježiti nastavak negativnog trenda, odnosno pad ukupnog broja stanovnika.

2. Metodologija istraživanja

Problematika ovog rada nalaže točno i precizno objašnjenje metodološkog postupka. To, prije svega, znači potrebu da se pobliže odredi pojam Grada Osijeka te obrazlože izvori podataka i primijenjene metode istraživanja. Zbog usporedbe demogeografskih obilježja u različitim razdobljima podaci su svedeni na razinu administrativno-teritorijalne organizacije Grada Osijeka iz 1993. godine. Grad Osijek obuhvaća sljedeća naselja: Brijest¹, Briješće², Josipovac, Klisa³, Nemetin⁴, Osijek, Podravlje⁵, Sarvaš, Tenja, Tvrđavica⁶ i Višnjevac. Naselje Osijek odnosi se na formalni grad, koji je samo jedno od naselja koja tvore administrativno-teritorijalnu jedinicu Grad Osijek.

Zbog praktičnih razloga, u nastavku ovoga rada termin Grad Osijek koristit će se uvijek kada se govori o administrativno-teritorijalnoj jedinici sa svim spomenutim naseljima koje ona obuhvaća, a za samo naselje će se koristiti izraz naselje Osijek. Osim toga, valja napomenuti da je prostorni obuhvat spomenute administrativno-teritorijalne jedinice prilagođen stanju iz popisa stanovništva 2001. godine.

Na samom početku pisanja rada proučavana je relevantna literatura koja se odnosi na demografske procese. Slijedilo je proučavanje znanstvene i stručne literature o području Grada Osijeka. Zatim je slijedilo prikupljanje podataka o popisima stanovništva, vitalnoj statistici, migracijama te dobno-spolnom i gospodarskom sastavu stanovništva. Većina podataka prikupljena je na mrežnim stranicama Državnog zavoda za statistiku (DZS) ili dobivena na zahtjev putem njihove službe za korisnike, te u knjižnici Geografskog odsjeka PMF-a.

¹ Samostalno naselje od 1991. godine. Nastalo izdvajanjem dijela područja naselja Osijek. Do 1961. godine podaci su sadržani u naselju Osijek.

² Dio naselja Briješće 1991. godine pripojeno je Osijeku, što je prouzročilo određene statističke promjene.

³ Naselje Klisa nalazilo se do 1991. godine u sastavu Vukovarsko-srijemske županije. Do 1931. iskazivano kao dio naselja, a od 1948. godine kao naselje. Za 1991. godinu povećano pripajanjem dijela područja naselja Bobota, općina Trpinja, Vukovarsko-srijemska županija i dijela područja naselja Bijelo Brdo, općina Erdut. Do 1981. godine dio podataka sadržan je u naselju Bijelo Brdo, a dio u naselju Bobota.

⁴ Samostalno naselje od 1991. godine nastalo izdvajanjem dijela područja naselja Osijek. Do 1961. godine podaci su sadržani u naselju Osijek.

⁵ Samostalno naselje od 1991. godine. Nastalo izdvajanjem dijela iz naselja Osijek. Za 1921. godinu podaci su sadržani u naselju Bilje, općina Bilje.

⁶ Samostalno naselje od 1991. godine. Nastalo izdvajanjem dijela naselja iz naselja Osijek.

Analiza podataka rezultirala je oblikovanjem tekstualnog dijela, grafičkim priložima i koropletnim kartama. Obrada statističkih podataka provedena je pomoću Microsoft Excela 2016, a vizualizacija pomoću softvera ArcGIS 10.1.

Podaci popisa stanovništva 2011. godine nisu neposredno usporedivi s podacima Popisa 2001., kao ni s podacima prijašnjih popisa jer se statistička definicija ukupnog stanovništva primijenjena u Popisu 2011. razlikuje od onih koje su primijenjene u prijašnjim popisima. Popisi stanovništva 1971., 1981., 1991. godine provedeni su po principu stalnog (*de iure*) stanovništva, dok su popisi 2001. i 2011. godine provedeni po koncepciji prisutnog stanovništva (*de facto*). Stalno stanovništvo odnosi se na osobe s prebivalištem u Republici Hrvatskoj bez obzira na to jesu li u vrijeme popisa bile prisutne u prebivalištu ili ne i bez obzira na duljinu odsutnosti iz prebivališta. Zbog toga, između ostalog, proizlazi značajniji pad broja stanovnika u međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. godine. U Popisu 2001. prvi se put pri definiranju ukupnog stanovništva primjenjuje koncept „uobičajenog mjesta stanovanja“ i uvodi se razdoblje od jedne godine i dulje kao osnovni kriterij za uključivanje ili isključivanje osobe iz ukupnog stanovništva. U Popisu 2011. također se primjenjuje koncept „uobičajenog mjesta stanovanja“ i prvi se put uvodi namjera odsutnosti/prisutnosti kao dodatni kriterij za uključivanje ili isključivanje osobe iz ukupnog stanovništva. Iako se podaci obaju popisa, 2001. i 2011., temelje ne konceptu „uobičajenog mjesta stanovanja“, oni nisu neposredno usporedivi – to je tako najprije zbog namjere odsutnosti/prisutnosti koja se nije prikupljala u Popisu 2001., a potom i stoga što je Popis 2001. u ukupan broj stanovnika uključivao i osobe odsutne godinu i dulje koje su se u mjesto stalnog stanovanja vraćale sezonski i mjesečno (te se osobe u Popisu 2011. ne uključuju u ukupan broj stanovnika). U tu skupinu spadaju studenti koji studiraju u inozemstvu bez obzira na učestalost dolaska u Republiku Hrvatsku, s iznimkom studenata koji svakodnevno prelaze granicu (Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Metodološka objašnjenja).

Pri proučavanju prirodnog kretanja stanovništva korišteni su podaci po naseljima iz tablograma DZS-a. Ti podaci obuhvaćaju samo prirodno kretanje stanovništva „u zemlji“ (osim za razdoblje od 1993. do 1997. godine, ali za to razdoblje rođeni i umrli u inozemstvu nisu razmatrani kako ne bi došlo do nesklada u vrijednostima pokazatelja

prirodne dinamike stanovništva). Za bivša okupirana naselja⁷ tijekom Domovinskog rata, vitalna je statistika nepotpuna za razdoblje okupacije (1991. – 1995.). Za to je razdoblje uračunato samo stanovništvo okupiranih naselja koje se nalazilo na slobodnom teritoriju.

U radu su za pojedine demogeografske analize za koje nisu objavljeni potpuni podaci s posljednjeg popisa (2011.), kao podaci koji najviše odgovaraju sadašnjem stanju, korišteni oni s prethodnog popisa 2001. godine.

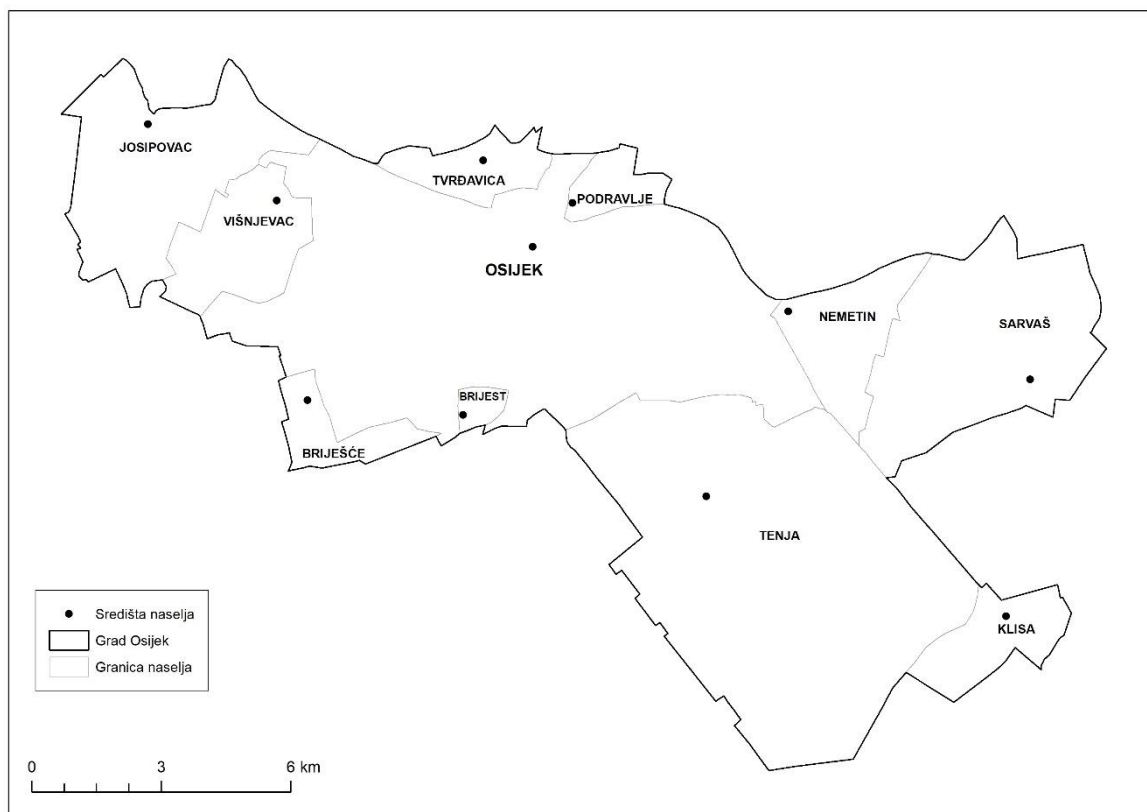
⁷ Okupirana naselja na području današnje Osječko-baranjske županije 3.1.1992. bila su sljedeća: (Ada, Aljmaš, Antunovac Tenjski, Bijelo Brdo, Dalj, Divoš, Erdut, Ernestinovo, Koprivna, Laslovo, Palača, Paulin Dvor, Petrova Slatina, Sarvaš, Silaš, Šodolovci i Tenja)

3. Opće geografske značajke Grada Osijeka

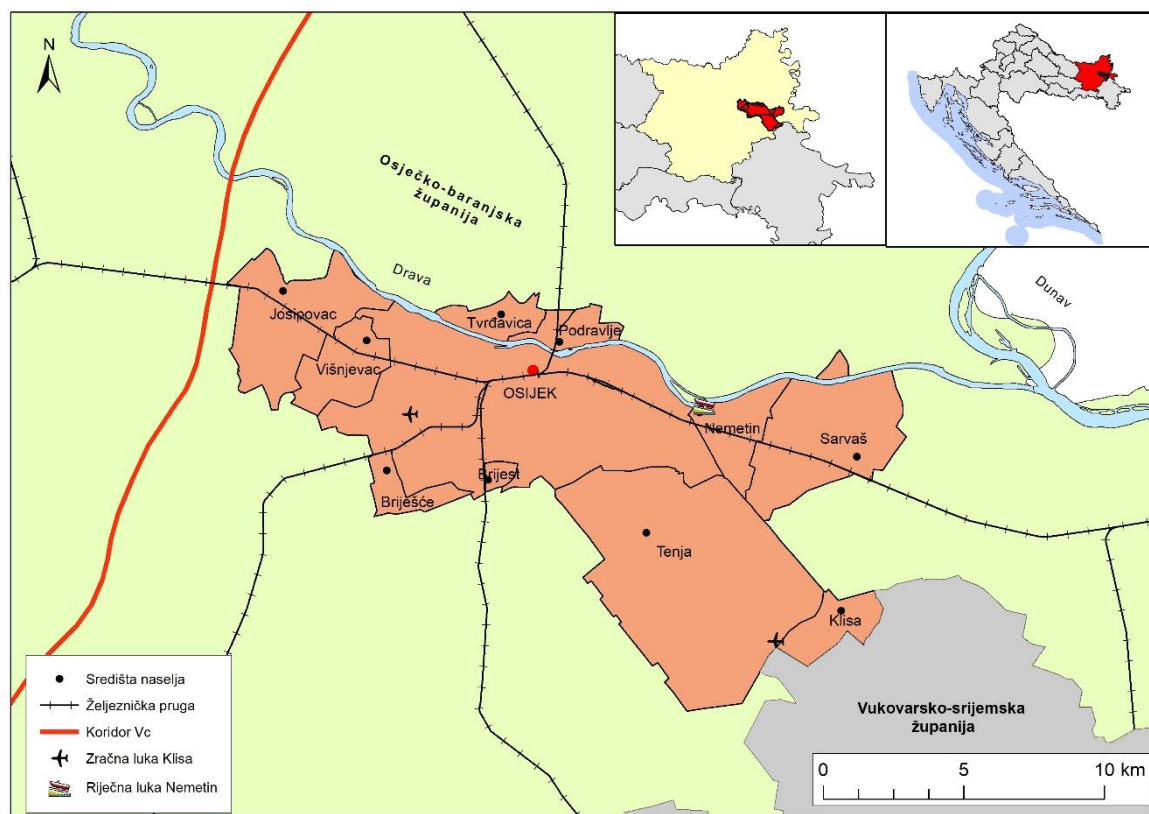
3.1. Geografski smještaj i položaj

Grad Osijek nalazi se u istočnom dijelu Republike Hrvatske. Pripada Osječko-baranjskoj županiji. U širem smislu pripada prostornoj cjelini županija Istočne Hrvatske (Osječko-baranjska, Vukovarsko-srijemska, Virovitičko-podravska, Požeško-slavonska i Brodsko-posavska županija). Geografski položaj Osijeka i njegova dugogodišnja valorizacija odredili su njegov razvoj kao makroregionalnog centra Istočne Hrvatske (Andraković i Jukić, 2009).

Grad Osijek ima površinu od 175 km², što je 4,2 % od ukupne površine Osječko-baranjske županije, te 1,5 % površine Republike Hrvatske. Grad Osijek obuhvaća 11 naselja, a to su: Brijest, Briješće, Josipovac, Klisa, Nemetin, Osijek, Podravlje, Sarvaš, Tenja, Tvrđavica i Višnjevac (sl. 1).

Sl. 1. Naselja na području Grada Osijeka 2011. godine

Sl. 2. Geografski položaj Grada Osijeka

3.2. Fizičko–geografske značajke

Osijek se pruža desnom obalom rijeke Drave u dužini od oko 10 km, samo 25 km uzvodno od njezinog sutoka s Dunavom (Andraković i Jukić, 2009). Oko ušća Drave u Dunav nalazi se prostrana močvarna zona koja je spriječila značajnije iskorištavanje nizvodnog prostora, a stvorena je mlađim supsidencijskim gibanjima u Somborsko-apatinskoj tektonskoj potolini (Sić, 1980). Rijeka Drava se na području Osijeka usjekla u mlađu pleistocensku terasu koja čini višu (94 m) južnu obalu, zaštićeniju od poplava, te uzvodno od Osijeka ima mehanizam voda srednjeg toka uz često meandriranje (Andraković i Jukić, 2009). Važna činjenica za postanak Osijeka je smještaj na mjestu gdje je prijelaz Drave najlakši, a na tom je mjestu močvarna aluvijalna ravnica na baranjskoj strani najuža od ušća Drave u Dunav uzvodno. Najvažniji topografski čimbenik za izgradnju naselja s desne strane Drave bile je viša obala na toj strani (88 – 94 m) nego na lijevoj baranjskoj strani (83 – 86 m). Viša, desna obala Drave je niski praporni ravnjak, produženje Erdutskog prapornog brijega prema zapadu. Iako se on kod Osijeka gotovo u potpunosti

gubi, zahvaljujući svom strmijem odsjeku prema rijeci i svojoj višoj poziciji u usporedbi s niskom baranjskom stranom ipak je uvijek bio izvan dohvata najviših dravskih voda (Pepeonik, 1972). Međutim, južno, jugozapadno i jugoistočno od Osijeka nalaze se niži i poplavama izloženi prostori (Andraković i Jukić, 2009).

3.2. Prometno-geografski položaj

Prometno-geografski položaj Osijeka određen je križanjem dvaju značajnih prometnih pravaca; prvog iz Podravine prema Podunavlju i drugog iz Mađarske preko Baranje i Drave prema Posavini, Bosni i Jadranskom moru, te mjestom najpovoljnijeg prijelaza preko rijeke Drave. Sve do 18. stoljeća taj je prijelaz imao iznimno prometno i strateško značenje jer je njime prolazio jedan od najvažnijih putova koji je povezivao Jugoistočnu Europu sa srednjim Podunavljem i Zapadnom Europom (Pepeonik, 1972).

Prostorom Slavonije prolaze tri paneuropska prometna koridora: koridor X, koridor Vc i koridor VII. Koridor Vc (Budimpešta – Osijek – Sarajevo – Ploče) je cestovno-željeznički i prolazi osječkim krajem u smjeru sjever-jug (sl. 2). Najznačajniji dio koridora je autocesta Sredanci – Đakovo – Osijek, koja je izgrađena 2007. godine. Ostale značajnije prometnice za osječki prostor su Podravska magistrala (podravski prometni pravac), koja spaja Osijek sa Varaždinom, te autocesta A3 (Bregana – Lipovac) koja je izgrađena na posavskom prometnom pravcu. Osijek se na autocestu A3 spaja dionicom Sredanci – Đakovo – Osijek, a Josipovac je jedno od čvorišta na autocesti.

Izgradnjom autoceste Osijek je postao dostupniji, proširio je svoje gravitacijsko područje, te postao privlačan za razvoj novih trgovačkih funkcija. Izgradnjom zapadne i južne obilaznice prostorni razvoj Osijeka bio je jače usmjeren prema jugozapadu i zapadu i zbog magistralnih cestovnih prometnica iz podravskog i posavskog pravca. Na čvoru Osijek – Josipovac autocesta se priključuje na Podravsku magistralu i od tamo počinje južna osječka obilaznica (Sić, 2012). Južna obilaznica ima veliko značenje za razvoj Osijeka, a na njoj je 2015. godine izgrađen drugi (južni) kolnički trak i više čvorova koji korespondiraju s cestama što vode prema suburbanoj zoni i susjednim subregijama (URL 1).

Željeznička pruga Beli Manastir – Osijek – Slavonski Šamac dobila je status međunarodne pruge, a njeno je značenje poraslo organiziranjem *intercity*-veze (IC 551) između Osijeka i Zagreba preko Đakova i Slavanskog Broda te izravne veze Sarajevo – Budimpešta (IC 258

„Drava”) preko Osijeka i Pečuha (sl. 2). Nadalje, na željezničkom pravcu koridora Vc odvija se i robni prijevoz pretežno rasutih (sipkih) tereta između osječke luke Nemetin i odredišta u Bosni i Hercegovini (Sić, 2012).

Koridor VII čini rijeka Dunav. Osječku luku Nemetin (na trinaestom kilometru Drave) treba smatrati lukom koridora VII jer ima mogućnost uključivanja u dunavski plovidbeni sustav (sl. 2). Rijeka Drava ima status međunarodnoga plovnog puta od Osijeka do ušća (20 kilometara) (Sić, 2012). Južna osječka obilaznica važna je veza između koridora Vc i VII, koja pridonosi intermodalnom povezivanju kamion – luka. Upotreba željeznice u intermodalnom povezivanju ključna je za luku Nemetin, posebno za prijevoz rasutih tereta (Sić, 2012).

3.4. Historijsko-geografski razvoj

Slavensko ime grada potječe od smještaja na odsjeku uz rijeku odnosno na mjestu koje rijeka podsijeca ili čije se zemljište „osijeca“. Druga varijanta je da je ime izvedeno od hrvatskom jeziku prilagođenog mađarskog imena Eszek. Pod tim imenom Osijek se prvi put spominje 1196. godine kao trgovište i dravska luka u vlasništvu cistercijske opatije Cikador (Szek kod Bata-Szeka u Mađarskoj) (Pepeonik, 1972).

“Istočna Hrvatska je prostor kontinuirane naseljenosti još od prapovijesnih vremena. Stabilnim obilježjima naseljenosti ovoga prostora rezultirala je povoljna prirodna osnova te društveno-gospodarski, povijesno-politički i drugi faktori“ (Andraković i Jukić, 2009: 26). Na naseljenost i strukturu stanovništva Grada Osijeka utjecali su brojni povijesno-geografski faktori, ratovi i njihove posljedice te podređen status u okvirima drugih državnih tvorevina (Magaš, 2013).

Rimljani su na desnoj obali Drave, na mjestu današnjeg Donjeg Grada, podigli Mursu i sagradili kameni most preko Drave (Andraković i Jukić, 2009). Nakon što je Mursa razarana nekoliko puta, grad više nije obnovljen te se nova naseljenost odvijala u neposrednoj okolici. Nakon prodora Avara i Slavena u 6. stoljeću nastupa nesigurno razdoblje s manjkom podataka o naseljenosti (Andraković i Jukić, 2009). Obzirom na smještajne vrijednosti, Osijek je već u 12. stoljeću imao ulogu trgovišta i dravske luke kamo su dolazili trgovci i poslovni ljudi iz raznih krajeva širom Podunavlja (Mažuran, 2013), a potom je zadobio ulogu glavnog prijelaza preko Drave na putu iz Slavonije (i

južnijih krajeva) prema Pečuhu i Budimu. Osječka Tvrđa je u tom razdoblju izgrađena zapadno od nekadašnje Murse, na području današnje Tvrđe. Krajem 12. stoljeća nastaje i prvi pisani dokument o Osijeku koji datira iz 1196. godine i to u mađarskom obliku Ezek, a odnosi se na prometno-trgovačku funkciju ovoga grada (Mažuran, 1962). U vrijeme osmanske vladavine u 16. i 17. stoljeću raste važnost geografskog položaja Osijeka. Osijek se tada nalazio na prirodno najpovoljnijem prijelazu preko rijeke Drave (Friganović, 1980). Između Osijeka i Darde izgrađen je Sulejmanov most, podignut iz vojnih razloga, kojim je povećano prometno značenje Osijeka kao trgovačkog središta. Osijek je u tom razdoblju imao 15-ak tisuća stanovnika te predstavljao najveće prometno, trgovačko i gradsko naselje, ne samo u Hrvatskoj, nego se u isto vrijeme mogao mjeriti s mnogim gradovima zapadne Europe (Mažuran, 2013). Godine 1692. austrijske vlasti osnovale su novo naselje (Gornji grad), a Donji grad je osnovan 1698. godine. Tvrđa, Gornji i Donji grad ujedinili su se u jedinstveni grad Osijek (Andraković i Jukić, 2009), a 1809. godine Osijeku je kraljevskim ukazom priznat status slobodnog i kraljevskog grada (Mirković, 2003). Od 18. stoljeća osječki kraj napreduje te se ističe velikim poljoprivrednim posjedima, obrtima, gradnjom tvornica, daljnjom urbanizacijom naselja te nastankom prvih obrazovnih i kulturnih institucija. Krajem 18. stoljeća ponovno dolazi do snažnog prometnog napretka, Osijek postaje najveći hrvatski grad sa 8000 stanovnika (Andraković i Jukić, 2009). U prvoj polovici 19. stoljeća brzi razvoj Osijeka uvjetovan je križištem cestovnog, željezničkog i plovnog puta te razvojem modernije poljoprivrede i eksploatacijom šumskog bogatstva. U tom razdoblju Osijek bilježi pozitivan migracijski saldo (Andraković i Jukić, 2009).

Nakon Drugog svjetskog rata Osijek doživljava najveći društvenog-gospodarski razvoj potaknut procesom industrijalizacije i urbanizacije te privlači stanovništvo iz šireg područja Slavonije i Baranje. Broj stanovnika u razdoblju od 1948. do 1971. gotovo se udvostručio sa 49 037 na 92 603 stanovnika. Devedesete godine 20. stoljeća za ovo područje predstavljaju negativnu prekretnicu u demografskom i gospodarskom smislu. Osim posljedica ratnih zbivanja, nakon Domovinskog rata Hrvatska ulazi u tranzicijsku etapu razvoja. Promjenom društveno-političkog sustava nalazi se pred razvojnim problemima, privatizacijom, zatvaranjem industrije i radnih mjesta te krajnjom negativnom demografskom posljedicom - depopulacijom.

4. Broj i razmještaj stanovništva Grada Osijeka

U Hrvatskoj, pa tako i u Gradu Osijeku, prevladava neravnomjerna napućenost na koju su utjecali opći i specifični čimbenici. Opći čimbenici su: industrijalizacija, urbanizacija, širenje zdravstvene zaštite, povećanje obrazovanja žena, promjena funkcije obitelji. Specifični čimbenici su iseljavanje mlađih ljudi koje je prisutno sve više i danas, ljudski gubici u ratovima, model industrijalizacije koji je potakao koncentraciju stanovništva u velikim gradovima što je ubrzalo iseljavanje sa sela. Osim toga, agrarna politika nije poticala mlade ljude da ostanu živjeti i raditi na selu u poljoprivredi već je poticala iseljavanje sa sela, a nije postojala niti populacijska politika. Svi ti čimbenici utjecali su na neravnomjernu raspodjelu stanovništva te na smanjenje nataliteta što rezultira smanjenjem ukupnog broja stanovništva (Wertheimer-Baletić, 2004 prema Šterc i Komušanac, 2011).

Polarizacija naseljenosti nakon 1953. godine dio je općeg društvenog procesa u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata, potaknutog snažnim razvojem industrije u gradovima. Industrijalizacija i urbanizacija započinju 1950-ih godina, a vrhunac urbanizacije bio je 1960-ih godina. Težište industrijalizacije bili su gradovi, pa tako i Osijek u kojem se razvijala industrija (Vresk, 2002). Porast broja stanovnika Osijeka bio je uvjetovan preseljavanjem seoskog stanovništva i njegovim socijalnim prestrukturiranjem. To je dovelo do depopulacije, starenja seoskog stanovništva i kućanstava te do ruralnog egzodusa.

Na području Grada Osijeka 1971. godine živjelo je 109 189 stanovnika ili 31,09 % stanovništva današnje Osječko-baranjske županije, odnosno 2,47 % stanovništva Hrvatske. Godine 2011. na području Grada Osijeka živjelo je 108 048 stanovnika odnosno 35,42 % stanovništva Osječko-baranjske županije ili 2,52 % ukupnog stanovništva Republike Hrvatske. Najveće naselje Osijek prema Popisu 2011. godine ima 84 104 stanovnika te je veće 11 puta od drugog naselja po veličini Tenja (7376 stanovnika). Prisutna je izrazita polarizacija naseljenosti, koja je vidljiva iz podatka da raspon varijacije (broja stanovnika) između najvećeg (Osijek; 84 104 stanovnika) i najmanjeg naselja (Nemetin; 139 stanovnika) iznosi čak 83 965 stanovnika (sl. 3).

Prosječna veličina naselja prema broju stanovnika 1971. godine bila je 9926 stanovnika, a ako se izuzme naselje Osijek, prosječna veličina naselja iznosi 1508 stanovnika. Na najveće naselje Osijek otpada 84,8 % stanovništva promatranog područja. S druge strane,

45,5 % naselja broji manje od 600 stanovnika i u njima živi manje od 2 % ukupnog stanovništva današnjega Grada Osijeka (tab. 1).

Prosječna veličina naselja 2011. godine bila je 9822 stanovnika, a ako se izuzme naselje Osijek, prosječna veličina naselja iznosi samo 2177 stanovnika. Na najveće naselje Osijek otpada 77,8 % stanovništva cjelokupnog promatranog prostora što upućuje na veliku polarizaciju naseljenosti. S druge strane više od 36,4 % naselja broji manje od 600 stanovnika i u njima živi manje od 1,3 % ukupnog stanovništva (tab. 2).

Tab. 1. Naselja Grada Osijeka prema broju stanovnika 1971. godine

Broj stanovnika	Naselja			Stanovništvo		
	Broj	Udio (%)	Kum. %	Broj	Udio (%)	Kum. %
≤ 400	2	18,2	18,2	690	0,6	0,6
400-600	3	27,3	45,5	1521	1,4	2,0
600-1200	1	9,1	54,6	991	0,9	2,9
1200-1600	1	9,1	63,7	1 558	1,4	4,3
1600-5000	2	18,2	81,8	6 527	6,0	10,3
5000-10000	1	9,1	90,9	5 299	4,9	15,2
>10000	1	9,1	100	92 603	84,8	100
Ukupno	11	100	-	109 189	100	-

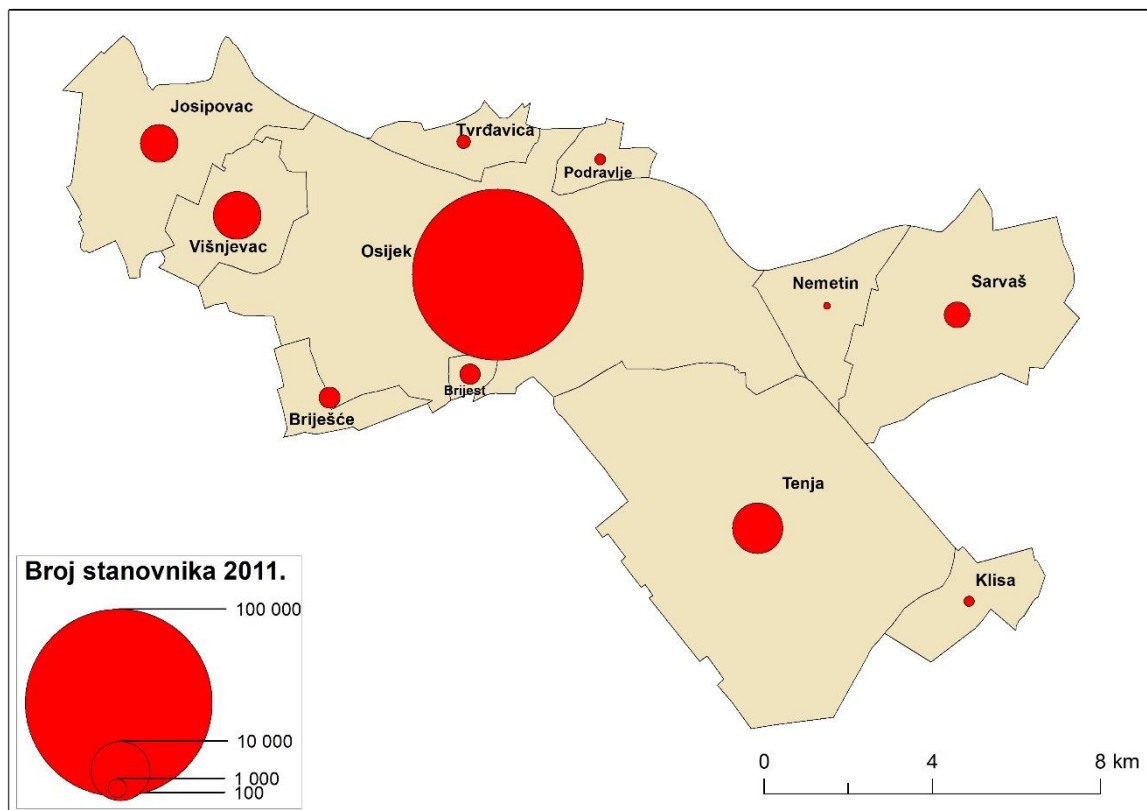
Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.

Tab. 2. Naselja Grada Osijeka prema broju stanovnika 2011. godine

Broj stanovnika	Naselja			Stanovništvo		
	Broj	Udio (%)	Kum. %	Broj	Udio (%)	Kum. %
≤ 400	3	27,3	27,3	820	0,8	0,8
400-600	1	9,1	36,4	578	0,5	1,3
600-1200	1	9,1	45,5	1 187	1,1	2,4
1200-1600	1	9,1	54,6	1 318	1,2	3,7
1600-5000	2	18,2	72,8	5 985	5,5	9,2
5000-10000	2	18,2	90,9	14 056	13,0	22,2
>10000	1	9,1	100,0	84 104	77,8	100
Ukupno	11	100	-	108 048	100	-

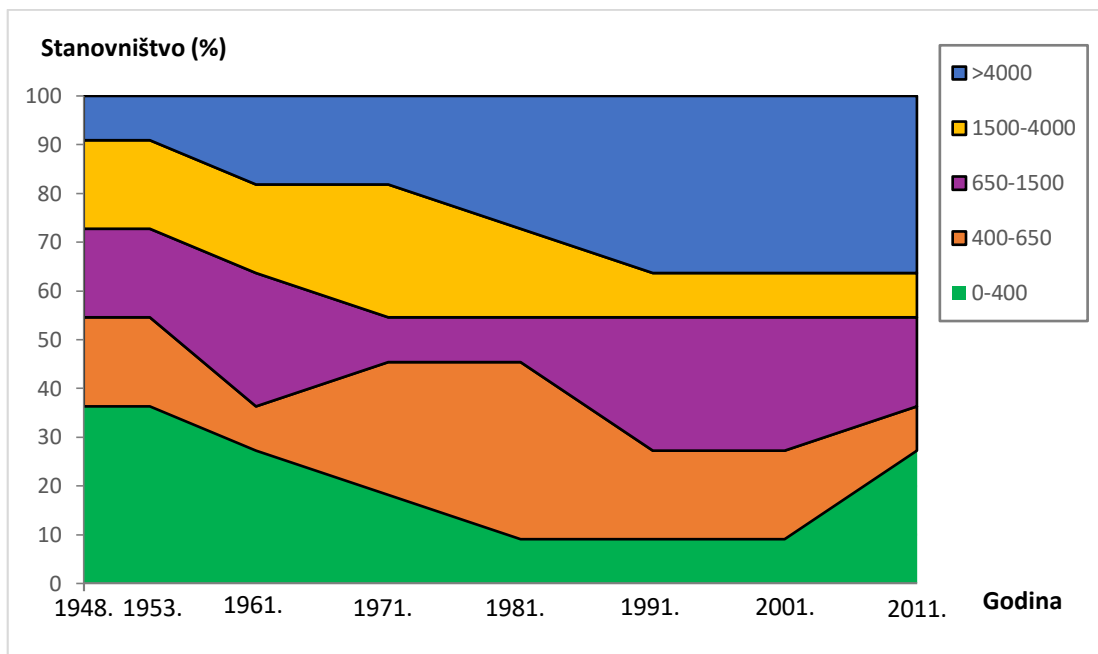
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Iz karte naselja Grada Osijeka prema broju stanovnika 2011. godine (sl. 3), vidljivo je da je najveće naselje Osijek koji broji 84 104 stanovnika. Ostala veća naselja prema broju stanovnika su Tenja, Višnjevac i Josipovac.

Sl. 3. Naselja Grada Osijeka prema broju stanovnika 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

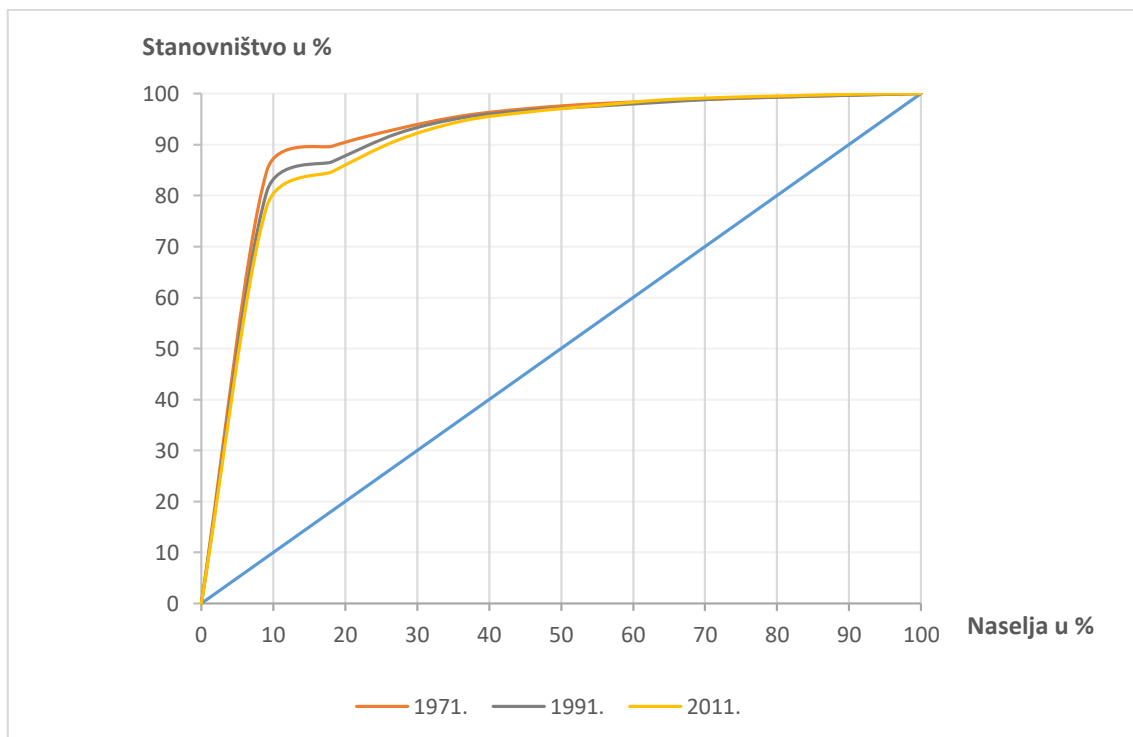

Sl. 4. Promjena udjela stanovništva Grada Osijeka po skupinama naselja prema veličini od 1948. do 2011. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Nakon 1953. i 1971. godine dolazi do značajnog pada udjela stanovništva u naseljima sa više od 4000 stanovnika (sl. 4). Porast udjela stanovništva u naseljima sa 400 do 650 stanovnik vidljiv je za međupopisno razdoblje 1961. -1971. godine. U međupopisnom razdoblju 2001. -2011. godine dolazi do porasta udjela stanovništva u naseljima s manje od 650 stanovnika.

Većina stanovništva Grada Osijeka živi u gradu Osijeku i u par većih naselja (sl. 5). Iz usporedbe broja stanovnika Grada Osijeka po naseljima 1971., 1991. i 2011. godine vidljivo je da se taj udio s godinama povećavao, odnosno sve veći udio stanovništva živi u Osijeku i u par novorastućih naselja.

Sl. 5. Stanovništvo Grada Osijeka po naseljima 1971., 1991. i 2011. godine (u %)

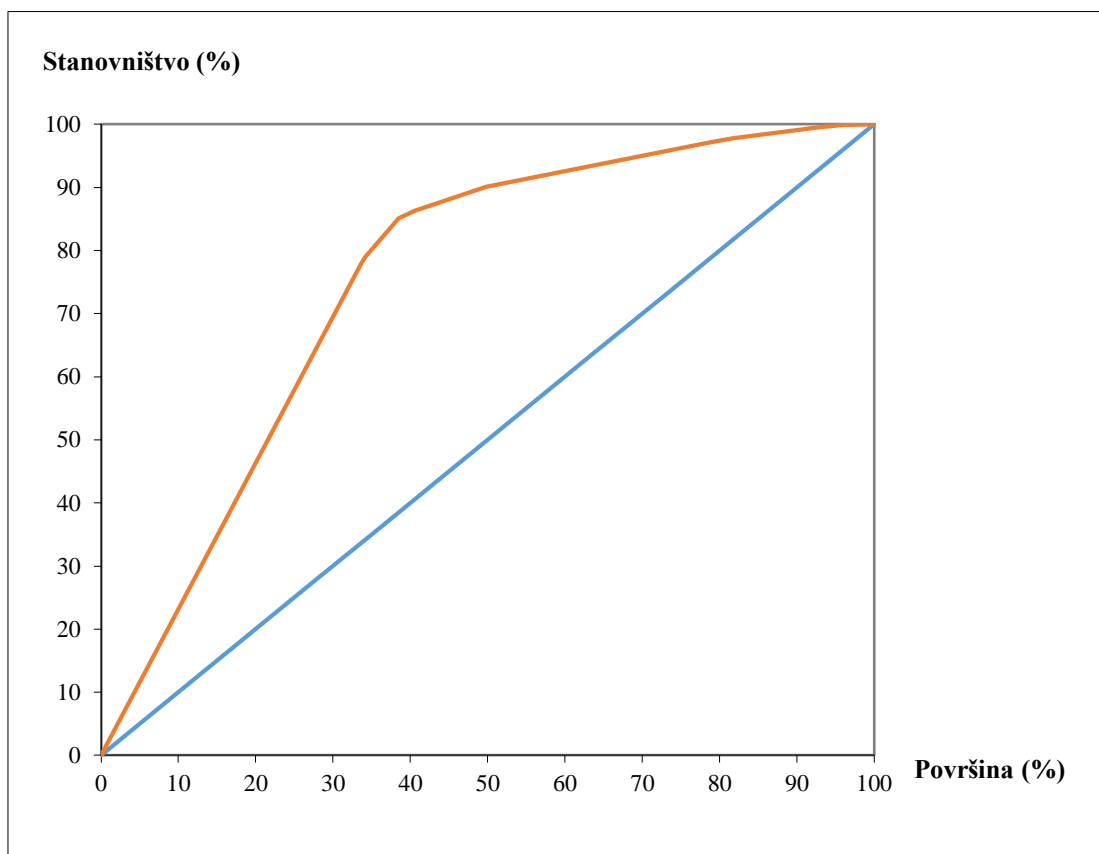
Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

4.1. Gustoća naseljenosti

Gustoća naseljenosti odnosno broj stanovnika na jedinici površine, koji se izražava relativnom vrijednošću, jedan je od temeljnih demogeografskih pokazatelja koji obogaćuje spoznaju o određenom prostoru, te omogućuje usporedbe između prostornih jedinica (Nejašmić, 2005).

Ukupna površina Grada Osijeka iznosi 175 km² što iznosi 4,2 % površine Osječko-baranjske županije, te 0,31 % površine Republike Hrvatske. S gustoćom naseljenosti 2011. godine od 617,56 stan./km², Grad Osijek je iznad prosjeka Osječko-baranjske županije (73,4 stan./km²) i Hrvatske u cjelini (75,8 stan./km²).

Međutim, u Gradu Osijeku prisutna je neravnomjerna naseljenost koja je posljedica koncentracije stanovništva u Osijeku i nekoliko većih naselja te velikog broja demografski malih naselja (sl. 6).

Sl. 6. Koncentracija stanovništva na području Grada Osijeka 2011. godine

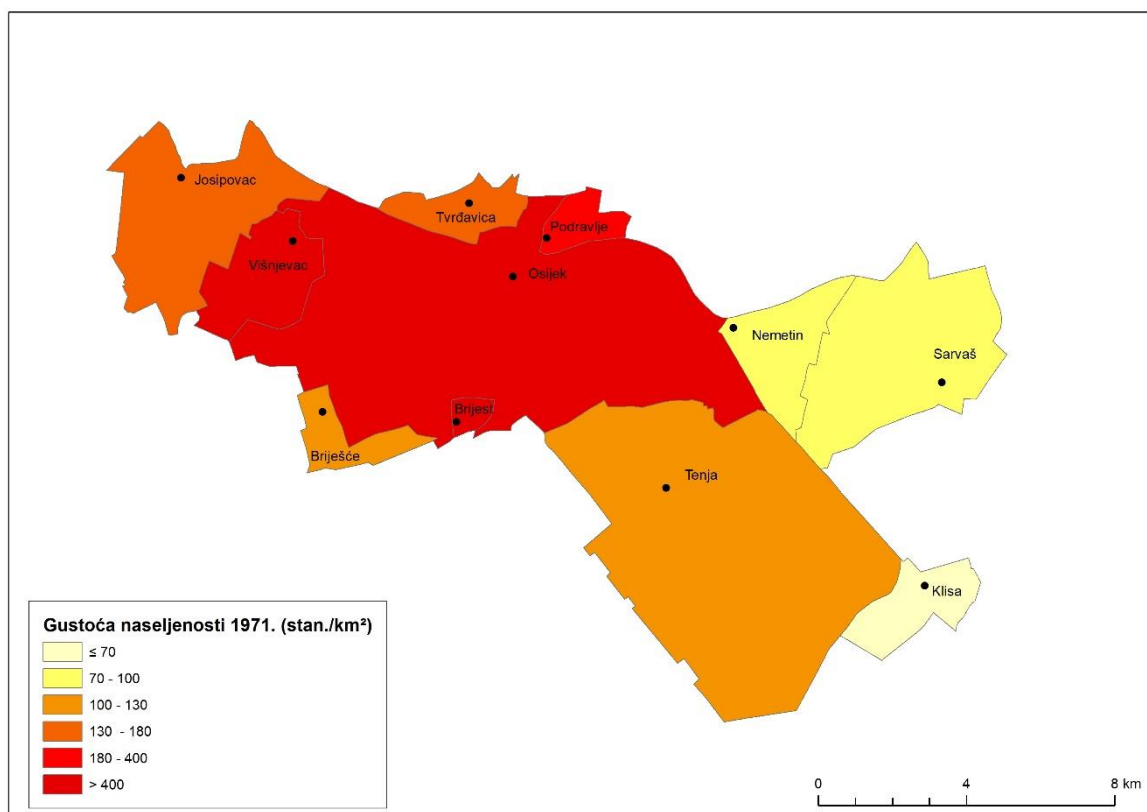
Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Pri usporedbi gustoće naseljenosti na razini naselja treba znati da ona nije sasvim moguća zbog velike razlike u površinama između naselja. Nedostatak je što tematska karta gustoće naseljenosti prikazuje naselja s pripadajućim nenaseljenim prostorom pa je gustoća primarno determinirana površinom naselja (kao administrativno-teritorijalne jedinice).

Na razini naselja, 1971. godine naselje Osijek ima najveću gustoću naseljenosti (1573,44 stan./km²). Višnjevac sa gustoćom naseljenosti 487,26 stan./km² je drugo po gustoći naseljeno naselje (sl. 7). Najrjeđe je naseljen Nemetin sa 70,2 stan./km².

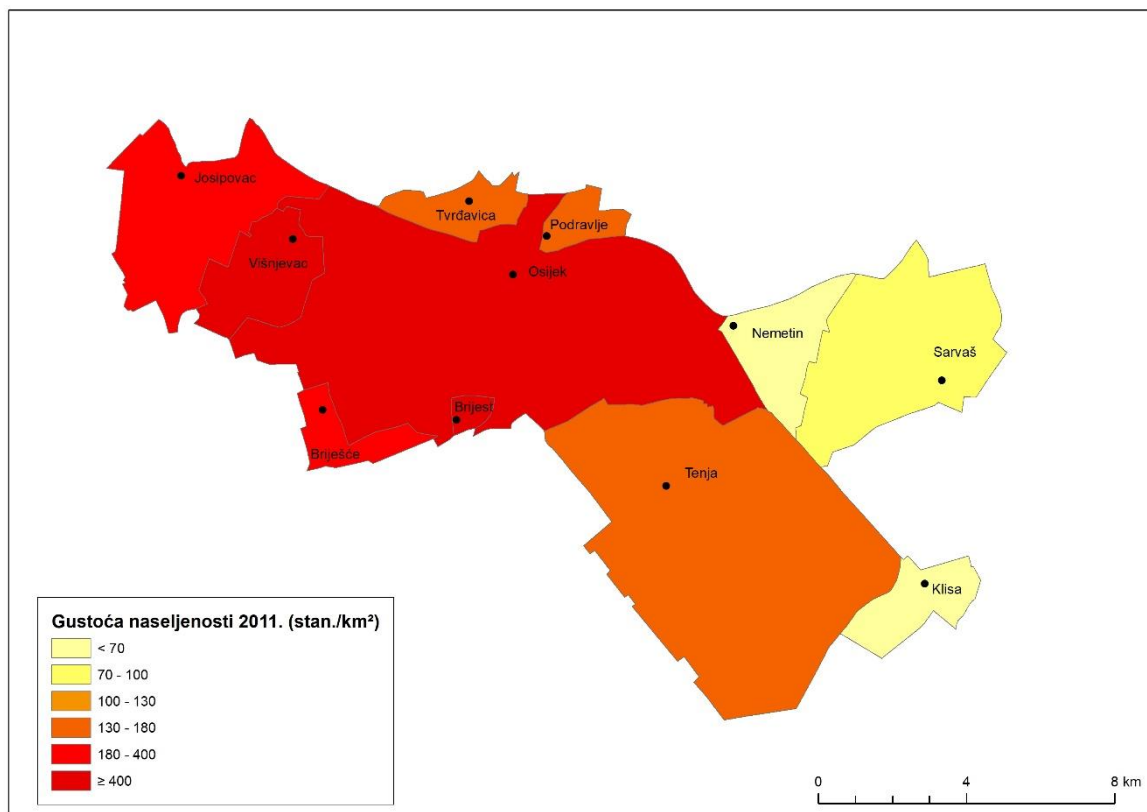
Najveću gustoću naseljenosti 2011. godine ima naselje Osijek (1429,03 stan./km²) (sl. 8). Naselje Brijest je drugo po gustoći naseljeno (1282,14 stan./km²), što je uzrokovano jako malom pripadajućom površinom. Naselje Višnjevac je treće po gustoći naseljenosti (874,5 stan./km²). Ostala naselja imaju gustoću naseljenosti manju od 400 stan./km². Najrjeđe je naseljen Nemetin sa 20,2 stanovnika po kilometru četvornom.

Usporedbom gustoće naseljenosti Grada Osijeka 1971. i 2011. godine (sl. 7 i sl. 8), zaključujemo da je u većini naselja gustoća ostala na sličnim vrijednostima. U naseljima Josipovac i Brijesće povećana je gustoća naseljenosti u odnosu na 1971. godinu, što je posljedica jeftinijeg zemljišta i izgradnje kuća na tom prostoru. Gustoća naseljenosti smanjena je u naseljima Podravlje i Nemetin. Ostala naselja zadržala su slične vrijednosti u odnosu na 1971.godinu. Nemetin je 1971. godine imao gustoću naseljenosti 70 stanovnika po km², a 2011. godine 20 stan./km², što je drastično smanjenje gustoće i pokazatelj izumiranja ovog naselja.

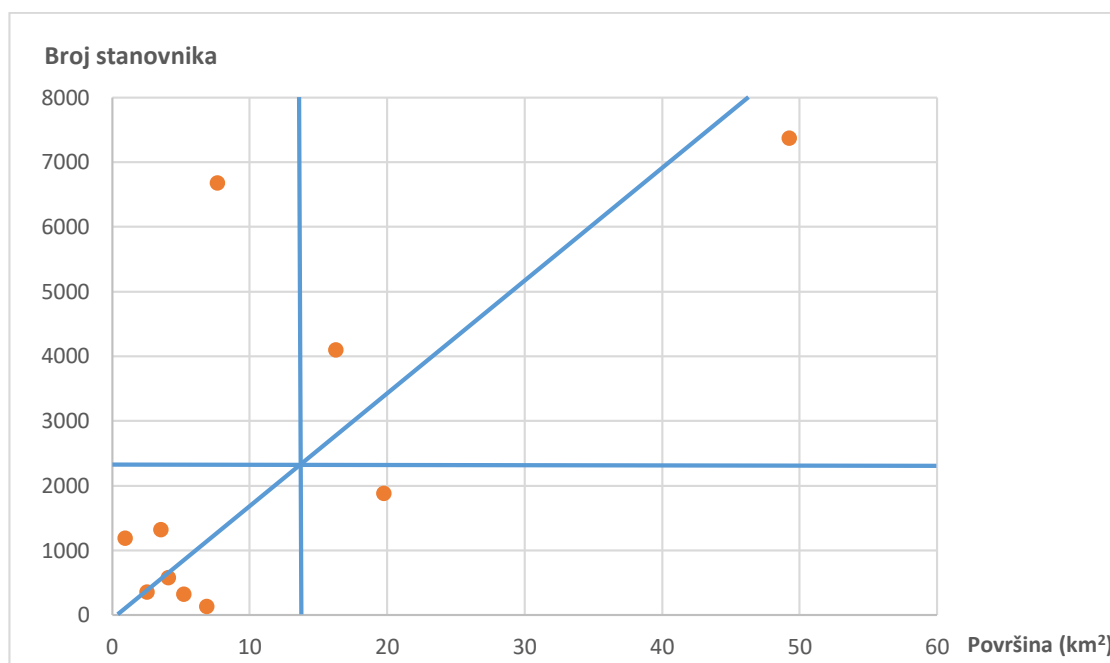
Sl. 7. Gustoća naseljenosti Grada Osijeka 1971. godine po naseljima

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.

Sl. 8. Gustoća naseljenosti Grada Osijeka 2011. godine po naseljima

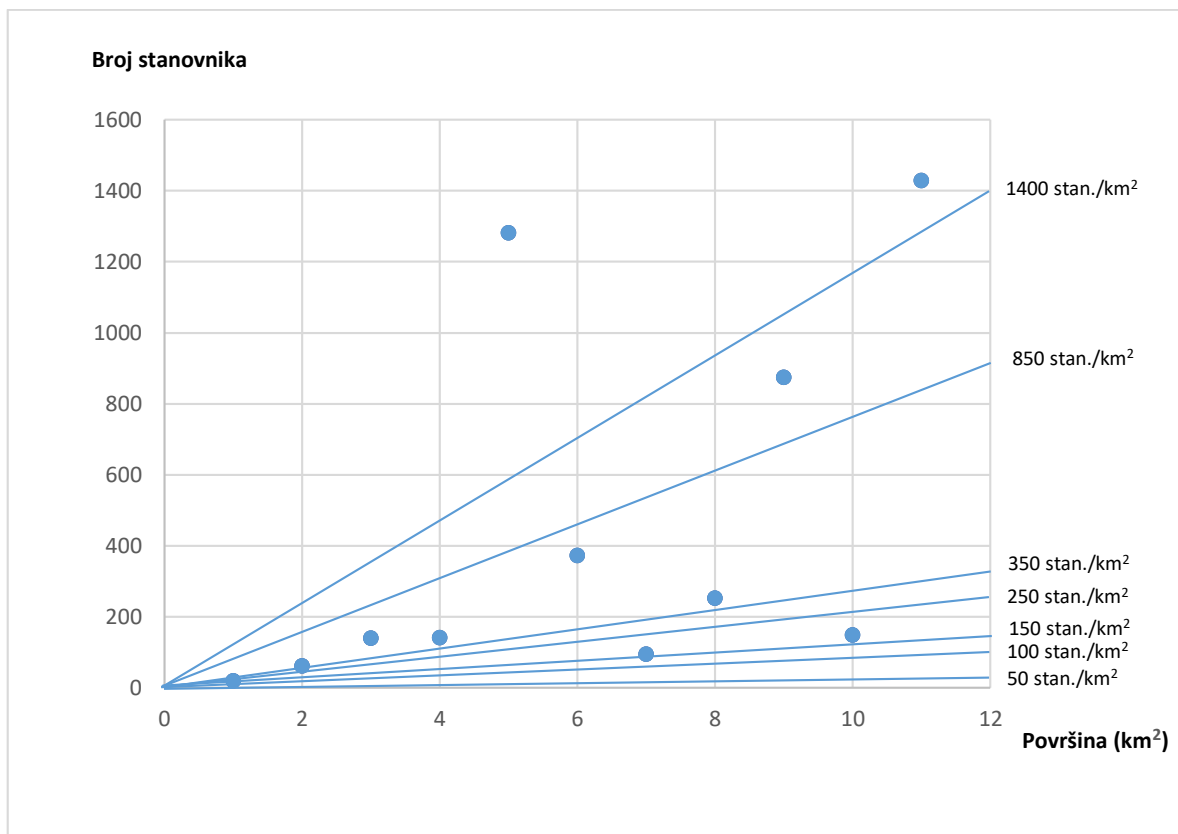
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Sl. 9. Naselja Grada Osijeka prema površini i broju stanovnika 2011. godine (bez Osijeka)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Iz dijagrama rasipanja (sl. 9) vidljivo je da na području Grada Osijeka prevladavaju naselja s malom površinom i malim brojem stanovnika. Najveće naselje površinom, izuzevši Osijek, je Tenja (49,26 km²), koja je 2011.godine imala 7376 stanovnika. Naselje s najmanjom površinom je Brijest sa 0,93 km², ali sa velikim brojem stanovnika 2011. godine (1187 stanovnika) s obzirom na površinu. Dva vodeća naselja prema gustoći naseljenosti (osim Osijeka) su Brijest (1282,1 stan./km²) i Višnjevac (874,5 stan./km²). U ova dva naselja Grad Osijek je ustupio jeftinija zemljišta za izgradnju kuća mladim obiteljima te je to uzrok veće gustoće naseljenosti. Ostala naselja s većom gustoćom naseljenosti su demografski manja naselja s malom pripadajućom površinom. Tenja ima malu gustoću naseljenosti zbog velike pripadajuće površine.

Sl. 10. Opća gustoća naseljenosti po naseljima Grada Osijeka 2011. godine, bez naselja Osijek

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Većina naselja ima manje od 850 stan./km². Samo naselje Brijest, uz Osijek ima gustoću naseljenosti veću od 1400 stan./km² (sl. 10). Brijest ima gustoću naseljenosti 1282 stan./km², što je posljedica male površine i već ranije spomenute izgradnje novih stambenih objekata.

5. Kretanje stanovništva Grada Osijeka

5.1. Opće (ukupno) kretanje stanovništva

Ukupno kretanje stanovništva rezultat je djelovanja prirodnog kretanja stanovništva i migracija. Međutim, razvoj stanovništva određen je i djelovanjem unutarnjih čimbenika demografskog razvoja (demografske strukture), te brojnih „vanjskih“ odrednica (gospodarski, politički, psihološki čimbenici) (Živić, 2003).

Stanovništvo na području Grada Osijeka kretalo se i razvijalo pod utjecajem različitih društvenih, demografskih, prirodno-geografskih, ekonomskih te povijesno-političkih čimbenika koji su poticali, ali i remetili normalan i stabilan dinamičko-demografski i strukturno-demografski razvoj.

Tab. 3. Ukupno kretanje broja stanovnika Grada Osijeka 1857. – 2011. godine

Godina	Broj stanovnika	Bazni indeks	Lančani indeks	Ukupna među-popisna promjena	Prosječna godišnja promjena	Stopa prosječne godišnje promjene
	P	I _b	I _l	D	R	í
1857.	20 858	100,0	-	-	-	-
1869.	24 863	119,2	119,2	4 005	333,8	1,5
1880.	25 260	121,1	101,6	397	36,1	0,1
1890.	27 801	133,3	110,1	2 541	254,1	1,0
1900.	33 407	160,2	120,2	5 606	560,6	1,8
1910.	40 106	192,3	120,1	6 699	669,9	1,8
1921.	42 930	205,8	107,0	2 824	256,7	0,6
1931.	51 871	248,7	120,8	8 941	894,1	1,9
1948.	58 063	278,4	111,9	6 192	364,2	0,7
1953.	66 073	316,8	113,8	8 010	1 602,0	2,6
1961.	84 652	405,8	128,1	18 579	2 322,4	3,1
1971.	109 189	523,5	129,0	24 537	2 453,7	2,5
1981.	123 944	594,2	113,5	14 755	1 475,5	1,3
1991.	129 792	622,3	104,7	5 848	584,8	0,5
2001.	114 616	549,5	88,3	-15 176	-1 517,6	-1,2
2011.	108 048	518,0	94,3	-6 568	-656,8	-0,6

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Grad Osijek bilježi porast broja stanovnika od prvog modernog popisa stanovništva 1857. do 1991. godine. U razdoblju od 1890. do 1910. godine porast broja stanovnika Grada Osijeka posljedica je uključivanja ovog područja u željezničku mrežu. Nadalje, u međupopisnom razdoblju 1910. – 1921. godine porast broja stanovnika slabiji je u odnosu na dva prethodna međupopisna razdoblja zbog gubitaka u Prvom svjetskom ratu, poslijeratnih iseljavanja Mađara te povećanog mortaliteta zbog španjolske gripe koja se dogodila 1918. godine. U razdoblju 1921. – 1931. godine porast broja stanovnika Grada Osijeka dogodio se zbog pozitivnog migracijskog salda. U osječki kraj doseljavaju Srbi koji se zapošljavaju u prosvjeti, upravnim i drugim državnim službama, što je posljedica politike tadašnje Jugoslavije prema tom kraju (Wertheimer-Baletić, 1996).

U međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. zabilježen je značajniji pad broja stanovnika (1,2 %), što je ujedno i najveća i prva negativna stopa prosječne godišnje promjene broja stanovnika od prvog popisa. To je prije svega uzrokovano velikosrpskom agresijom početkom 1990-ih godina, ali i određenim administrativnim promjenama. Nakon 1991. godine demografske prilike u Gradu Osijeku i okolici su nestabilne. Zadnje međupopisno razdoblje (2001. – 2011.) nam pokazuje pad od 0,6 % godišnje, a taj se trend nastavlja i danas.

Tab. 4. Ukupno kretanje broja stanovnika naselja Osijek 1857. – 2011. godine

Godina	Broj stanovnika	Bazni indeks	Lančani indeks	Ukupna među-popisna promjena	Prosječna godišnja promjena	Stopa prosječne godišnje promjene
	P	I _b	I _t	D	R	ř
1857.	16 145	100,0	-	-	-	-
1869.	19 281	119,4	119,4	3136	261,3	1,5
1880.	19 809	122,7	102,7	528	48,0	0,2
1890.	21 547	133,5	108,8	1738	173,8	0,8
1900.	26 769	165,8	124,2	5222	522,2	2,2
1910.	33 337	206,5	124,5	6568	656,8	2,2
1921.	36 500	226,1	109,5	3163	287,5	0,8
1931.	43 351	268,5	118,8	6851	685,1	1,7
1948.	49 037	303,7	113,1	5686	334,5	0,7
1953.	56 538	350,2	115,3	7501	1500,2	2,8
1961.	71 782	444,6	127,0	15244	1905,5	3,0
1971.	92 603	573,6	129,0	20821	2082,1	2,5
1981.	103 026	638,1	111,3	10423	1042,3	1,1
1991.	104 761	648,9	101,7	1735	173,5	0,2
2001.	90 411	560,0	86,3	-14350	-1435,0	-1,5
2011.	84 104	520,9	93,0	-6307	-630,7	-0,7

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013..

U razdoblju od 154 godine, između prvog modernog popisa (1857.) i posljednjeg (2011.), stanovništvo Osijeka razvijalo se umjerenim tempom. Naselje Osijek koncentriralo je rastući udio stanovništva svoje uže i šire okolice. Godine 1857. stanovništvo Osijeka činilo je 44,5 % stanovništva Grada Osijeka. Udio stanovništva Osijeka u ukupnom stanovništvu Hrvatske iznosio je 0,73 % (Wertheimer-Baletić, 1996). 1930-ih bila je ekonomska kriza i „kriza željeznica“. Osijek u tom razdoblju zbog nove upravne podjele gubi ulogu upravnog središta. Zaostajanje Osijeka u populacijskom razvoju uočava se ako se usporedi porast broja stanovnika naselja Osijek između 1921. i 1931. godine s porastom u Gradu Osijeku. Vidljivo je da je u tom desetljeću porast broja stanovnika naselja u odnosu na Grad Osijek nešto veći, ali je raspon varijacije među njima manji nego u ranijim međupopisnim razdobljima. To ukazuje na slabljenje gravitacijske snage naselja Osijek kao središta Istočne Hrvatske u međuratnom razdoblju (Wertheimer-Baletić, 1996). Najveći porast

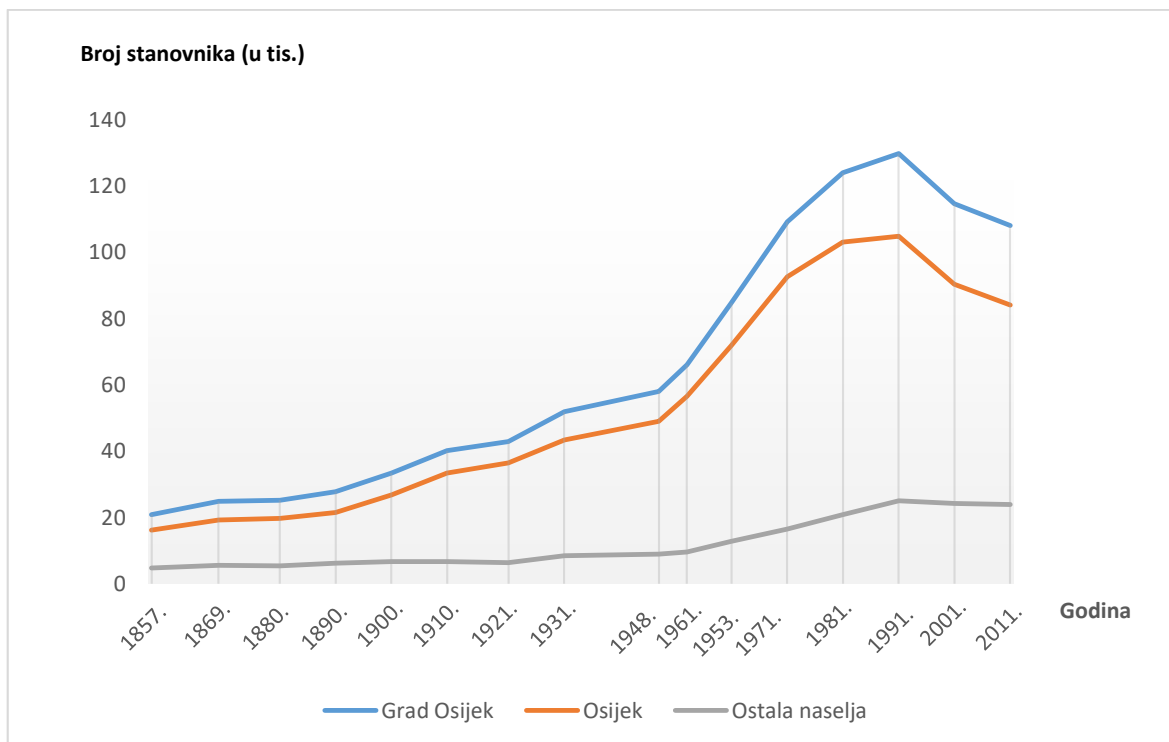
bilježi 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća što je povezano sa pojačanom industrijalizacijom i snažnom deagrarizacijom. Od 80-ih godina taj se trend usporava pa od 2001. godine Osijek bilježi pad broja stanovnika. Najveći broj stanovnika Osijek je zabilježio 1991. godine (104 761). Nakon 1991. godine nastale su znatne demografske promjene zbog rata. Ratom uvjetovane migracije su prisilne, izbjegličke i spontane (Wertheimer-Baletić, 1996). U zadnjem međupopisnom razdoblju (2001. – 2011.) vidljiv je pad broja stanovnika 0,7 % godišnje, a taj se trend nastavlja i danas. To je uvjetovano sve većim odseljavanjem stanovništva iz Osijeka. Najviše odlaze mladi u potrazi za boljim životom i poslom, što ima za posljedicu smanjenje broja rođenih i depopulaciju.

Tab. 5. Ukupno kretanje broja stanovnika ostalih naselja Grada Osijeka 1857. – 2011. godine

Godina	Broj stanovnika	Bazni indeks	Lančani indeks	Ukupna među-popisna promjena	Prosječna godišnja promjena	Stopa prosječne godišnje promjene
	P	I _b	I _l	D	R	ř
1857.	4 713	100,0	-	-	-	-
1869.	5 582	118,4	118,4	869	72,4	1,4
1880.	5 451	115,7	97,7	-131	-11,9	-0,2
1890.	6 254	132,7	114,7	803	80,3	1,4
1900.	6 638	140,8	106,1	384	38,4	0,6
1910.	6 769	143,6	102,0	131	13,1	0,2
1921.	6 430	136,4	95,0	-339	-30,8	-0,5
1931.	8 520	180,8	132,5	2 090	209,0	2,8
1948.	9 026	191,5	105,9	506	29,8	0,3
1953.	9 535	202,3	105,6	509	101,8	1,1
1961.	12 870	273,1	135,0	3 335	416,9	3,7
1971.	16 586	351,9	128,9	3 716	371,6	2,5
1981.	20 918	443,8	126,1	4 332	433,2	2,3
1991.	25 031	531,1	119,7	4 113	411,3	1,8
2001.	24 205	513,6	96,7	-826	-82,6	-0,3
2011.	23 944	508,0	98,9	-261	-26,1	-0,1

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

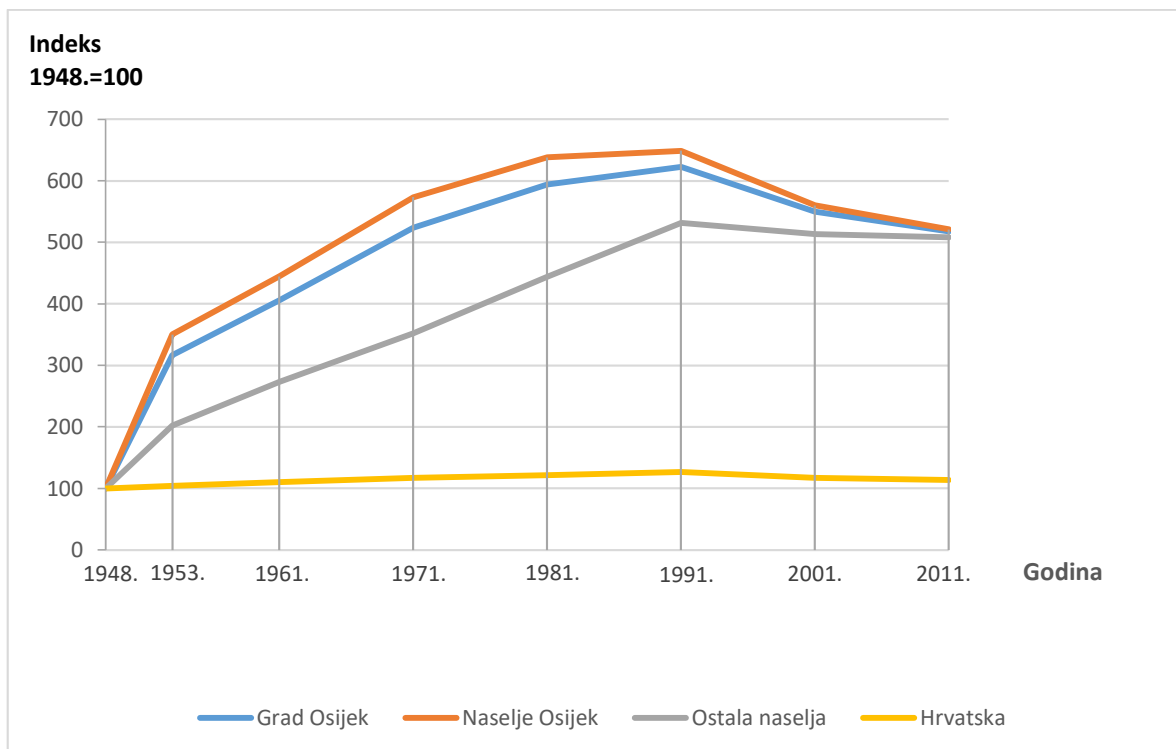
Stanovništvo ostalih naselja Grada Osijeka bilježi kontinuirani porast broja stanovnika uz oscilacije. Prvi zabilježeni pad broja stanovnika bio je u međupopisnom razdoblju 1869. – 1880., što je posljedica epidemije u razdoblju 1871. – 1874. godine. U međupopisnom razdoblju 1910. – 1921. godine zabilježen je drugi pad broja stanovnika za 0,5 %, koji je uzrokovan Prvim svjetskim ratom. 1960-ih i 1970-ih počinje jačati urbanizacija prigradskih naselja pa ona bilježe porast ukupnog broja stanovnika. Primjerice, Josipovac je od 1953. do 2001. godine povećao broj stanovnika s 1895 na 4395 (ili za 131,9 %), Višnjevac s 991 na 7146 (ili za 621,1 %), a Brijesće s 503 na 1382 (ili za 174,7 %) (Andraković, Jukić, 2009). Od 1991. godine stanovništvo ostalih naselja kontinuirano se smanjuje što je posljedica utjecaja ratnih zbivanja iz ranih 1990-ih godina i sve većeg iseljavanja s ovog područja, te sve manjeg broja rođenih. U razdoblju 1991. – 2001. u samo četiri naselja povećan je ukupan broj stanovnika, a to su Brijesće (povećanje od 45,02 %), Brijest (povećanje od 21,28 %), Klisa (povećanje od 10,5 %) i Josipovac (povećanje od 8,71 %). U sva četiri naselja radi se o relativno malom povećanju u apsolutnom smislu (zajedno 1044 stanovnika). Ostala naselja u navedenom su međupopisnom razdoblju zabilježila veliko smanjenje ukupnog broja stanovnika. Primjerice, ukupan broj stanovnika Nemetina smanjio se za 55,75 %, Tvrđavice za 26,04 %, Podravlja za 23,34 %, Sarvaša za 16,31 %, Tenje za 11,95 % te Višnjevca za 0,81 % (Andraković i Jukić, 2009).

Sl. 11. Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Osijeka, naselja Osijek i ostalih naselja 1857. – 2011. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Od 1857. godine do 1948. godine Grad Osijek i naselje Osijek bilježe lagan rast broja stanovnika. Značajniji porast broja stanovnika zabilježen je u razdoblju 1948. – 1991. godine, a nakon 1991. godine zabilježen je pad broja stanovnika. Ostala naselja bilježe konstantan broj stanovnika do 1948., zatim porast do 1991. godine od kada počinje polagani pad broja stanovnika. To je posljedica deagrarizacije i industrijalizacije koji su uzrokovali preseljavanja stanovništva iz sela u gradova odnosno iz ostalih naselja u Osijek. U zadnjem međupopisnom razdoblju 2001. – 2011. naselje Osijek, ostala naselja i Grad Osijek bilježe pad broja stanovnika (sl. 11).

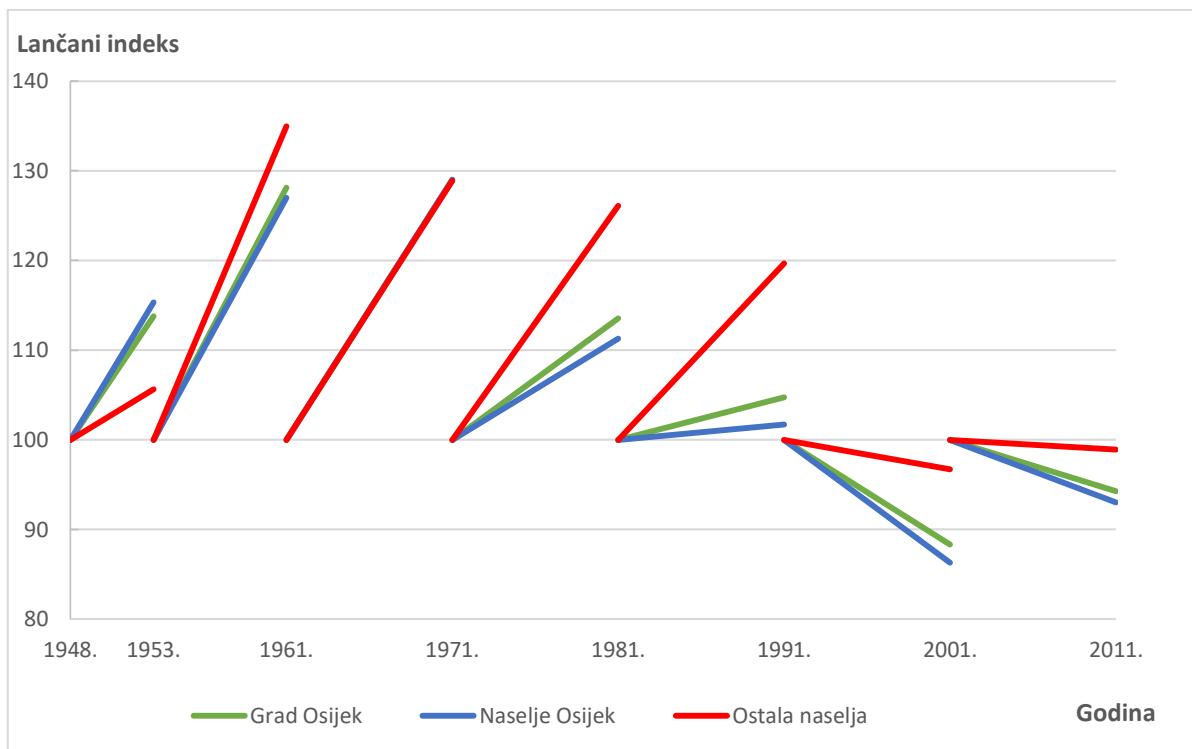

Sl. 12. Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Osijeka, naselja Osijek i ostalih naselja 1857. – 2011. godine (indeks na stalnoj bazi)

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013..

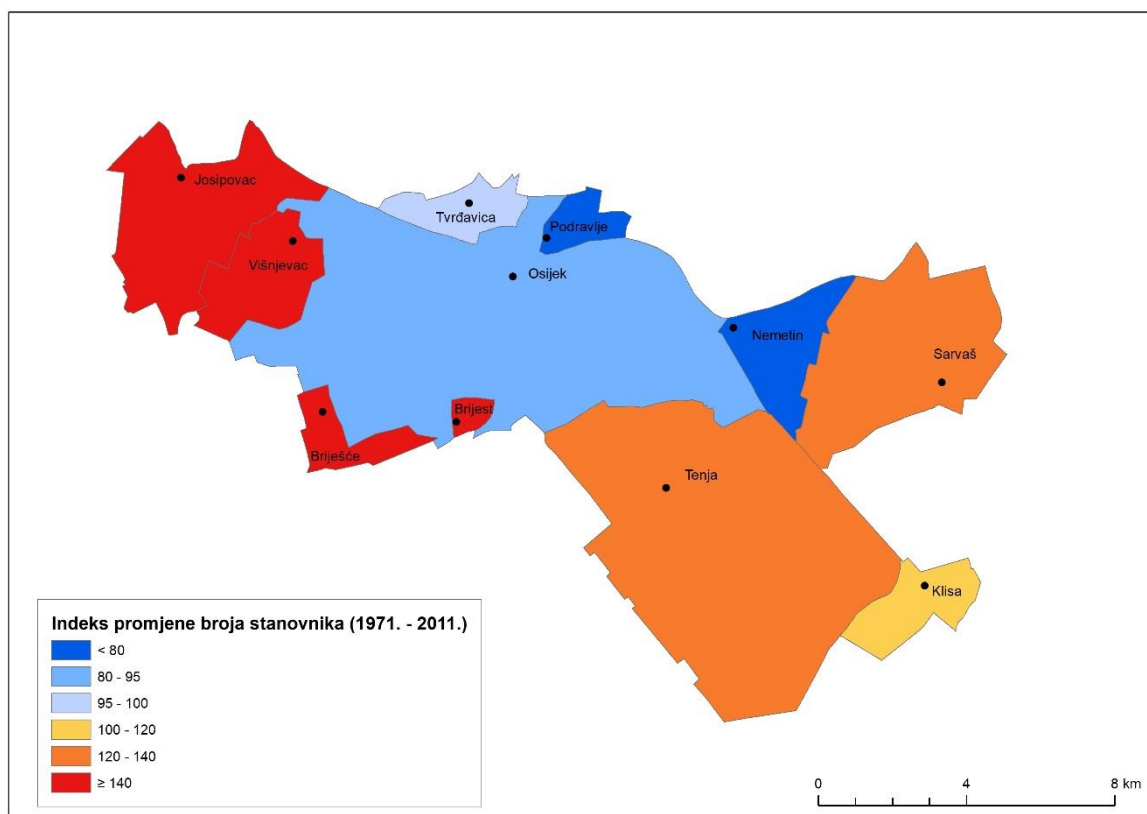
Indeks na stalnoj bazi nam pokazuje da su Grad Osijek, naselje Osijek i ostala naselja bilježili najviše vrijednosti rasta do 1991. godine (sl. 12). Usporedbom Grada Osijeka sa Republikom Hrvatskom vidljivo je da je pad broja stanovnika počeo iste godine, 1991.

Broj stanovnika Grada Osijeka u razdoblju 1948. – 1991. povećan je s 58 063 na 129 792. Naselje Osijek u promatranom razdoblju bilježi intenzivan porast broja stanovnika sa 49 037 na 104 761, što je porast za čak 55 724 stanovnika. Uzrok tako snažnog demografskog porasta je imigracija radne snage u Osijek zbog gospodarskog odnosno industrijskog razvoja.

Sl. 13. Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Osijeka, Osijeka i ostalih naselja 1948. – 2011. godine (lančani indeks)

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

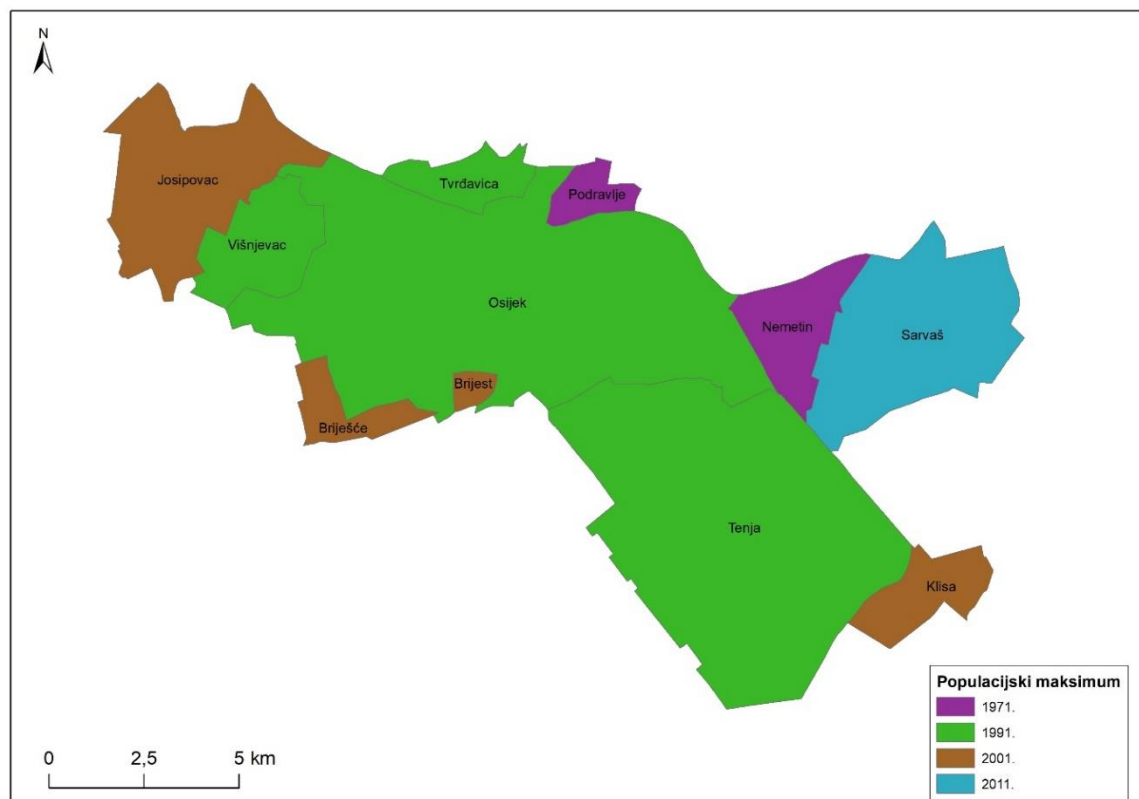

Sl. 14. Indeks ukupne međupopisne promjene broja stanovnika Grada Osijeka 1971. – 2011. godine (po naseljima)

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Indeks ukupne međupopisne promjene broja stanovnika Grada Osijeka za razdoblje 1971. – 2011. po naseljima u većini naselja veći je od 100 odnosno u promatranom je razdoblju zabilježeno povećanje broja stanovnika (sl. 14). U četiri naselja zabilježen je pad broja stanovnika (Osijek, Tvrdavica, Podravlje, Nemetin). Osijek u navedenom razdoblju ima indeks ukupne međupopisne promjene 91. To ukazuje na činjenicu da sve više stanovništva odlazi živjeti u okolicu Osijeka u potrazi za mirnijim životom. Dobra prometna povezanost omogućuje svakodnevni odlazak na posao u kratkom vremenu. Višnjevac, Tenja, Josipovac, Brijest, Briješće su naselja koja su privlačna za naseljavanje. Naselje Višnjevac dobro je povezano sa Osijekom od 2014. tramvajem što će u budućnosti doprinijeti povećanju broja stanovnika i širenju Grada Osijeka u tom pravcu.

Demografski maksimum otkriva prostorne promjene uzrokovane ratovima, procesima industrijalizacije, urbanizacije i deruralizacije. Godine 1971. Podravlje i Nemetin su doživjeli populacijski maksimum (sl. 15) jer 1970-ih počinje jačati urbanizacija prigradskih naselja Osijeka, kada ona bilježe porast ukupnog broja stanovnika. Četiri naselja doživjela su populacijski maksimum 1991. godine. Osijek i njegova urbanizirana okolica imali su presudnu ulogu u stalnom porastu broja stanovnika do 1991. godine, što je posljedica procesa industrijalizacije i urbanizacije, dok su u ruralnom prostoru bili prisutni suprotni procesi. Godine 2001. naselja Josipovac, Klisa, Brijest i Briješće bilježe maksimalan broj stanovnika. Naselje Klisa bilježi svoj maksimalan broj stanovnika zbog pripajanja dijela naselja Bobota i Bijelo Brdo 1991. godine. Samo naselje Sarvaš 2011. godine zabilježilo je svoj najveći broj stanovnika. Stoga je vidljivo da u zadnjem međupopisnom razdoblju većina naselja ne bilježe demografski maksimum i da dolazi do smanjena populacije u naseljima.

Sl. 15. Godina demografskog maksimuma po naseljima Grada Osijeka

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

5.2. Prirodno kretanje stanovništva

Prirodno kretanje stanovništva je pokazatelj koji proizlazi iz rodnosti (nataliteta) i smrtnosti (mortaliteta) nekog prostora, a odraz je stupnja društveno-gospodarskog napretka (Živić, 1995). Kod prirodnog kretanja stanovništva, osim bioloških pojava, važnu ulogu čine društveno-gospodarski, kulturni, psihološki i drugi čimbenici. Temeljne sastavnice prirodnoga kretanja stanovništva su rodnost (natalitet), smrtnost (mortalitet) i njihova razlika, tj. prirodna promjena (inkrement), koja može biti pozitivna, negativna ili stagnacijska (Nejašmić, 2005).

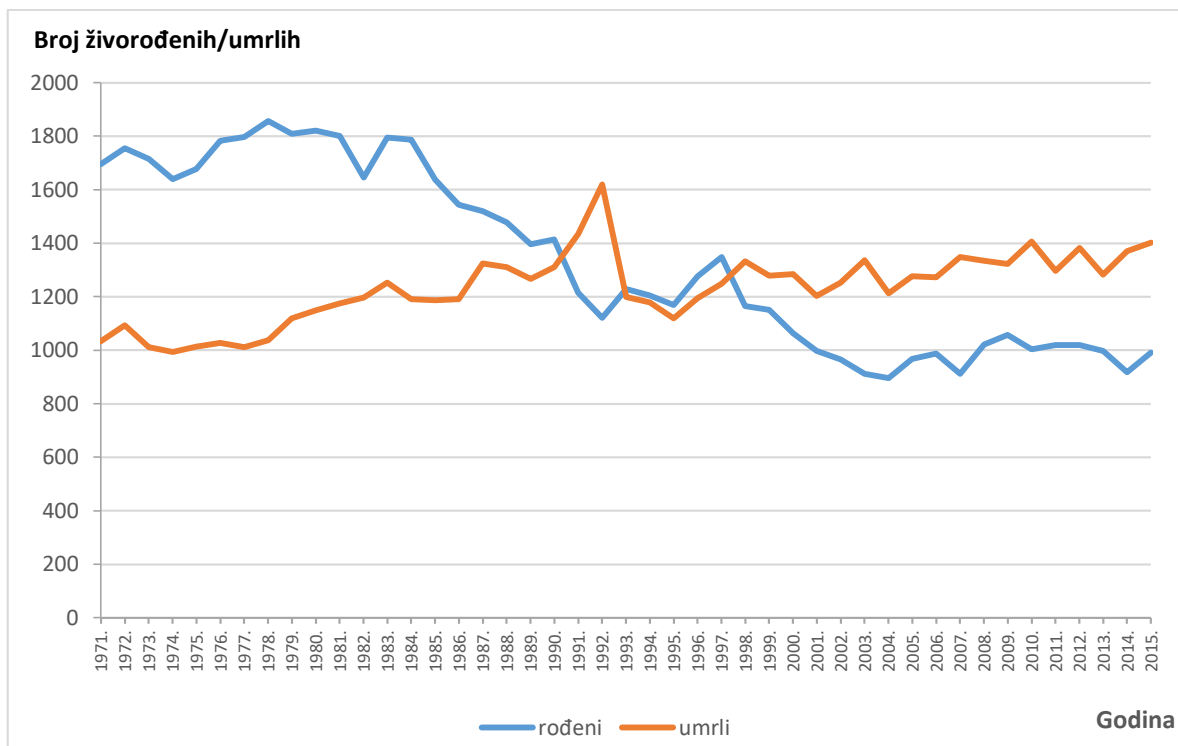
Dugotrajni nepovoljni demografski procesi poput snižavanja nataliteta, iseljavanja i demografskog starenja nepovoljno djeluju na prirodno kretanje stanovništva, napose na njegov natalitet (Wertheimer-Baletić, 2005). Remetilački čimbenici razvoja stanovništva poput ratova ili epidemija također nepovoljno djeluju na bioreprodukciju stanovništva. Na dinamiku fertiliteta i nataliteta, uz navedeno, utječu i drugi biološki čimbenici poput fekunditeta (potencijalna plodnost), dobne strukture, dobi ženskog stanovništva, prosječne dobi stupanja u brak, trajanja razdoblja između sukcesivnih trudnoća. Također, važna odrednica bioreprodukcije su i društveno-gospodarski čimbenici, ponajprije procesi modernizacije (industrijalizacija, deagrarizacija, urbanizacija, jačanje individualizma, promjena položaja i društvene uloge braka i obitelji, jačanje i produljenje obrazovanja, promjena položaja žene u društvu, društveno, kulturno, religijsko i civilizacijsko naslijeđe, primjena sredstava i mjera kontrole rađanja) (Wertheimer-Baletić, 1999, 2004, 2005).

U Hrvatskoj se prirodno kretanje (vitalna statistika) bilježi svake godine, međutim potrebno je naglasiti da je sve do 1998. godine ukupan broj rođenih i umrlih uključivao i hrvatsko stanovništvo koje je živjelo u inozemstvu (Graovac Matassi, 2004). Zbog toga se iz podataka vitalne statistike dobivala pomalo iskrivljena slika prirodnog kretanja stanovništva Grada Osijeka.

Bitno obilježje prirodnog kretanja stanovništva Grada Osijeka i naselja Osijek u 20. stoljeću, odnosno do 1990. godine je kasna tranzicijska podetapa koja je nastupila potkraj pedesetih godina. Razlike u stopi nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta između naselja i Grada Osijeka bile su relativno male (Wertheimer-Baletić, 1996). Grad Osijek imao je nešto veće stope nataliteta i prirodnog prirasta od samog naselja (sl. 16 i sl. 17). Od 1971. do 1981. godine u Gradu i naselju Osijek dolazi do snažnog smanjenja općih stopa prirodne promjene, pod utjecajem smanjenja općih stopa nataliteta, a opće stope

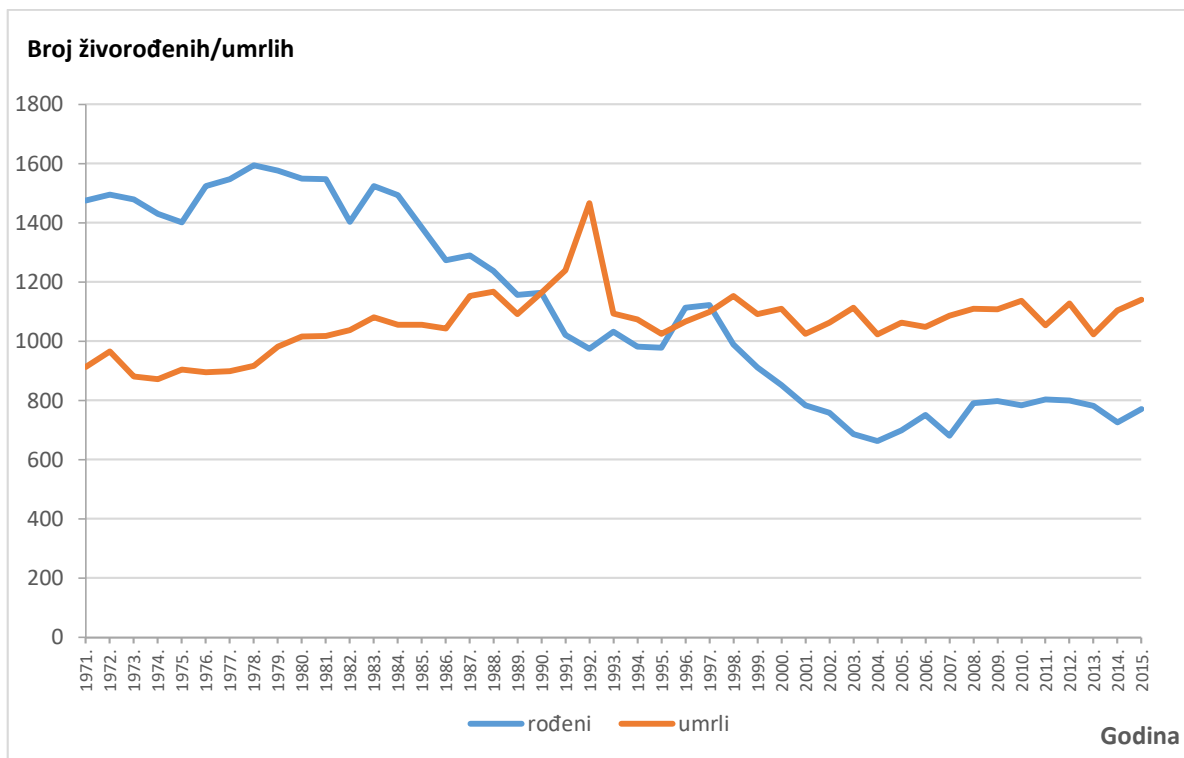
mortaliteta imaju tendenciju blagog porasta. Na smanjenje općih stopa nataliteta utjecalo je jačanje iseljavanje, posebno mlađeg stanovništva, a potom i demografsko starenje. Od 1981. do 1991. godine nastavlja se smanjivanje opće stope nataliteta, što je uz blagi porast opće stope mortaliteta, rezultiralo daljnjim smanjivanjem opće stope prirodne promjene. Nakon 1984. pa sve do 1990. godine razina stope nataliteta pala je ispod potrebne za obnavljanje stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1996). Od 1990. do 1993. godine u naselju i Gradu Osijeku stope nataliteta su najmanje u cijelom promatranom razdoblju, a stope mortaliteta najviše. Nakon 1990. godine došlo je do prirodne depopulacije pod utjecajem ranijih trendova u vitalnim stopama, te zbog utjecaja rata koji se zbio na ovom području. Zbog ratne okupacije mnogih naselja depopulacija je jače zahvatila cijeli Grad Osijek nego samo naselje Osijek.

Nakon 1997. godine dolazi do konstantnog opadanja broja rođenih na cijelom osječkom području, što je posljedica rata, ali i sve većeg iseljavanja stanovništva u druge države u potrazi za boljim životom. Osim toga, valja naglasiti da je to velikim dijelom posljedica promijenjene metodologije vitalne statistike, koja nakon 1982. godine više ne uzima u obzir vitalna događanja stanovništva na „privremenom“ radu u inozemstvu. Ta metodologija je velikim dijelom poboljšavala obilježja biodinamike osječkog kraja. Značajan utjecaj na smanjenje nataliteta imalo je dugotrajno iseljavanje stanovništva, i to uglavnom stanovništva radno sposobne i fertile dobi, veća zaposlenost žena, gospodarski i društveni uvjeti, suvremeni način života u kojem se ljudi općenito odlučuju za manji broj djece (Graovac Matassi, 2004). Dakle, prirodna depopulacija Grada Osijeka posljedica je smanjujućeg nataliteta, blago rastućeg mortaliteta, ali i metodoloških promjena u načinu evidentiranja vitalne statistike.

Sl. 16. Sastavnice prirodnog kretanja stanovništva Grada Osijeka 1971. – 2015. godine

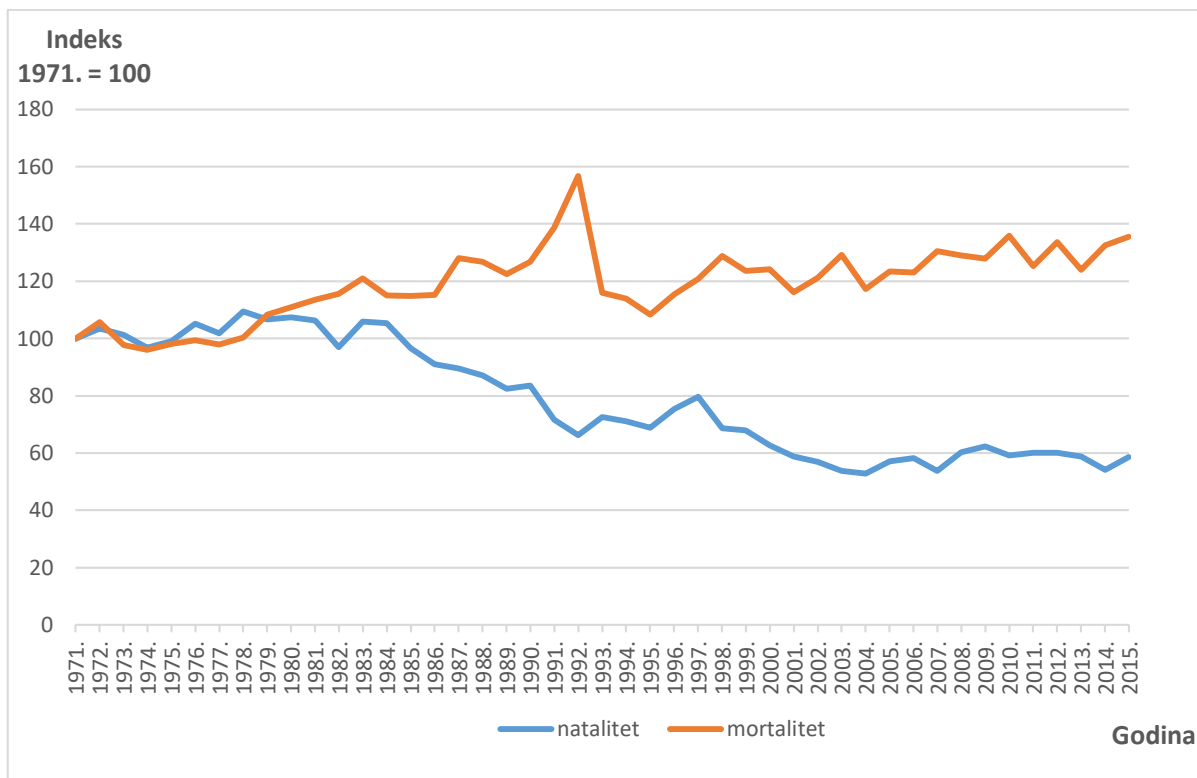
Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, Državni zavod za statistiku, Zagreb; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Sl. 17. Sastavnice prirodnog kretanja naselja Osijek 1971. – 2015. godine

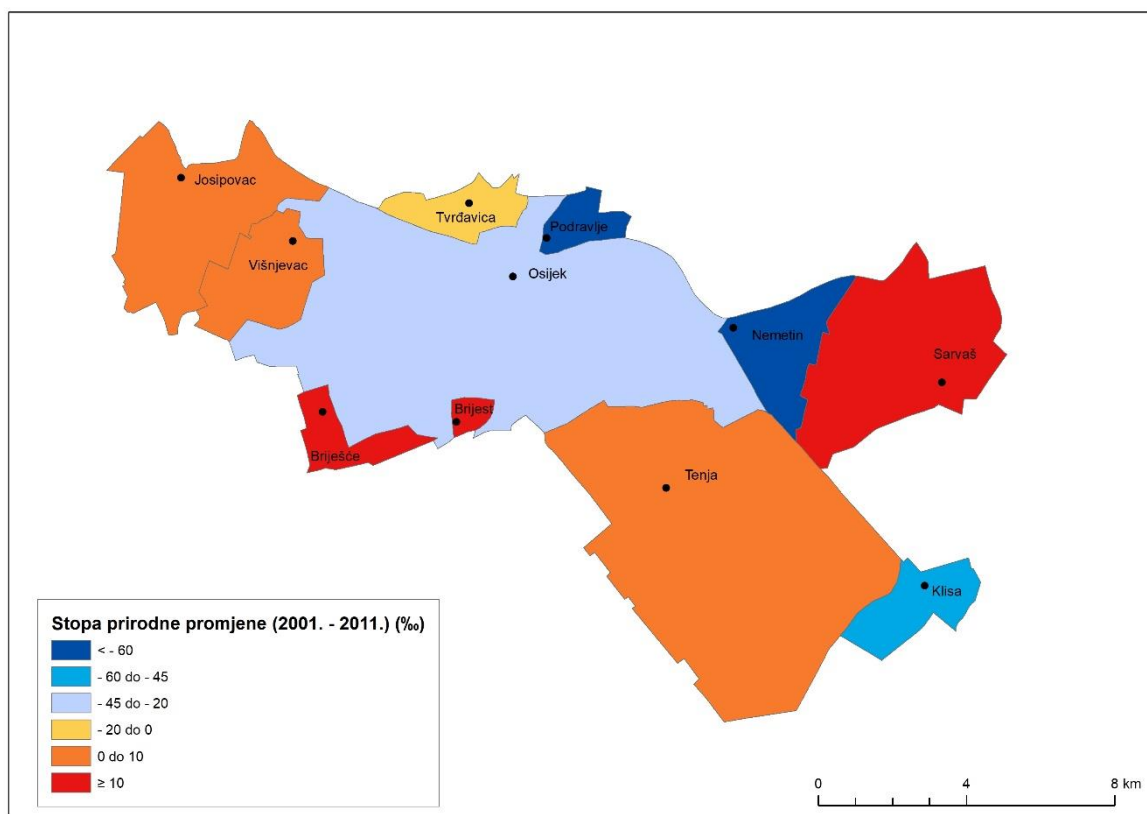
Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, Državni zavod za statistiku, Zagreb; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Indeks nataliteta konstantno opada od 1985. godine (sl. 18)., a indeks mortaliteta je konstantan ili u blagom porastu. Drastičan porast indeksa mortaliteta dogodio se 1991. kada je započeo rat, a posljednjih godina dolazi do sve većeg porasta indeksa mortaliteta. To sve uzrokuje negativu prirodnu promjenu.

Sl. 18. Indeks kretanja nataliteta i mortaliteta stanovništva Grada Osijeka 1971. – 2015. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, Državni zavod za statistiku, Zagreb; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Sl. 19. Stope prirodne promjene stanovništva Grada Osijeka 2001. - 2011. g. po naseljima

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 2001. – 2013., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Stopa prirodne promjene pozitivna je u šest naselja Grada Osijeka, a u pet je negativna (sl. 19). Najnegativnija je u naseljima Podravlje i Nemetin, zbog već prije navedenog izumiranja sela. Međutim, to su naselja s malim brojem stanovnika pa male apsolutne promjene utječu na velike relativne vrijednosti. Pozitivne stope prirodne promjene bilježe naselja Brijuni, Tenja, Sarvaš te Višnjevac i Josipovac. U naselju Sarvaš su se krajem 1990-ih gradile nove kuće jer je građevinsko zemljište bilo relativno jeftino. Tadašnji gradonačelnik Zlatko Kramarić osigurao je u gradskom proračunu sredstva za obnovu sela, gradnju novih ulica te olakšice obiteljima. Zbog toga se dio stanovnika odselio tamo što je rezultiralo povećanjem broja stanovnika i pozitivnim stopama prirodne promjene. Osim toga, izgrađen je novi vrtić zbog povećanja broja djece i potrebe za povećanjem kapaciteta. Tenja, Višnjevac i Brijuni su urbanizirana naselja u kojima sve više stanovnika Osijeka živi zbog jeftinijeg zemljišta, mirnijeg i zdravijeg života.

5.3. Prostorna pokretljivost stanovništva

Prostorna pokretljivost, odnosno mehaničko kretanje stanovništva dijeli se na migraciju ili seljenje i cirkulaciju ili kružno kretanje. Migracija podrazumijeva trajnu ili polutrajnu promjenu mjesta stalnog boravišta, a cirkulacija uglavnom kratkotrajne, učestale i ciklične oblike pokretljivosti bez namjere za stalnom ili dugotrajnom promjenom boravišta (Nejašmić, 2005). Prostorna pokretljivost djeluje na veličinu ukupnog stanovništva i prostorni razmještaj, na komponente prirodnog kretanja (natalitet i mortalitet) te strukturalne obilježja stanovništva, odnosno na demografski, društveno-gospodarski i kulturno-antropološki sastav stanovništva pa je prema tome sve veći interes za njeno istraživanje (Nejašmić 1991; Nejašmić, 2005; Nejašmić, Bašić i Toskić, 2008). Prostorna pokretljivost najčešće zahvaća kontingent stanovništva u dobi od 20 do 45 godina, direktno djeluje na poremećaje u dobnoj strukturi te nerijetko stvara „viškove“ žena u spolnoj strukturi (Nejašmić, 1991).

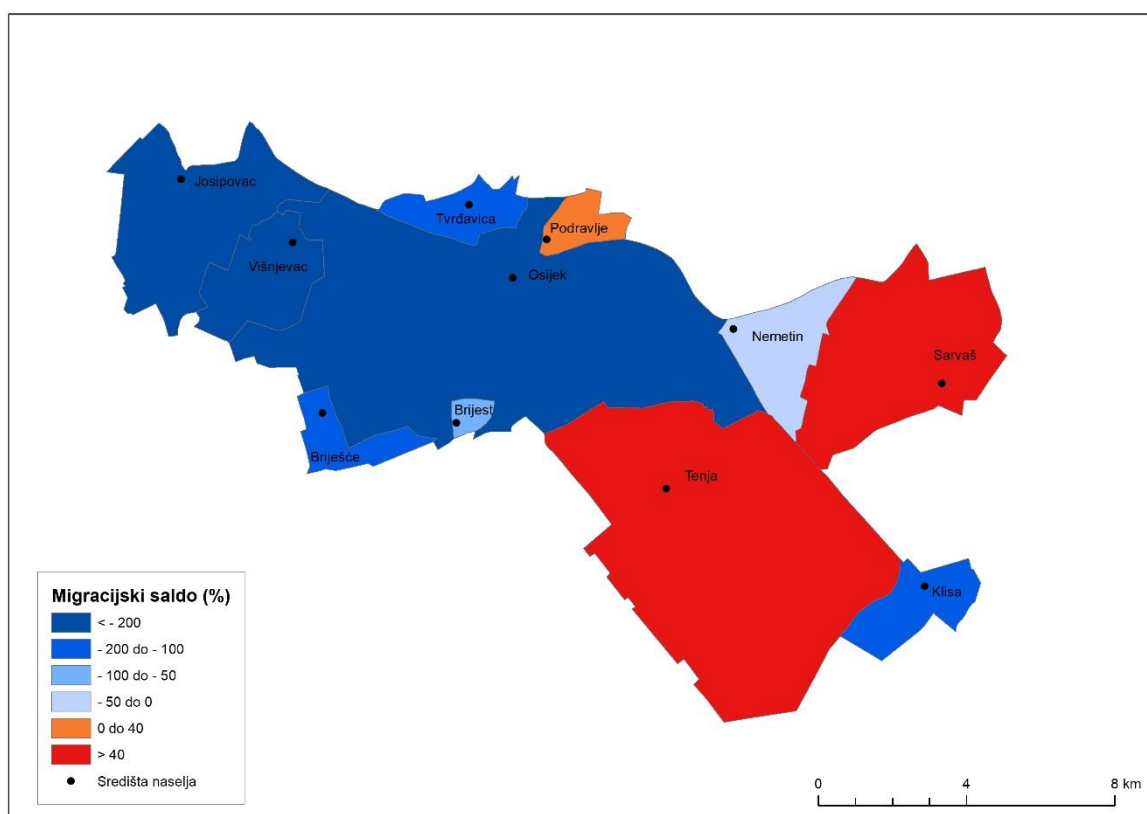
5.3.1. Migracija stanovništva

Migracije prema učestalosti mogu biti konačne, privremene, kratkotrajne, dok se prema teritorijalnom dometu dijele na unutarnje i vanjske (Nejašmić, 2005).

S obzirom da Republika Hrvatska nema registar stanovništva, ne postoje podaci o prostornoj pokretljivosti stanovništva za svaku godinu. Migracijski saldo je razlika broja doseljenih i broja odseljenih određenog područja ili države u određenom razdoblju i jedan je od pokazatelja smjera migracije. Ako je više odseljenih nego doseljenih, riječ je o negativnom migracijskom saldu, odnosno mehaničkom padu broja stanovnika određenog područja ili države. Migracijski saldo omogućuje usporedbu podataka o ukupnom kretanju i prirodnoj promjeni, a kao rezultat dobije se podatak ima li na određenom području više doseljenih ili iseljenih, ali ne i broj migranata (Nejašmić, 2005).

Osječki kraj u 20. stoljeću karakteriziraju dvije migracijske struje. Prva je bila organizirana nakon Drugog svjetskog rata, a druga je mirnodopska migracija. Krajem 20. stoljeća odnosno 1990-ih godina dogodila se treća migracija (prisilna) uvjetovana ratnim zbivanjima na ovom prostoru.

Nakon Drugog svjetskog rata došlo je do prisilnog iseljavanja pripadnika njemačke narodnosti, uz koje su se iselile i brojne hrvatske obitelji. Između 1945. i 1948. godine izvršena je kolonizacija odnosno organizirano doseljavanje stanovnika iz drugih krajeva Hrvatske i malim dijelom bivše Jugoslavije. Došlo je do doseljavanja stanovnika iz slabije razvijenih krajeva Hrvatske (Gorski kotar, Lika, Kordun, Banovina, Zapadna Slavonija, imotski kraj). Glavnu migraciju nakon rata činila je upravo mirnodopska migracija, a snažan populacijski porast došao je dodatno do izražaja u prigradskim naseljima (Čepin, Josipovac, Tenja, Višnjevac) (Wertheimer-Baletić, 1996). U razdoblju od 1946. do 1960. doselilo je čak 22 % ukupno doseljenog stanovništva danas (sl. 23).

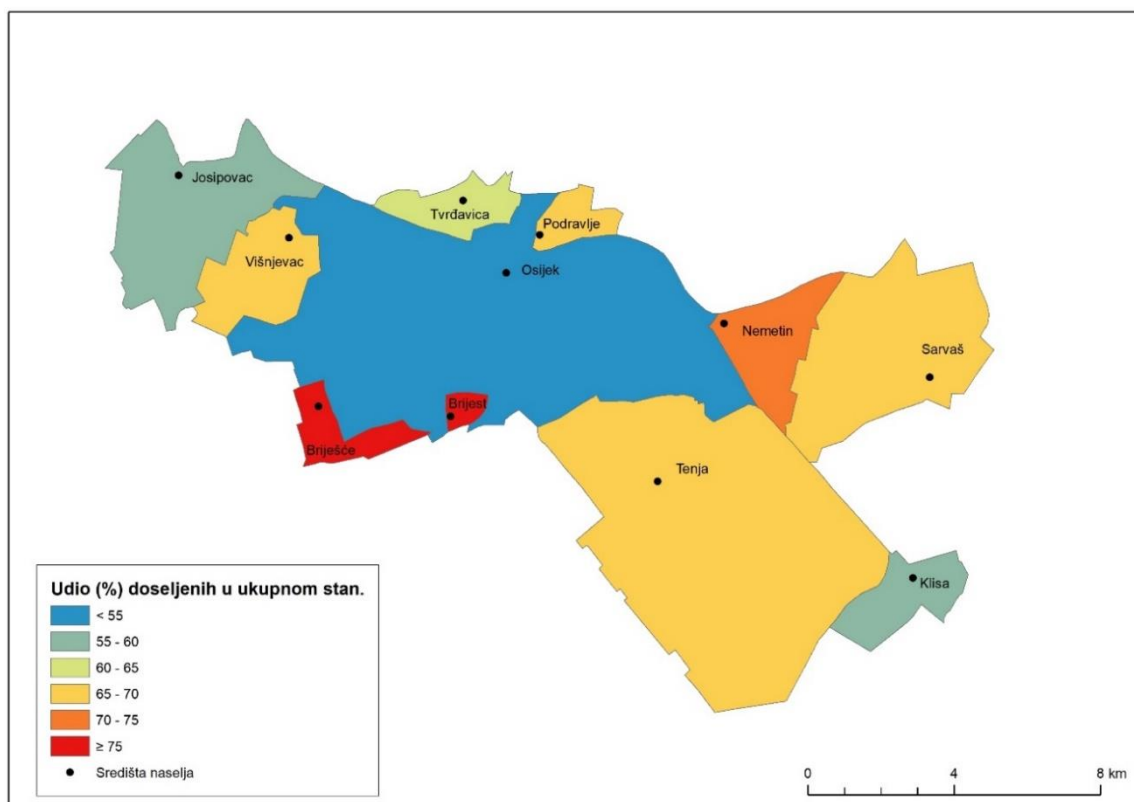

Sl. 20. Migracijski saldo Grada Osijeka u razdoblju od 2001. do 2011. godine po naseljima

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 2001. – 2011., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, Državni zavod za statistiku, Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

U razdoblju do 1991. godine bilježi se pozitivni migracijski saldo koji se smanjuje posebno nakon 1971. smanjenjem imigracije, ali i iseljavanjem prema Zagrebu i inozemstvu na „privremeno zapošljavanje“. Nakon 1981. primjećuje se veći pad intenziteta doseljavanja na području Osijeka u odnosu na Općinu Osijek (Wertheimer-Baletić, 1996). Poslije 1991. kao posljedica ratnih razaranja i negativnih gospodarskih promjena dolazi do negativnog migracijskog salda koji je glavni uzrok pada broja stanovnika. Najmanje je intenzivan u suburbanjoj zoni grada Osijeka gdje je, uz proces suburbanizacije, došlo do značajnog useljavanja Hrvata izbjeglih iz BiH od 1991. do 2001. godine.

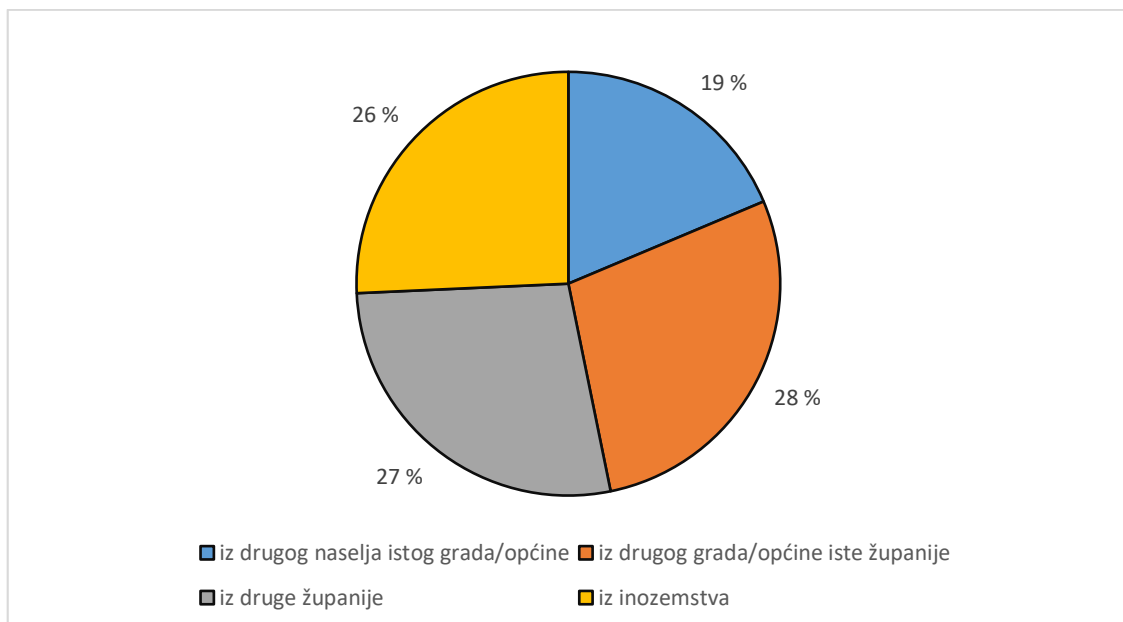
U zadnjem međupopisnom razdoblju (sl. 20). ovaj je prostor izrazito emigracijski. Pozitivan migracijski saldo zabilježen je u naseljima Sarvaš, Tenja i Podravlje, a ostala naselja bilježe negativan migracijski saldo. Za Podravlje su pomalo iznenađujući rezultati, ali to se može objasniti činjenicom da je to naselje s vrlo malim brojem stanovnika u kojem i par doseljenih stanovnika može bitno utjecati na vrijednost migracijskog salda. Sarvaš i Tenja imaju pozitivan migracijski saldo zbog već spomenutog doseljavanja i porasta nataliteta u ovim naseljima.

Sl. 21. Udio doseljenih u ukupnom stanovništvu Grada Osijeka 2001. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: migracijska obilježja stanovništva, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Udio doseljenih na područje Grada Osijeka 2001. godine iznosio je 54,3 % (62 441 stanovnika). Većina naselja 2001. godine bilježi udio od 65 do 75 % doseljenog stanovništva u ukupnom stanovništvu (sl. 21). Najviši udio doseljenih u ukupnom stanovništvu ima upravo okolica Osijeka koja je, kao što je već spominjano, imala intenzivnu imigraciju stanovništva u razdoblju mirnodobne kolonizacije nakon Drugog svjetskog rata, stanovništva iz BiH nakon Domovinskog rata te isto tako dijela stanovništva iz Osijeka pod utjecajem suburbanizacije. Naselje s najmanjim udjelom doseljenih je Osijek jer nije primao značajniju imigraciju poslije Domovinskog rata već se ona uglavnom apsorbirala u njegovoj okolini. Samim time, u tom razdoblju došlo je do porasta udjela domicilnog stanovništva. Dva najprivlačnija naselja za doseljavanje, koja imaju više od 75 % doseljenih su Brijest (81 %) i Briješće (80 %). U Brijestu od 1018 doseljenih, njih 557 je iz drugog naselja Grada Osijeka, točnije iz Osijeka kojemu je nekad pripadao. Isti slučaj je i sa Briješćem, gdje stanovništvo iz Osijeka gradi kuće u želji za mirnijim životom.

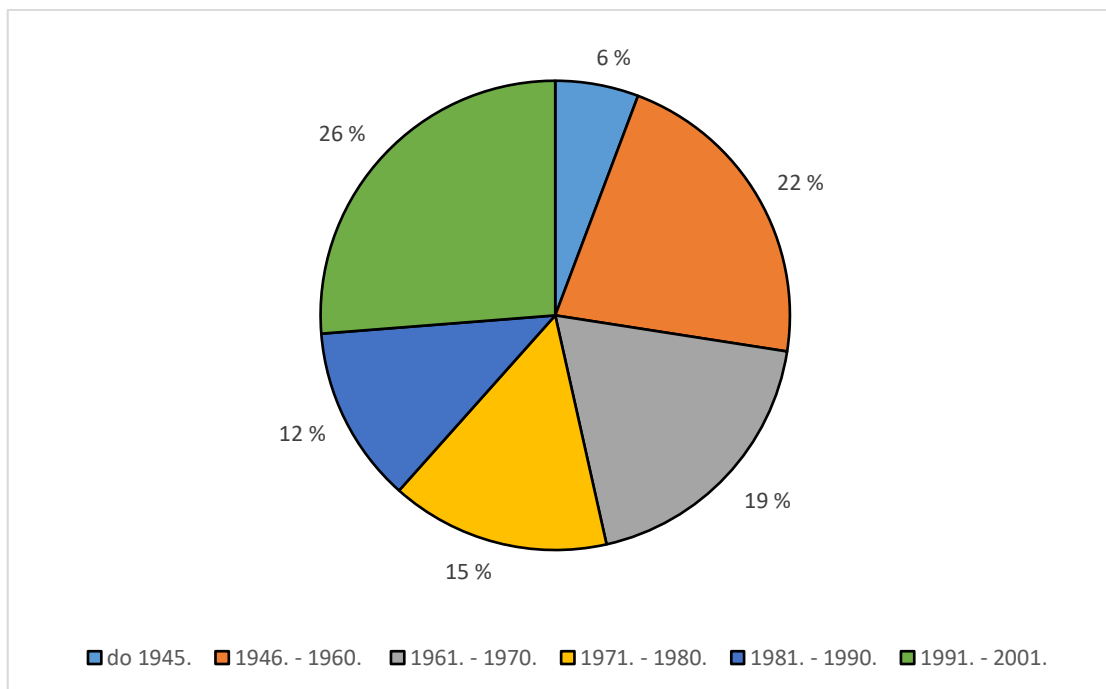

Sl. 22. Doseljeni na područje Grada Osijeka prema mjestu prethodnog boravka (2011.)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011. godine: stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Godine 2011. na području Grada Osijeka je živjelo 59 475 doseljenih stanovnika, od čega je 91 % doseljenih s područja Republike Hrvatske (44 228 stanovnika), a 9 % iz inozemstva (15 294 stanovnika). Najveći udio inozemnih imigranata čine stanovnici Bosne i Hercegovine (43 %), Nijemci (24 %), te Srbi (18 %).

Podjednak je udio doseljenih na područje Grada Osijeka 2011. godine iz drugog grada/općine Osječko-baranjske županije, iz druge županije te iz inozemstva. Najviše stanovnika 2011. godine koje je doselilo na područje Grada Osijeka je iz drugog grada ili općine Osječko-baranjske županije, njih 16 736 (28 %). Zatim 27 % iz druge županije (16 347 doseljenih) te iz inozemstva 15 294 doseljenih (26 %). Uglavnom su to migracije zbog braka ili radnog mjesta. Većina studenata nakon studija ostanu živjeti i raditi u Osijeku.

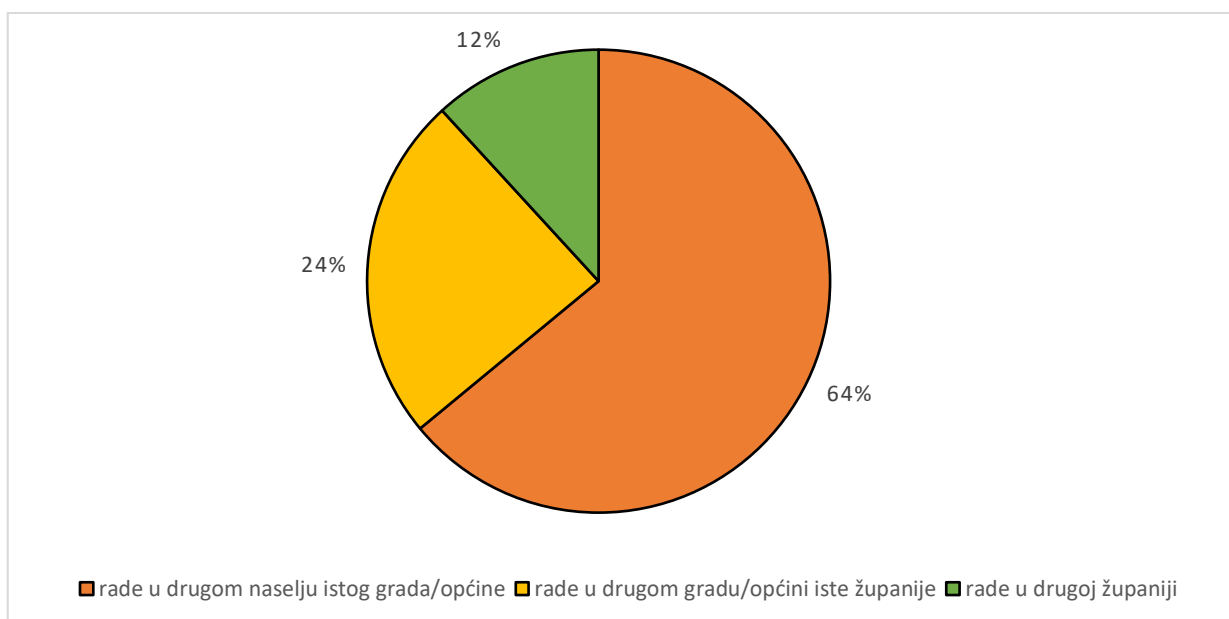
Sl. 23. Dospeljeni na područje Grada Osijeka prema vremenu doseljenja (2001.)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: migracijska obilježja stanovništva, CD - ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Najveći udio doseljenih na područje Grada Osijeka prema vremenu doseljenja (sl. 23) odnosi se na razdoblje mirnodopske migracije od 1946. do 1960. (22 %) i razdoblje 1991. – 2001. (26 %) godine. Od sredine 19. stoljeća do početka 1970-ih godina u Gradu Osijeku su bile česte i brojne useljeničke struje. Ishodište migracije u tom razdoblju je bilo u agrarno prenapučenim i siromašnim krajevima u ravničarske krajeve Istočne Slavonije odnosno iz brdsko-planinskih krajeva u nizinska. Međutim, glavni tok unutarnje migracije bio je selo-grad što je posljedica osjetnih razlika u demografskoj i općoj društvenoj strukturi sela i grada pa je deagrarizacija bila glavni uzrok preseljavanja u tom razdoblju (Nejašmić, 2005). Već početkom 20. st., a posebno 1950-ih i 1960-ih u Osijek i u naselja koja ga neposredno okružuju doseljava radna snaga koja je bila privučena njegovim intenzivnim gospodarskim, napose industrijskim razvojem. Doseljavalo je brojno i u velikoj mjeri mlađe „deagrarizirano“ poljoprivredno stanovništvo iz ruralne okolice i iz drugih dijelova Hrvatske, Bosne i Hercegovine pa i Srbije. U razdoblju od 1991. do 2001. godine doseljava veliki broj izbjeglica iz Bosne i Hercegovine koje su ostale živjeti na ovom području.

5.3.2. Dnevna cirkulacija stanovništva

Cirkulacije prema učestalosti mogu biti dnevne, tjedne, povremene ili sezonske (Nejašmić, 2005). Glavni uzroci cirkulacije radne snage su: prijelaz poljoprivrednog stanovništva u nepoljoprivredne djelatnosti, koji je bio osjetno veći nego konačna migracija selo-grad; ostanak u selu mnogih seljaka, koji su se zapošljavali u nepoljoprivrednim djelatnostima zbog za njih lošijeg života u gradu; modernizacija i razvoj prometne infrastrukture približili su mjesto rada i stanovanja te tako omogućili dnevnu cirkulaciju bez većih individualnih troškova, uz smanjen napor i izgubljeno vrijeme (Vresk, 1990).

Sl. 24. Aktivno stanovništvo Grada Osijeka koje obavlja zanimanje i dnevno cirkulira na rad prema mjestu rada 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: dnevni i tjedni migranti, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

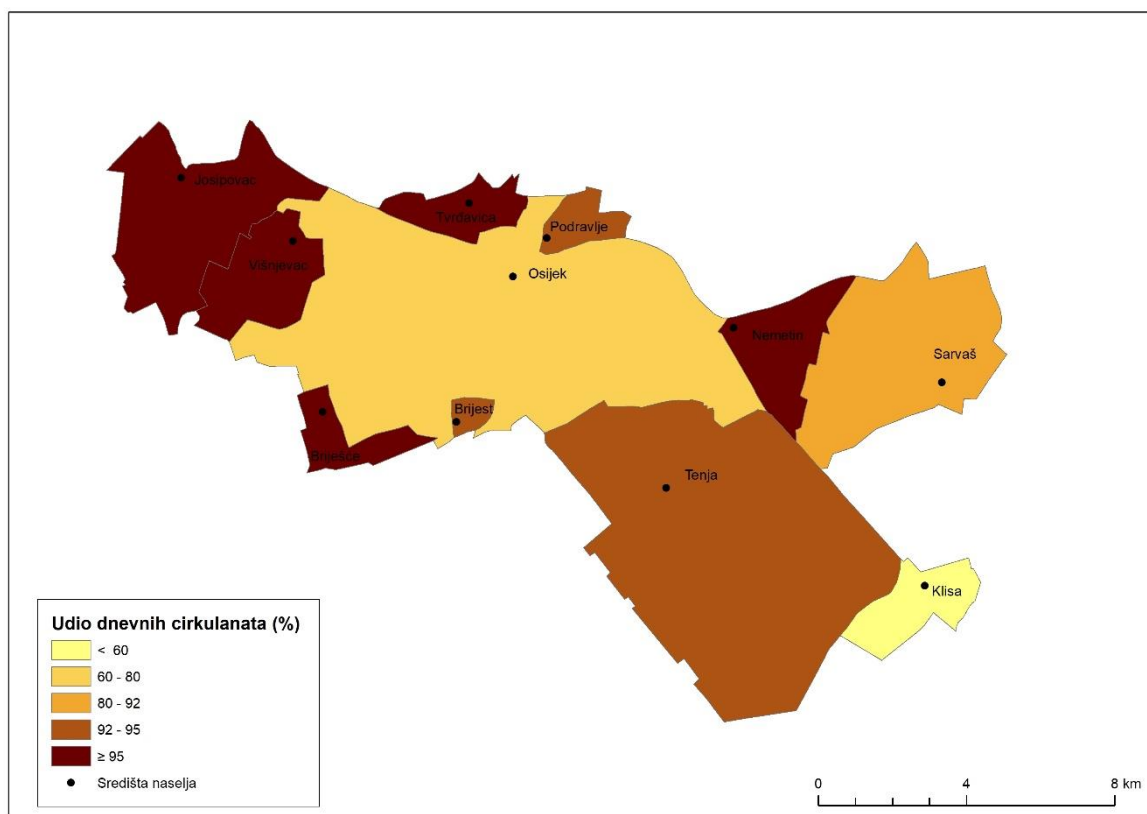
Najveći udio (64 %) aktivnog stanovništva koje je 2011. godine dnevno cirkuliralo na rad obavljao je zanimanje u drugom naselju Grada Osijeka. U drugom gradu ili općini Osječko-baranjske županije radilo je 24 % aktivnog stanovništva, a najmanji udio (12 %) odnosi se na one koji su radili u drugoj županiji (sl. 24). Dnevna cirkulacija zaposlenog stanovništva dobar je pokazatelj razvijenosti funkcije rada. Naselje Osijek glavno je središte rada na ovome prostoru, a zapošljava veliki dio stanovništva okolnog prostora.

Ukupno 12 409 stanovnika Grada Osijeka sudjelovalo je u dnevnoj cirkulaciji, od čega je 9987 osoba zaposlena (80,5 %), 1695 je učenika (13,7 %) i 727 studenata (5,9 %).

U Gradu Osijeku postoji 20 osnovnih škola, od kojih se 17 nalazi u naselju Osijek, a ostale tri nalaze se u Višnjevcu, Josipovcu i Tenji, u svakom naselju po jedna (URL 2). Što se tiče visokoškolskog obrazovanja, u naselju Osijek nalazi se Sveučilište J. J. Strossmayera koje u svom sastavu ima 17 znanstveno-nastavnih sastavnica (11 fakulteta i 5 sveučilišnih odjela te 1 umjetničko nastavnu sastavnicu – Umjetničku akademiju) (URL 3). Studenti najčešće studiraju u Osijeku, a jedan dio u Zagrebu, gdje stanuju pa ne sudjeluju u cirkulacijama. Najveći broj studenta koji dnevno cirkuliraju dolazi iz obližnjih naselja: Višnjevac, Josipovac, Tenja. Također, postoje studenti koji svakodnevno iz Osijeka cirkuliraju u druga mjesta na fakultet (Vukovar, Slavonski Brod, Đakovo, Orašje, Brčko).

Udio cirkulanata u ukupnom zaposlenom stanovništvu određenog grada govori nam o jačini njegove funkcije rada. Što je taj udio manji, funkcija rada je jača, odnosno stanovništvo grada ne ovisi o radu negdje dalje. Naselje Osijek ima daleko najmanji udio dnevnih cirkulanata u zaposlenom stanovništvu (7 %) jer je centar rada pa domicilno stanovništvo s tog područja nema potrebe za dnevnim odlaskom na rad van granica naselja.

Najviše udjele dnevnih cirkulanata u zaposlenom stanovništvu, više od 90 % bilježe naselja Josipovac, Višnjevac, Briješće, Tvrđavica, Tenja (sl. 25). Sva naselja osim Klise imaju udio cirkulanata u ukupnom zaposlenom stanovništvu naselja veći od 60 % što ukazuje na ovisnost o Osijeku i svakodnevne cirkulacije na posao. Pozitivni učinci u dnevnoj cirkulaciji očituju se u socijalnom prestrukturiranju stanovništva, donošenju inovacija u ruralna područja, urbanom način života i očuvanju života na selu. Osijek je bez obzira na svoje gospodarske i demografske probleme izraziti stabilizator naseljenosti u ovom području.

Sl. 25. Udio zaposlenih cirkulanata u ukupnom broju zaposlenih po naseljima Grada Osijeka 2001. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: dnevni i tjedni migranti po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: stanovništvo prema aktivnosti i spolu po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

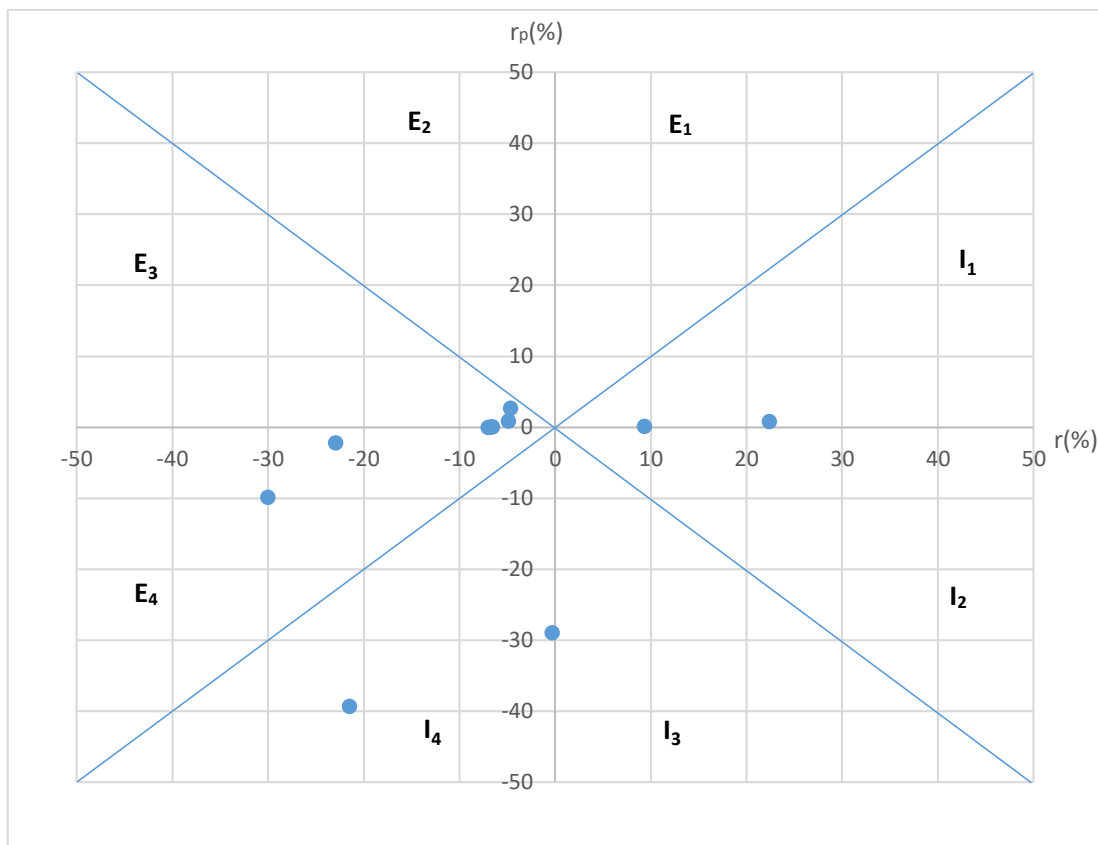
5.4. Tipovi općeg kretanja stanovništva

Tipovi općeg kretanja stanovništva izdvajaju se na temelju odnosa prirodne promjene, migracijskog salda i ukupnog kretanja stanovništva. Ovisno o tome je li migracijski saldo pozitivan ili negativan, određuje se je li prostor egzodusnog (E) ili imigracijskog (I) obilježja (Friganović, 1990). Intenzitet prirodne promjene i migracije u odnosu na ukupnu promjenu određuje četiri podtipa osnovnih tipova. Emigracijski tip dijeli se na: E₁ – emigraciju, E₂ – depopulaciju, E₃ – izrazitu depopulaciju i E₄ – izumiranje, a imigracijski se dijeli na: I₁ – ekspanziju imigracijom, I₂ – obnovu imigracijom, I₃ – slabu regeneraciju imigracijom i I₄ – vrlo slabu regeneraciju imigracijom (Nejašmić, 2008). Imigracijski krajevi su uglavnom gospodarski razvijeniji i napredniji, stoga privlače stanovništvo. S

druge strane, emigracijski ili egzodusni krajevi su nedovoljno razvijeni i sa slabijim izgledima u budućnosti, što potiče stanovništvo na iseljavanje (Živić, 2011). Ipak, negativna prirodna promjena, odnosno slabljenje biodinamike stanovništva, nije uvjetovana samo smanjenjem ukupnoga broja stanovnika uslijed ratnih zbivanja 1990-ih godina, već i dugogodišnjim nepovoljnim demografskim procesima, ponajviše starenjem stanovništva. Dakle, nepovoljni trendovi u općem kretanju stanovništva razvili bi se i bez rata, možda ne tako brzo i tako intenzivno kao u ratnom kontekstu (Živić, 2011).

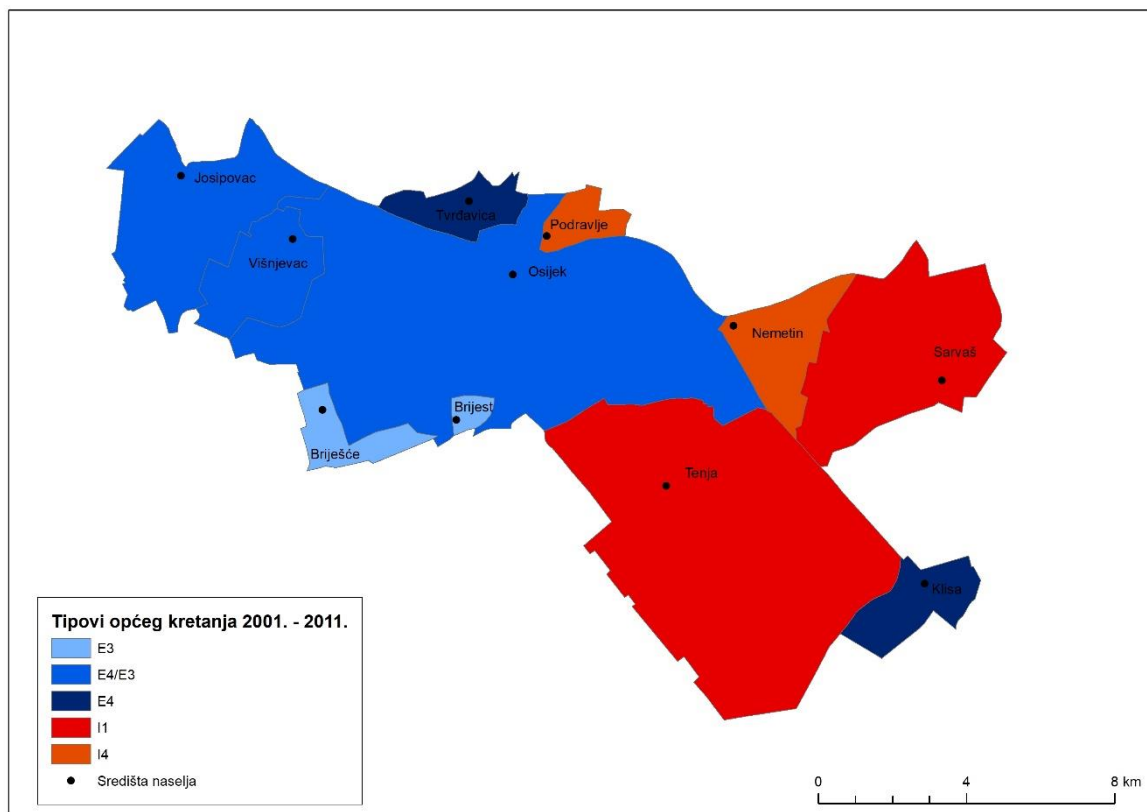
Većina naselja na prostoru Grada Osijeka ima vrlo negativne emigracijske tipove kretanja broja stanovnika. Dva naselja (Klisa i Tvrđavica) imaju najnepovoljniji tip općeg kretanja stanovništva (E_4 ili izumiranje) kojeg karakterizira negativna prirodna promjena i negativan migracijski saldo te čije obilježje je izumiranje stanovništva. U demografskom su pogledu ta područja doslovno osuđena na izumiranje, a jasno je da takav demografski okvir pruža vrlo skromne ili nikakve mogućnosti za dugoročniji gospodarski napredak. Izumiranje stanovništva uvjetovano je prije svega velikim iseljavanjem stanovništva. Dva naselja (Brijest i Briješće) imaju tip E_3 ili izrazitu depopulaciju, koji karakterizira pad ukupnog broja stanovnika usprkos pozitivnoj prirodnoj promjeni. Prijelazni tip općeg kretanja stanovništva E_4/E_3 imaju tri naselja (sl. 27).

Imigracijski tip I_4 ili vrlo slaba obnova imigracijom imaju dva naselja (Nemetin i Podravlje). Ovaj tip općeg kretanja stanovništva karakterizira porast ukupnog broja stanovnika naselja usprkos negativnoj prirodnoj promjeni zbog značajnog doseljavanja. Imigracijski tip I_1 ili porast imigracijom imaju dva naselja (Tenja i Sarvaš), a karakteristike su mu pozitivno prirodno kretanje, pozitivno popisom utvrđeno kretanje stanovništva te stope međupopisnog povećanja veće od stopa prirodnog prirasta. Međutim, taj tip kretanja imaju zbog malog broja stanovnika koje se konstantno smanjuje. Tenja i Sarvaš su sve privlačniji za naseljavanje, kao što je već navedeno, nakon što je Grad Osijek omogućio jeftinija zemljišta i poticaje mladim obiteljima.

Sl. 26. Tipovi općeg kretanja stanovništva Grada Osijeka 2001. – 2011. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 2001. – 2011., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, Državni zavod za statistiku, Zagreb; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Sl. 27. Tipovi općeg kretanja stanovništva Grada Osijeka po naseljima 2001. – 2011. godine

Izvor: Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 2001. – 2011., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, Državni zavod za statistiku, Zagreb; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

6. Strukture stanovništva Grada Osijeka

6.1. Biološki sastav

Sastav stanovništva prema spolu i dobi nazivamo biološkim ili demografskim jer je izravno uvjetovan sastavnicama prirodnog kretanja stanovništva. Najčešće je određen društvenim i gospodarskim zbivanjima unutar nekog kraja. Iz biološkog sastava proizlaze ključni kontingenti stanovništva za biološku reprodukciju i za oblikovanje radne snage (Wertheimer-Baletić, 1999). Sastav stanovništva prema spolu i dobi prikazuje se obično zajednički, kao dobno-spolni sastav. No radi temeljitije spoznaje najprije ih razmatramo odvojeno, a potom zajedno, grafičkim prikazom dobno-spolne strukture stanovništva (Nejašmić, 2005).

6.1.1. Sastav stanovništva prema spolu

Sastav prema spolu pokazuje brojčani odnos ženskoga i muškoga stanovništva u ukupnom stanovništvu te po pojedinim kontingentima. Opće obilježje je da se rađa više muške djece odnosno u mlađim dobnim skupinama postoji manjak ženskog stanovništva, što je posljedica diferencijalnog nataliteta. Osim toga, u starijim dobnim skupinama je višak ženskog stanovništva kao posljedica diferencijalnog mortaliteta. Stoga to dovodi do uravnoteženja brojčanog odnosa muškog i ženskog stanovništva (Nejašmić, 2005).

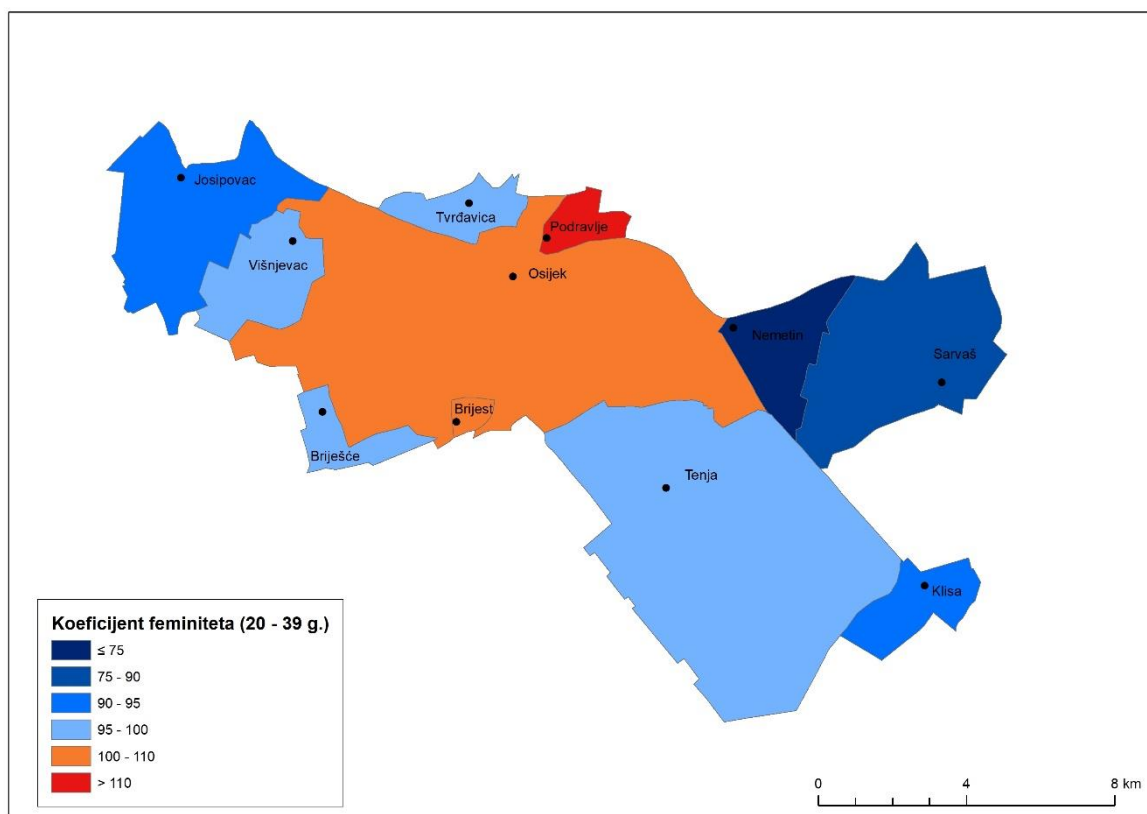
Tab. 6. Pokazatelji sastava stanovništva Grada Osijeka prema spolu i dobi 2011. godine

	Udjeli velikih dobnih skupina (%)			Indeks starosti	Koeficijent feminiteta	
	0-19	20-59	>60		ukupnog stanovništva (k _f)	dobne skupine 20-39 g. k _{f(20-39)}
Osijek	18,99	24,68	24,68	129,95	117,78	104,51
Ostala naselja	22,63	20,59	20,59	90,99	103,97	95,36
Hrvatska	20,92	55,01	24,07	115,03	107,37	96,59
Grad Osijek	19,80	23,77	23,77	120,08	114,56	102,44

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Grad Osijek je 2011. godine imao znatno lošiju dobnu strukturu od Republike Hrvatske u cjelini. Indeks starosti iznosi 129,95 % dok za Hrvatsku iznosi 115,03%. Također su opći koeficijent feminiteta, odnosno broj žena na 100 muškaraca i koeficijent feminiteta dobnih kohorti 20-39 godina (broj žena na 100 muškaraca u dobi 20-39 godina) veći u Gradu Osijeku u odnosu na Republiku Hrvatsku u cjelini (tab. 6). Opći koeficijent feminiteta Grada Osijeka iznosi $k_f = 114,6$, dok je za Hrvatsku $k_f = 107,4$. Specifični koeficijent feminiteta Grada Osijeka ($k_{f(20-39)} = 102,5$) veći je od specifičnog koeficijenta za Hrvatsku ($k_{f(20-39)} = 96,6$).

Neravnoteža prema spolu uobičajena je pojava na svim prostornim razinama zbog starenja stanovništva i selektivnosti migracije. Prvo su na rad izvan mjesta stanovanja odlazili muškarci, a žene su ostajale u kućanstvu i brinule se za obitelj. Kasnije su žene odlazile i zapošljavale se u gradovima, dok su muškarci bili vezani uz imanje i ostajali na selu. To je dovelo do viška žena u gradovima, a manjak žena u ruralnim područjima u mlađoj zreloj dobi (tzv. udajno-ženidbenoj dobi) i nepovoljno djelovalo na rodost i sklapanje brakova. Osim toga najveća neravnoteža prema spolu bila je u poratnim godinama.

Sl. 28. Koeficijent feminiteta u dobi 20-39 godina po naseljima Grada Osijeka 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Na razini naselja vidljiva je razlika između ostalih naselja i Osijeka kao urbanog središta, gdje je prisutan „višak“ žena kao rezultat migracije selo-grad, odnosno njezine selektivnosti prema spolu koja je karakteristična za ruralni egzodus. U prvom razdoblju iseljavanja u smjeru gradova prevladavaju muškarci, a kasnije žene odlaze više i u većem broju što pridonosi smanjenju stope rodosti i depopulaciji sela (Nejašmić, 2008).

Višak žena u dobi 20-39 godina imaju naselja Podravlje, Osijek, Brijest. Treba naglasiti da Podravlje ima veliki koeficijent feminiteta zbog malog broja stanovništva (sl. 28). Naselje Osijek ima 105 žena na 100 muškaraca, što je posljedica sve većeg obrazovanja i zaposlenosti žena. Imigracija ženskog stanovništva iz ostalih naselja u Osijek bio je u doba industrijalizacije (u kojim su dobrim dijelom zaposlenici bile žene – što je izraženije u starijim dobnim skupinama zbog vremenskog odmaka), ali i kasnije selektivna emigracija muškog stanovništva iz urbanih sredina (Osijeka) u potrazi za radom u inozemstvu. Takav

proces postoji i danas, što je i vidljivo u koeficijentu feminiteta u fertilnom razdoblju. U ruralnim područjima, koeficijent feminiteta smanjen je i kao posljedica selektivne emigracije žena, dok su muškarci vezani uz posjed i rjeđe se odlučuju na odlazak.

Ostala naselja imaju koeficijent feminiteta manji od 100 (sl. 28). Prije svega, to ukazuje na činjenicu da u slavonskim selima prevladava samačko, muško stanovništvo, zbog nedostatka žena u dobnoj skupini od 20 do 39 godina. Osim toga, to je još uvijek dobna skupina na koju utječe diferencijalna rodnost, odnosno viša rodnost muške djece (Nejašmić, 2008). Međutim, takvoj spolnoj strukturi značajno je pridonijelo razdoblje rata u kojem je najveći broj stradalih bilo upravo muško stanovništvo pa se povećani udjeli vide u dobnim skupinama 45-60 godina. Manjak žena u odnosu na muškarce u budućnosti će se odraziti na mogućnost sklapanja brakova i razinu rodnosti, odnosno više muškog stanovništva će djelovati na povećanje smrtnosti (Nejašmić, 2008).

6.1.2. Sastav stanovništva prema dobi

U demografskoj literaturi smatra se da je sastav stanovništva po dobi najvažnija biološka struktura stanovništva jer ona predstavlja ključan demografski okvir za formiranje reproduktivnih (fertilnih) i radno-sposobnih te radno-aktivnih (radne snage) kontingenata stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999). Iz njega se „vidi prošlost, čita sadašnjost i nazire budućnost kretanja stanovništva“ (Friganović, 1990: 111). Sastav stanovništva prema dobi odražava biodinamiku i potencijalnu vitalnost, te je posljedica mnogih čimbenika kao što su prirodno kretanje, migracije i vanjski čimbenici poput gospodarske krize, rata, prirodne katastrofe (Nejašmić, 2005; Nejašmić i Toskić, 2013).

Kada udio starijih od 65 godina neke populacije dosegne 8 % ili kada udio starijih od 60 godina prijeđe 12 %, smatra se da je populacija počela stariti (Nejašmić, 2005).

Proces smanjenja udjela mladih i povećanja udjela starog stanovništva, tipičan za razvijenije zemlje, Hrvatsku je zahvatio već 1960-ih kada udio starog stanovništva prelazi graničnu vrijednost od 12 % (Nejašmić, 2008). Demografska kretanja u Hrvatskoj korespondiraju sličnim kretanjima u ostalim europskim zemljama zbog toga što su Hrvati po strukturi dobnog sastava ulaze u duboku staru ili u staru naciju (Poljanec-Borić, 2008).

Starenje stanovništva posebno je izraženo u ruralnim naseljima u kojima je prostorna pokretljivost, odnosno iseljavanje mladog stanovništva, doprinijela pogoršanju dobnog sastava. Okupljanjem stanovništva i kapitala u gradovima, ruralna područja postaju socijalno problematična područja s velikim brojem staračkih kućanstava (Nejašmić i Toskić, 2013).

Udio stanovništva u dobi 60 i više godina (koeficijent starosti) Grada Osijeka iznosi 23,8 % (prag starenja iznosi 12 %) i viši je od udjela mladog stanovništva (0-19 g.; 19,8 %). Udio zrelog stanovništva je velik (56,4 %) i mogao bi uz obrazovni sastav radne snage povoljno utjecati na društveno-gospodarski razvoj tog kraja. Usporedimo li te vrijednosti s Hrvatskom u cjelini, zaključujem da koeficijent starosti ($k_s = 24$) i koeficijent mladosti ($k_m = 21$) imaju vrlo slične vrijednosti u istraživanom prostoru i na nacionalnoj razini.

Indeks starosti Grada Osijeka ($I_s = 120,1$) nešto je veći od hrvatskog prosjeka ($I_s = 115,0$) za 2011. godinu te ukazuje na dominantan proces starenja stanovništva. Indeks starosti Grada Osijeka čak je tri puta veći od kritične vrijednosti iznad koje započinje starenje ($I_s = 40,0$), što znači da je stanovništvo duboko zašlo u proces starenja.

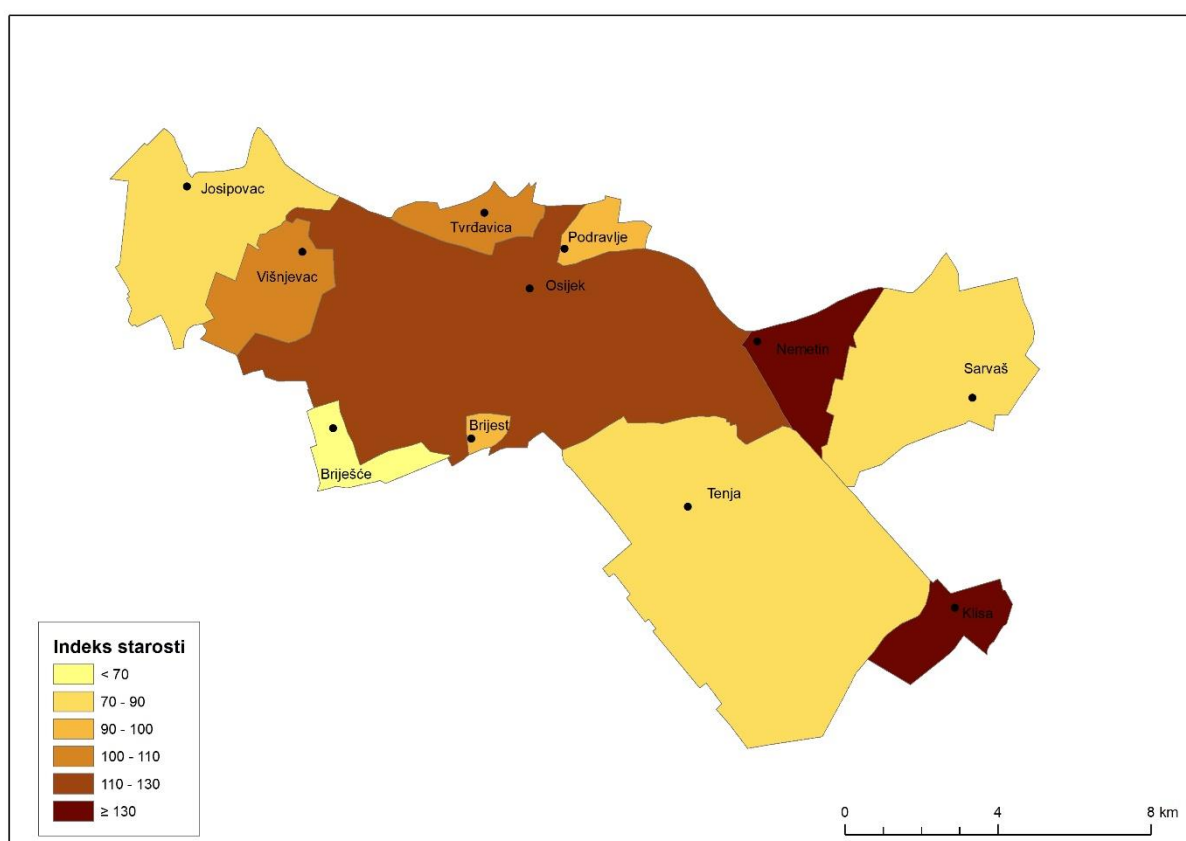
Koeficijent dobne ovisnosti starih ($k_{d,s}$), koji pokazuje opterećenost stanovništva u radnoj dobi kontingentom u pregradnoj (postradnoj) dobi te je dobar pokazatelj brzine demografskog starenja, Grada Osijeka iznosi $k_{d,s} = 34,7$ te ne odstupa znatno od hrvatskog prosjeka ($k_{d,s} = 35,9$).

Naselje Osijek ima slične vrijednosti kao Grad Osijek u cjelini, najviši udio zrelog (56,3 %) te niži udjel starog (24,7 %) i mladog stanovništva (19 %). Indeks starosti naselja Osijek ($I_s = 130$) viši je od indeksa za cijeli Grad Osijek. To nije karakteristično za urbanu sredinu uzevši u obzir trendove imigracije mladog stanovništva, međutim rat je ostavio izražene posljedice na naselje Osijek.

Najveći indeks starosti imaju naselja Klisa ($I_s = 191$) i Nemetin ($I_s = 141$) (sl. 29). To su naselja sa jako malim brojem stanovnika koja imaju dvostruko više starog nego mladog stanovništva. U tim naseljima stoga nedostaje mlade i obrazovane radne snage jer mlado stanovništvo emigrira u prosperitetnija područja i u selima ostaje staro stanovništvo. Povoljniji dobnii sastav odnosno indeks starosti imaju naselja Briješće, Josipovac, Sarvaš i Tenja, koja imaju veći broj mladih od starih, čime se povećava stopa rodnosti i smanjuje udjel starog stanovništva. To su uglavnom naselja za koje je već istaknut porast imigracijom u postratnom razdoblju, što procesom suburbanizacije, što useljavanjem

hrvatskog stanovništva iz BiH. Takvo mlado stanovništvo utječe na pozitivniju biodinamiku i mlađe stanovništvo danas.

Grad Osijek, bez obzira na viši udio starog i niži mladog stanovništva, ima visok udio zrelog stanovništva. Takva će situacija u budućnosti pozitivnije utjecati na dobnu strukturu, ali i društveno ekonomski razvoj Grada Osijeka. Spomenuto mlado stanovništvo dobrim dijelom doseljava zbog visokoškolskog obrazovanja, što znači da se radi o obrazovnom kontingentu stanovništva spremnom na inovacije, poduzetništvo i ekonomsku aktivnost.

Sl. 29. Indeks starosti stanovništva Grada Osijeka po naseljima 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

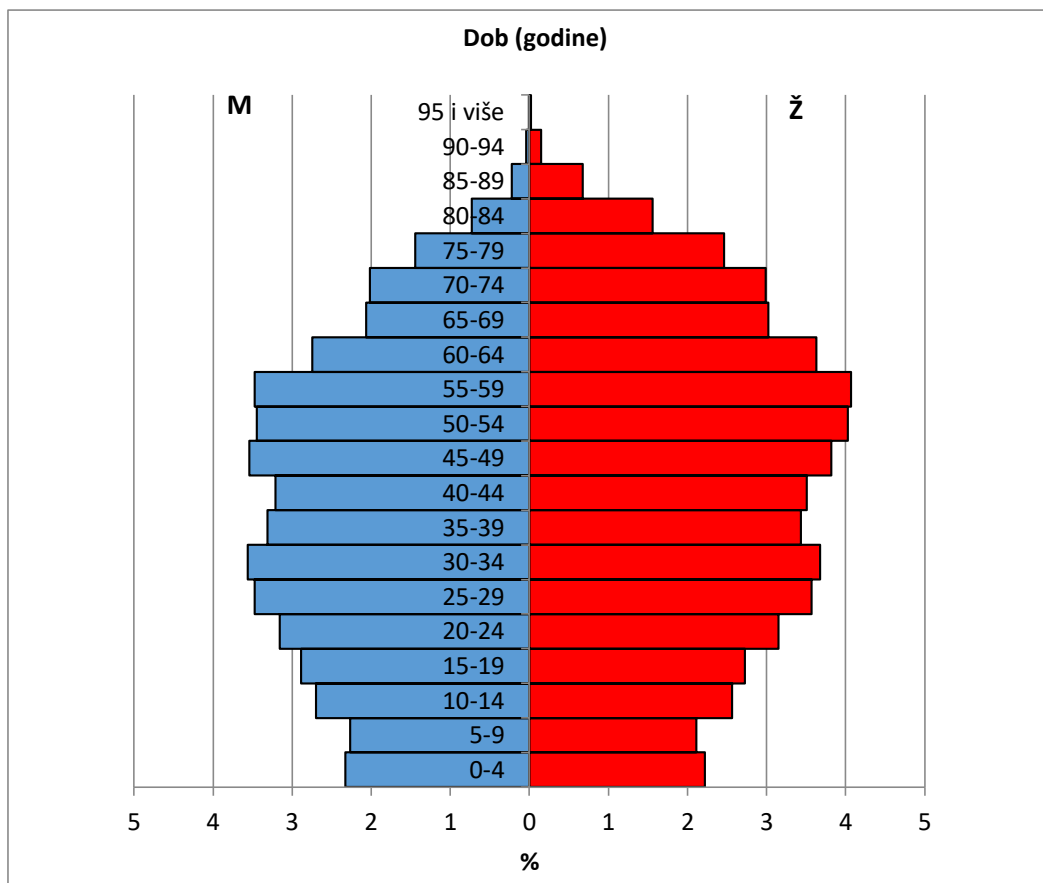
Dobno-polna struktura stanovništva rezultanta je kratkoročnog i dugoročnog djelovanja diferencijalnog nataliteta prema spolu, diferencijalnog mortaliteta prema spolu, selektivne

migracije prema spolu i dobi te ostalih čimbenika kao što su ratovi, bolesti i prirodne kataklizme (Živić, 2003).

U najmlađim dobnim skupinama prisutna je neravnoteža prema spolu koja je posljedica većeg rađanja muške nego ženske djece. U starijim dobnim skupinama se neravnoteža prema spolu povećava. Povećanje koeficijenta feminiteta s porastom životne dobi opća je tendencija jer žene u razvijenijim zemljama prosječno dulje žive. Viškovi žena u starijim dobnim skupinama postaju sve veći (Nejašmić, 2005).

Grafički prikaz dobno-spolne strukture stanovništva Grada Osijeka ima suženu osnovicu, dok je središnji dio ispupčen te poprima oblik urne (sl. 30). Stanovništvo Grada Osijeka 2011. godine pripadalo je starom ili kontraktivnom tipu. Kontraktivni tip obilježava niska stopa rodosti i smrtnosti te se pojavljuje negativna prirodna promjena. Udio osoba starijih od 60 godina iznosio je 24 % što je dvostruko više od granične vrijednosti za staro stanovništvo (12 %). Iz grafičkog prikaza dobno-spolne strukture vidljivo je da je u mladim dobnim skupinama podjednako muškog i ženskog stanovništva. Do nerazmjera dolazi u zreloj dobnj skupini. U najstarijim dobnim skupinama očita je dominacija ženskog stanovništva kao posljedica diferencijalnog mortaliteta i većeg stradanja muškog stanovništva u Domovinskom ratu.

Sužena baza i manji udio mlađeg dobnog kontingenta rezultat je smanjenja stope rodosti kao posljedica demografske tranzicije, ali i posljedica rata i selektivne emigracije po spolu i dobi. Brojčano jače dobne skupine su od 25 do 34, te od 45 do 59 godina. One predstavljaju generacije „baby booma“ u poslijeratnom razdoblju (Drugi svjetski rat) te njihovu djecu. Dobna skupina od 45 do 59 godina potencirana je imigracijom mlađih obitelji iz BiH poslije Domovinskog rata koje sada stupaju u ovu dobnu skupinu. Dobna skupina od 25 do 34 godine potencirana je imigracijom mladog stanovništva u Osijek zbog obrazovanja gdje onda često i ostaju.

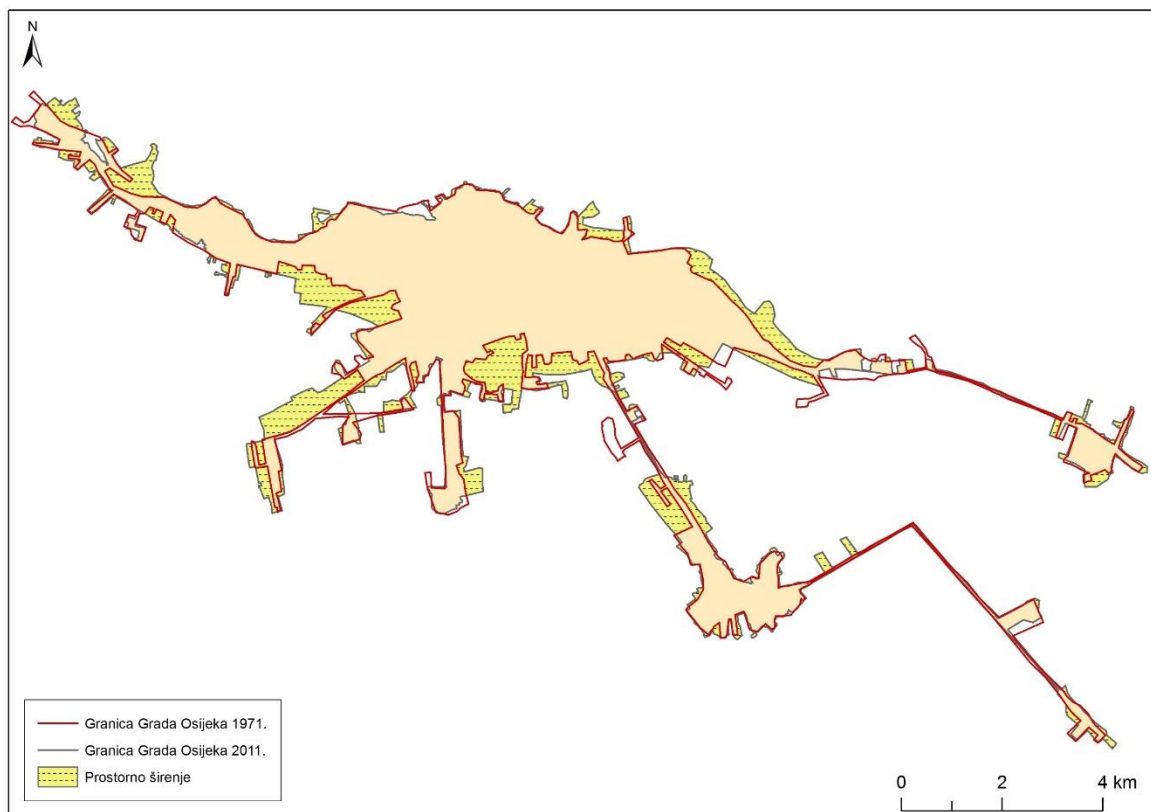

Sl. 30. Dobno-spolna struktura stanovništva Grada Osijeka 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

6.3. Društveno-gospodarski sastav

Osnovu društveno-gospodarskog razvoja Grada Osijeka čine, uz povoljan geografsko-prometni položaj, njegove upravno-administrativne funkcije. Značajniji gospodarski razvoj Osijeka koji je povezan s razvojem prometnica (željezničkih, cestovnih, riječnih), pojačanim iskorištavanjem slavonsko-podravskih šuma te jačanjem prerađivačke industrije (drvene, poljoprivredno-prehrambene, te staklarske, tekstilne i kožne), počinje u 18. stoljeću i nastavlja se kroz 19. i 20. stoljeće, s manjim oscilacijama (Mirković, 2003).

Sl. 31. Izgrađeni dio Grada Osijeka 1971. i 2011. godine

Na funkcionalni razvoj Osijeka utjecala je pojava autocesta kojom je Osijek postao dostupniji i privlačan za razvoj novih trgovačkih funkcija (Sić, 2012). Kada usporedimo granice Grada Osijeka 1971. i 2011. godine vidimo kako se izgrađenost Grada Osijeka očekivano proširila 2011. u odnosu na 1971. godinu (sl. 31). Autocesta je puštena u promet 2007. godine, nakon čega su otvorena dva nova trgovačka centra regionalnog karaktera Portanova i Avenue Mall. U tom proširenom dijelu izgrađene su, osim spomenuta dva trgovačka centra, brojne trgovine, tvrtke i autosaloni.

6.3.1. Sastav stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti

Tab. 7. Stanovništvo Grada Osijeka prema ekonomskoj aktivnosti 2011. godine

	Aktivno		S osobnim prihodom		Udržavano		Ukupno	
	Broj	Udio(%)	Broj	Udio(%)	Broj	Udio(%)	Broj	Udio(%)
Osijek	36.836	50,67	23.314	32,07	12.553	17,27	72.703	100,00
Ostala naselja	10.156	50,82	5.759	28,82	4.069	20,36	19.984	100,00
Grad Osijek	46.992	50,70	29.073	31,37	16.622	17,93	92.687	100,00

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.: stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti i spolu, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

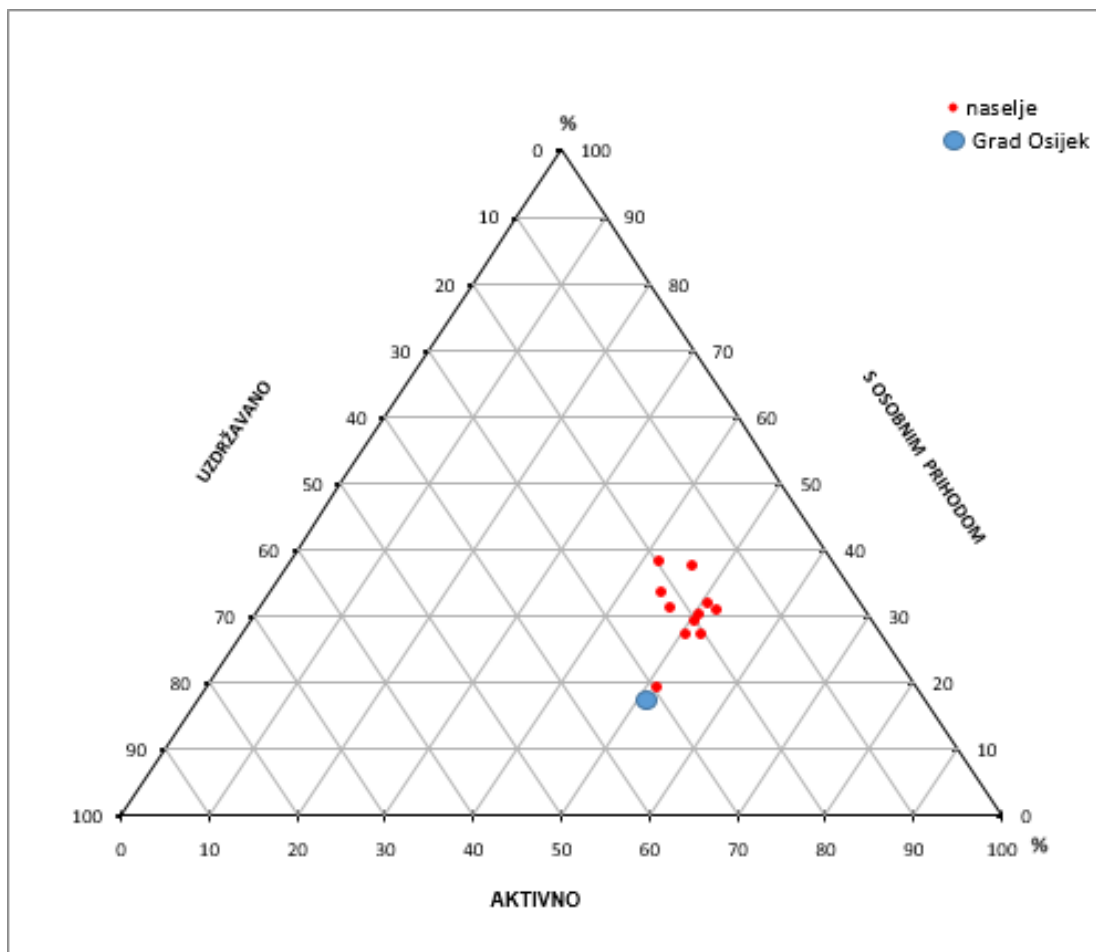
Osijek je 1970-ih godina po broju zaposlenih, među ostalim centrima rada u Hrvatskoj bio na četvrtom mjestu, iako je prema funkciji rada znatno zaostajao za Rijekom, Splitom i Zagrebom. Godine 1971. u Osijeku je radilo 38 859 stanovnika, najviše u društvenom sektoru (Vresk, 1990).

Udio aktivnog stanovništva Grada Osijeka 2011. godine u ukupnom stanovništvu odnosno stopa aktivnosti ($p_a = 50,7\%$) bila je viša nego stopa aktivnosti Hrvatske ($p_a = 44,0\%$). Naselje Osijek ima podjednaki udio zaposlenih ($50,7\%$) od ostalih naselja ($50,8\%$) što je pokazatelj da stanovništvo iz ostalih naselja radi u Osijeku te svakodnevno putuje na posao.

Stanovništvo s osobnim prihodima čini $31,4\%$ ukupnog stanovništva, a riječ je o umirovljenicima. Naselje Osijek ima najviši udio stanovništva s osobnim prihodom, a od ostalih naselja najviši udio imaju naselja Tenja i Višnjevac.

Udržavano stanovništvo čine djeca, kućanice, osobe koje se pripremaju za određeno zanimanje na račun roditelja te bolesne ili za rad nesposobne osobe. Udio održavanog stanovništva u ostalim naseljima je znatno veći nego u Osijeku.

Djelatnosti se svrstavaju u tri osnovne skupine (sektora): primarni, sekundarni i tercijarni sektor gospodarskih djelatnosti (Nejašmić, 2005).

Sl. 32. Sastav stanovništva Grada Osijeka prema ekonomskoj aktivnosti 2011. godine (po naseljima)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti i spolu, po naseljima, CDROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

6.3.2. Sastav stanovništva prema gospodarskoj djelatnosti

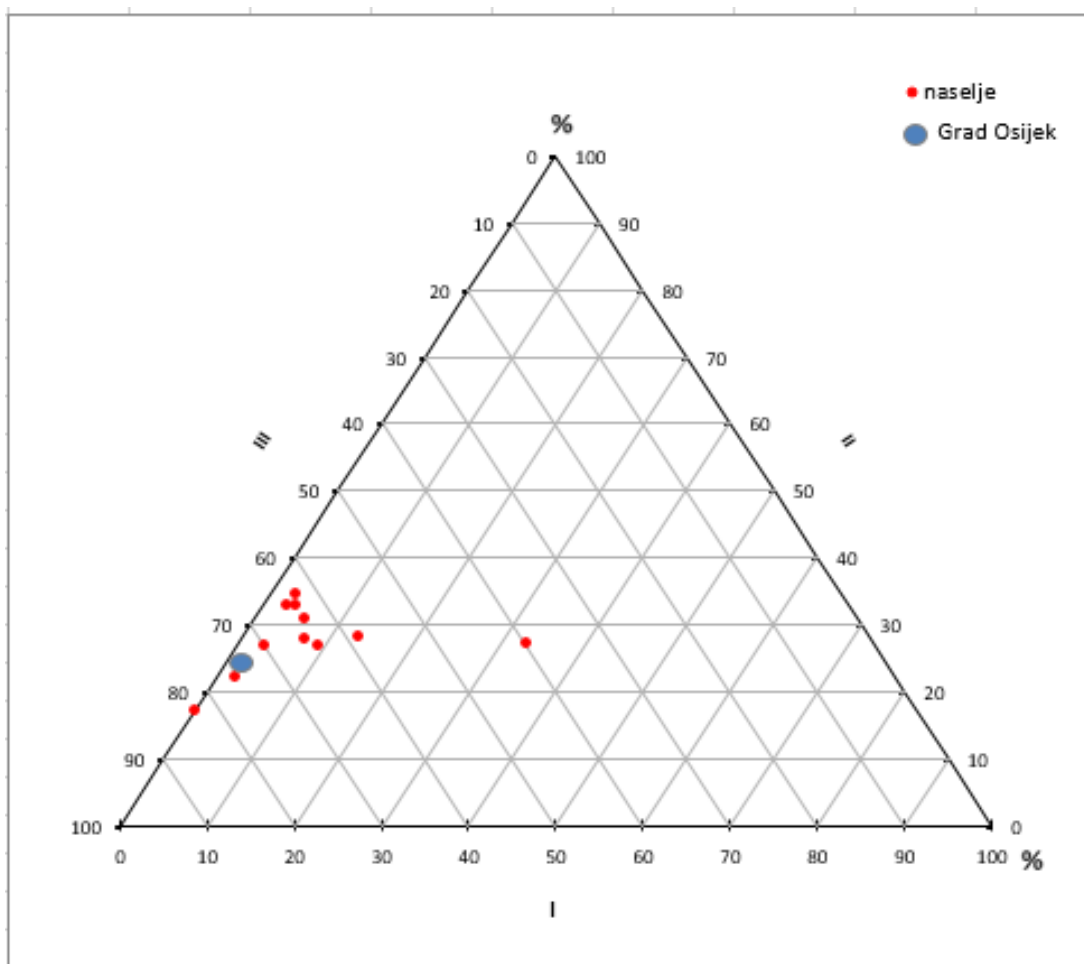
Tab. 8. Zaposleno stanovništvo Grada Osijeka prema sektorima djelatnosti 2011. godine

	Primarni sektor		Sekundarni sektor		Tercijarni sektor		Ukupno	
	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)
Osijek	614	2,04	6730	22,36	22755	75,60	30099	100,0
Ostala naselja	346	4,41	2359	30,07	5139	65,52	7844	100,0
Grad Osijek	960	2,53	9089	23,95	27894	73,52	37943	100,0

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova Republike Hrvatske 2011. godine: zaposleni prema sektorima djelatnosti, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2016.

Tipizacija Grada Osijeka prema sektorima gospodarskih djelatnosti je III-II-I (uslužni tip), što znači da prevladavaju tercijarne djelatnosti. Takva je tipizacija dominantna i na razini države. Grad Osijek bilježi najveći udio zaposlenih u tercijarnom sektoru (73,5 %), a najmanji udio u primarnom sektoru (2,5 %). U sekundarnom sektoru je zaposleno samo 24 %, što je posljedica gubljenja značenja industrije nakon Domovinskog rata, kao i izostale revitalizacije i privatizacije. Bez obzira na to, postoje još tvornice s velikim brojem zaposlenih poput Saponije, Kandita, Šećerane i Pivovare Osijek. U modernom razdoblju Osijek je poznat po velikom rastu u IT sektoru industrije.

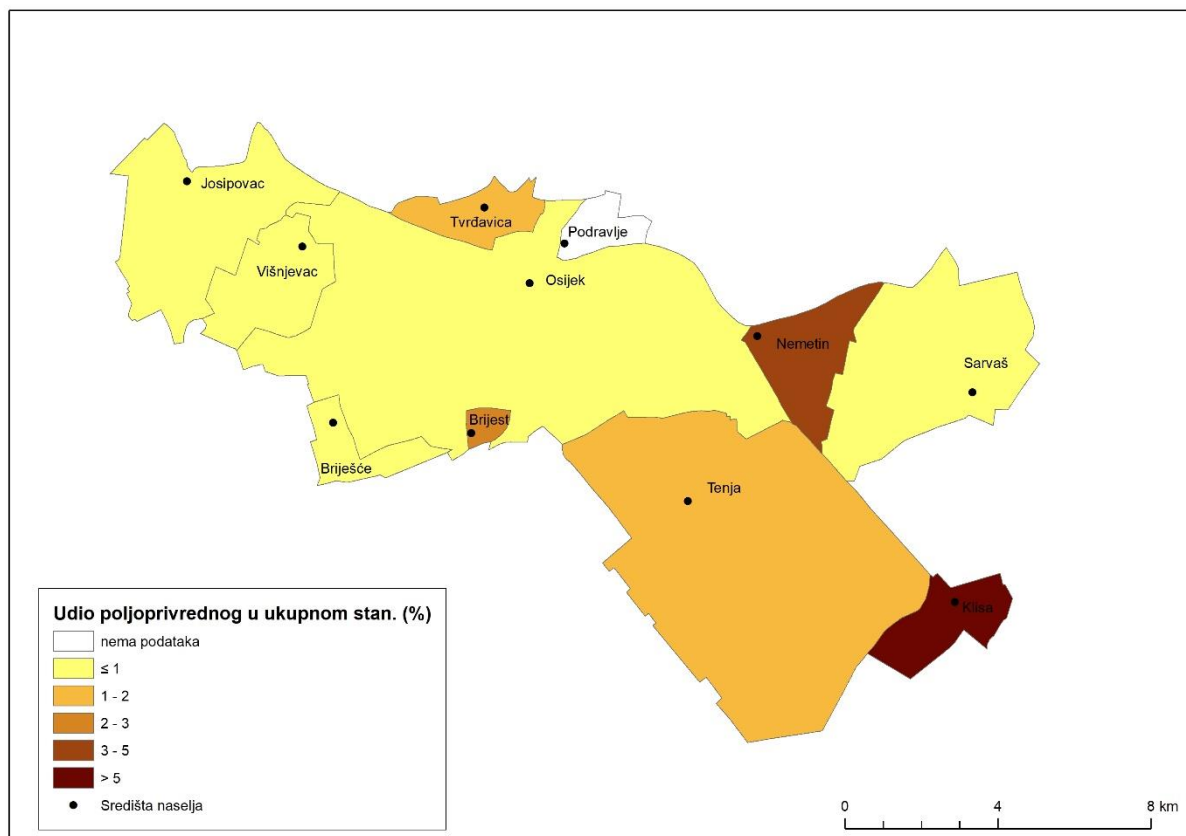
Naselje Osijek ima najviše zaposlenih u tercijarnom sektoru (75,6 %), zatim u sekundarnom te na kraju u primarnom sektoru samo 2 %. U ostalim naseljima je ista situacija. Najviše zaposlenog stanovništva je u tercijarnom sektoru pa u sekundarnom, te na kraju u primarnom. Poljoprivredne djelatnosti više su zastupljene u ostalim naseljima Grada Osijeka nego u Osijeku. Primarni sektor zapošljava mali udio stanovništva u svim naseljima. Smanjenje udjela primarnog sektora zakonitost je modernizacije i razvoja. Ako se prazne sela i agrarne površine i propada poljoprivreda u jednom kraju, u drugom kraju bi se trebala povećati proizvodnja, no to se nije dogodilo već je došlo do propadanja poljoprivrede i izumiranja sela.

Sl. 33. Zaposleno stanovništvo Grada Osijeka prema sektorima djelatnosti po naseljima 2011. godine (I – primarni, II – sekundarni, III – uslužni)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2011.: zaposleni prema sektorima djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Na području Grada Osijeka izuzetno je mali udio poljoprivrednog stanovništva (sl. 34). Većina naselja bilježi manje od 1 % poljoprivrednog stanovništva. Naselja koja imaju više od 3 % poljoprivrednog stanovništva su Nemetin i Klisa, populacijski manja naselja s manjem brojem stanovnika. Za naselja Podravlje podaci nisu dostupni i zabranjeni su za javno objavljivanje jer naselje ima manje od 10 stanovnika zaposlenih u poljoprivredi.

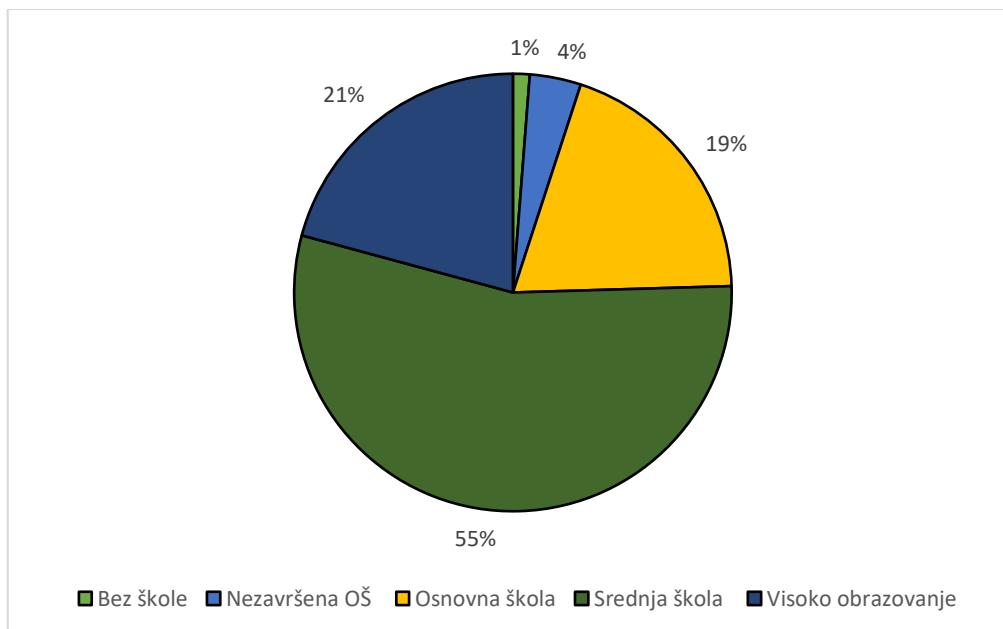

Sl. 34. Poljoprivredno stanovništvo Grada Osijeka 2011. godine (po naseljima)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31.ožujka 2001.: zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

6.4. Obrazovni sastav

Obrazovni sastav stanovništva jedno je od najznačajnijih obilježja stanovništva, posebno s gledišta potencijalnog gospodarskog razvoja određenog prostora kojeg čini „ljudski kapital“. Temeljna obrazovna obilježja stanovništva su pismenost i školska sprema (Nejašmić, Toskić i Mišetić, 2009).

Sl. 35. Stanovništvo Grada Osijeka staro 15 i više godina prema postignutom stupnju obrazovanja 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011. godine: Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, starosti i spolu, popis 2011., Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Na stanovništvo bez škole otpada najmanji udio od ukupnog stanovništva Grada Osijeka prema postignutom obrazovanju, samo 1 %. Najviše je onih sa završenom srednjom školom (55 %). Visoko obrazovanje ima 21 % stanovništva što ukazuje na činjenicu da je Osijek studentski grad te privlači brojne studente. Osnovnu školu kao najviši stupanj obrazovanja završilo je 19 % stanovništva, a 7 % stanovništva je bez osnovnoškolskog obrazovanja (sl. 35).

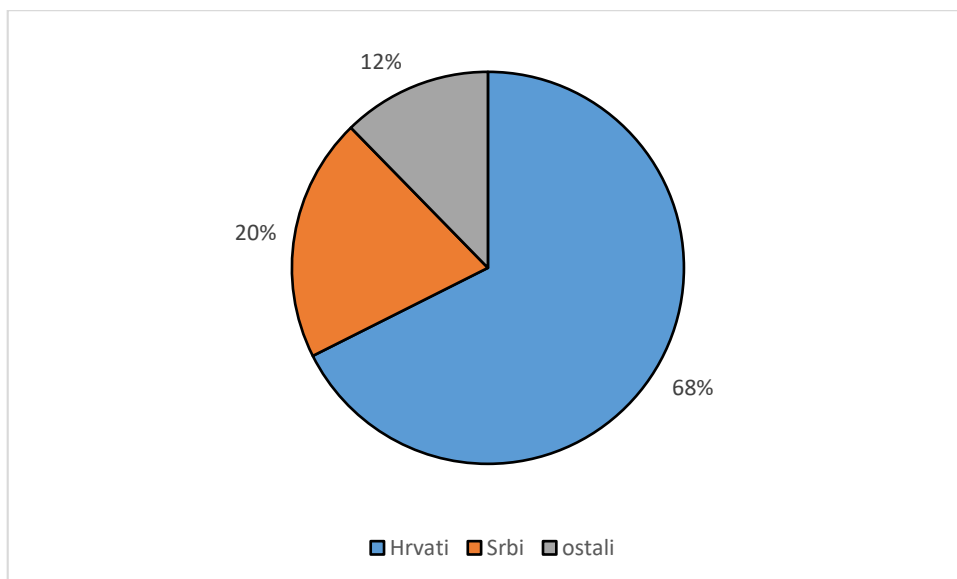
Ako usporedimo obrazovni sastav stanovništva Grada Osijeka i Hrvatske 2011. godine, možemo vidjeti da Grad Osijek ima povoljniji obrazovni sastav. Na razini cijele Hrvatske 53 % stanovništva ima završenu srednju školu dok je visokoobrazovanih 16 %. Kao što je

već navedeno, u Osijeku se nalaze brojni fakulteti koji privlače stanovništvo iz Slavonije, iz ostalih dijelova Republike Hrvatske, ali i drugih susjednih država.

6.5. Narodnosni sastav

Etnička slika naseljenosti nekog prostora posljedica je djelovanja društveno-gospodarskih, povijesno-političkih procesa i promjena. Hrvatsko je stanovništvo na području Grada Osijeka dijelilo svoj prostor s narodima koji su se širili pod utjecajem Osmanlija u 16. st., a kasnije srednjoeuropskim narodima u vrijeme ugarske i austro-ugarske vladavine. Razvoj etničke strukture stanovništva Istočne Hrvatske u 20. stoljeću bio je uvjetovan Prvim i Drugim svjetskim ratom te migracijsko-kolonizacijskim strujama tijekom tih ratnih sukoba i nakon njih (Živić, 1998). Ovaj prostor dugo je karakterizirala heterogena etnička struktura koja se postupno homogenizira nakon Drugog svjetskog rata iseljavanjem srednjoeuropskog i doseljavanjem hrvatskog stanovništva iz drugih dijelova Hrvatske. Etnička struktura tih selidbenih gibanja bila je važna za oblikovanje suvremene narodnosne slike naseljenosti Istočne Hrvatske.

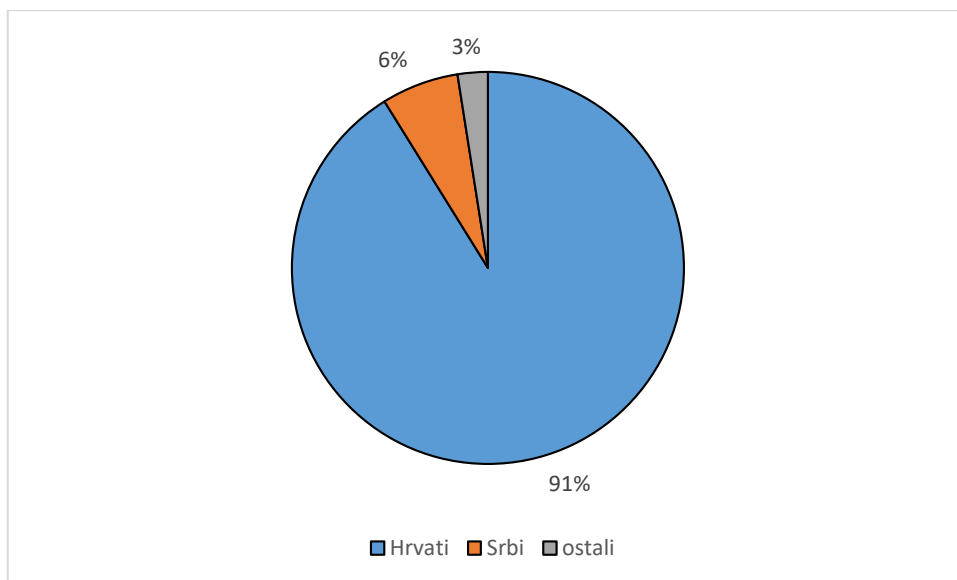
Prema popisu iz 1971. godine u Gradu Osijeku bilo je 67,6 % Hrvata, 20,1 % Srba i 12,3 % ostalih narodnosnih skupina (sl. 36).

Sl. 36. Narodnosni sastav stanovništva Grada Osijeka 1971. godine

Izvor: Popis stanovništva 1971. godine

Prema popisu iz 1991. godine u Istočnoj Hrvatskoj bilo je 72,6 % Hrvata, 16,5 % Srba, te 10,9 % nepoznatih, što upućuje na visoki stupanj narodnosne homogenosti (Živić, 1998). Srpska nacionalna manjina je 1991. godine u Gradu Osijeku imala udjel 20,1 %. Godine 1991. Osijek je bio grad s najvećim brojem Srba u Istočnoj Slavoniji (15 985) (Živić, 1998).

Sl. 37. Narodnosni sastav stanovništva Grada Osijeka 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011. godine: Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Godine 2011. na području Grada Osijeka 91 % stanovništva izjasnilo se kao Hrvati, odnosno 96 746 stanovnika od ukupno 108 048 stanovnika Grada Osijeka (sl. 37). Druga najbrojnija nacionalna manjina su Srbi kojih se izjasnilo samo 6 % od ukupnog stanovništva odnosno 6751. Od ostalih nacionalnih manjina najbrojniji su Mađari, Nijemci i Bošnjaci. Ako usporedimo narodnosni sastav 1991. i 2011. godine vidimo da se broj Srba smanjio za 14 % u ukupnom stanovništvu.

7. Demografska perspektiva i resursi budućeg demografskog razvoja Grada Osijeka

Važna sastavnica ljudskog razvoja su demografski resursi, koji obuhvaćaju ukupna kvalitativna i kvantitativna, stvarna i potencijalna društvena i biološka obilježja stanovništva u određenom vremenu i prostoru (Oliveira-Roca i Rimac, 1991). Na njih izravno utječe ukupni broj stanovnika, tj. demografska masa određene prostorne jedinice. Ljudski kapital je temeljni nositelj društveno-gospodarskog razvoja, čijem smanjenju su pridonijeli nepovoljni demografski procesi. Za društveno-gospodarski razvoj određenog prostora nužno je osigurati kritičnu masu obrazovanog zrelog (i mladog) stanovništva i stabilan demografski razvoj (Nejašmić, Toskić i Mišetić, 2009). Cilj analize demografskih resursa Grada Osijeka je utvrditi mogućnosti demografske revitalizacije. Za ocjenu demografskog resursa korišten je sintetični pokazatelj, indeks demografskih resursa (i_{der}) koji je izračunat na temelju 15 demografskih varijabli prema formuli $i_{der} = k \times (i_{dem} + i_o)$, gdje je i_{dem} demografski indeks, i_o indeks obrazovanosti, a k koeficijent koji aproksimira veličinu promatranih jedinica (Nejašmić, Toskić i Mišetić, 2009).

Analiza demografskog potencijala na razini općina/gradova u Hrvatskoj pokazuje da Grad Osijek u cjelini ima povoljne demografske resurse (Tip B), koje karakteriziraju vrlo dobra demografska obilježja i potencijali te visoka razina obrazovanosti (Nejašmić, Toskić i Mišetić, 2009). Grad Osijek ima izraženo pozitivan indeks obrazovanja (i_o), što je bitan faktor za pozitivne društveno-gospodarske promjene i pozitivnu promjenu drugih, negativnih demografskih čimbenika.

Primjenom linearne ekstrapolacije na temelju općeg kretanja stanovništva Grada Osijeka 2001. – 2011. procijenjeno je da bi broj stanovnika 2021. godine trebao iznositi 101 480 ili 6568 manje nego 2011. godine. Prema navedenoj procjeni očekuje se u svim naseljima pad broja stanovnika 2021. godine, osim u naseljima Sarvaš i Tenja u kojima se očekuje porast broja stanovnika te u naselju Podravlje u kojemu se očekuje stagnacija broja stanovnika. Na temelju dosadašnjih populacijskih trendova očekuje se da će naselje Osijek imati 77 797 stanovnika ili za 6307 manje nego 2011. godine. Nastavi li se smanjivati broj stanovnika ovom brzinom predviđa se da će do sredine ovog stoljeća (2050.) izumrijeti naselja Klisa, Nemetin i Tvrđavica.

Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju došlo je do otvaranja granica te velik broj mladih napušta svoje domove u potrazi za poslom, većinom prema Irskoj (Dublinu), ali i

Njemačkoj. U budućnosti će se nastaviti negativnosti svih pokazatelja vezanih uz domicilnu populaciju i neće se sama po sebi usporiti. Zato je potrebno ciljano usmjeravati demografske procese vezane uz reprodukciju i revitalizaciju. Potrebna je planska, strateška, programska, funkcionalna, zdravstveno utemeljena i razvojno potrebna intervencija države i njezinih institucija. Država bi trebala djelovati u vidu stimulativne populacijske politike i uključivanja hrvatske dijaspe u gospodarske, političke i revitalizacijske procese. Povratnička populacija, uz ostanak u Hrvatskoj pa tako i u Gradu Osijeku, u dužem razdoblju (najmanje 10 godina) povećala bi rodnost čime bi se zaustavili negativni trendovi i pokazatelji i pokrenula revitalizacija ukupnog stanovništva (Šterc i Komušanac, 2011).

8. Zaključak

Hipoteza 1.: *Grad Osijek bilježi negativna demografska kretanja s posebno izraženom komponentom migracija u posljednjem međupopisnom razdoblju* je potvrđena. Grad Osijek u posljednjem međupopisnom razdoblju bilježi negativnu stopu međupopisne promjene (0,6 %) koja će se nastaviti i u budućnosti. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da je riječ o dugoročnim demografskim i depopulacijskim procesima koji će se manifestirati u budućnosti. Ti su procesi pojačani ubrzanjem procesa demografskog starenja, a starenje će biti najsloženiji negativni čimbenik budućeg kretanja stanovništva Grada Osijeka. Osim toga, u navedenom razdoblju prisutna je velika emigracija s ovom područja koje se nastavlja i danas. Ne zna se točan podatak koliko je ljudi iselilo iz Osijeka i okolnih naselja, ali posljednjih godina stanovništvo masovno odlazi u potrazi za boljim životom. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku za 2016. godinu odselilo se oko 3000 osoba. Međutim te brojke se temelje na podacima MUP-a koji bilježi samo iseljenike koji odjave svoje prebivalište, no većina to ne napravi. Nažalost, u stvarnosti su brojke puno veće.

Hipoteza 2.: *Najnegativnija demografska kretanja zabilježena su u međupopisnom razdoblju 1991. - 2001. godine zbog posljedica Domovinskog rata* djelomično je potvrđena. U međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. godine zabilježena je prva i ujedno najveća negativna stopa međupopisne promjene od prvog modernog popisa stanovništva 1857. godine. U najvećoj mjeri uzrok tomu su gubitci u Domovinskom ratu i masovno iseljavanje stanovništva s područja koja su zahvaćena ratom, međutim, to je posljedica i određenih administrativnih promjena i promjene u statističkoj definiciji ukupnog stanovništva.

Hipoteza 3: *S područja Grada Osijeka najviše iseljava mlado, radno sposobno i reproduktivno stanovništvo u potrazi za boljim životom, čime se umanjuje potencijal za budući demografski razvoj* je potvrđena. Mlado stanovništvo odlazi u potrazi za poslom, većinom prema Irskoj (Dublinu) i Njemačkoj. Na to je djelovalo i otvaranje granica ulaskom Hrvatske u Europsku uniju. Mlado stanovništvo može pridonijeti revitalizaciji ovoga prostora, zato je potrebno da vlada provede određenu mjere u vidu

otvaranja novih radnih mjesta ili poticanja rodnosti. Zadržavanjem mladih doći će do porasta rodnosti a sukladno tome poboljšat će se demografska slika Grada Osijeka.

Hipoteza 4.: *Nepovoljna obilježja demografske dinamike potvrđuju prisutnost snažne biološke, a naročito emigracijske depopulacije grada Osijeka, koje će, unatoč relativno povoljnijem stanju u pojedinim naseljima, u budućnosti biti snažna prepreka normalnom društveno-gospodarskom razvoju* je potvrđena. Grad Osijek je zahvatila izrazita depopulacija. Dio stanovništva odlazi u inozemstvo, a dio u druge krajeve Hrvatske zbog sve veće zaostalosti Slavonije. To rezultira smanjenjem rodnosti i povećanjem smrtnosti na ovom području. Osim toga, sve manji broj rođenih posljedica je većeg obrazovanja žena koje teže napretku i boljoj poslovnoj karijeri.

Hipoteza 5.: *Grad Osijek će i na sljedećem popisu zabilježiti nastavak negativnog trenda, odnosno pad ukupnog broja stanovnika* djelomično je potvrđena. Budući je zabilježena negativna prirodna promjena u posljednja dva međupopisna razdoblja, za očekivati je da će se trend nastaviti i u sljedećem međupopisnom razdoblju, što su potvrdile matematičke metode projekcije stanovništva (linearna ekstrapolacija i metoda ekstrapolacije). Prema linearnoj ekstrapolaciji broj stanovnika Grada Osijeka u cjelini će se 2021. godine umanjiti za 6568 stanovnika, a 2031. godine past će ispod 100 000. Ovakvi rezultati su u skladu s projekcijom stanovništva Republike Hrvatske u budućnosti. Međutim, treba naglasiti da je metoda ekstrapolacije napravljena bez utjecaja natalitet, mortaliteta i migracija pa rezultate treba promatrati s oprezom. Također, već je spomenuto da Grad Osijek prema indeksu demografskih resursa ima povoljne demografske resurse koje karakterizira visoka obrazovanost koja bi u budućnosti trebala biti bitan čimbenik za pozitivne društveno-gospodarske promjene i pozitivnu promjenu smjera demografskih kretanja.

Literatura

Andraković, V., Jukić, M., 2009: Dinamika stanovništva Grada Osijeka od 1857. do 2001. godine, Anali Zavoda za znanstveni rad HAZU u Osijeku, str. 23-46, Osijek.

Friganović, M., 1980: Stanovništvo Osijeka i njegova područja. U: *Zbornik znanstvenog skupa „Osijek kao polarizacijsko žarište“*, str. 43-60, Osijek.

Friganović, M. A., 1990: *Demogeografija: stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb.

Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Meridijani, Samobor.

Mažuran, I., 1962: *Srednjovjekovni Osijek: od rimske Murse do turskog Osijeka*, Matica hrvatska Pododbor Osijek, Osijek.

Mažuran, I., 2013: *Putokaz jednog života: autobiografske zabilješke*, Matica hrvatska, Osijek.

Mirković, M., 2003: *Istočna Slavonija – stanovništvo i naselja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.

Nejašmić, I., 1991: *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*, Globus, Zagreb.

Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.

Nejašmić, I., 2008: *Stanovništvo Hrvatske: demogeografske studije i analize*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.

Nejašmić, I., Bašić, K., Toskić, A., 2008: Prostorne značajke nataliteta u Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik* 70 (2), 91-112.

Nejašmić, I., Toskić, A., Mišetić, R., 2009: Demografski resursi Republike Hrvatske: sintetični pokazatelji za županije, gradove i općine, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.

Nejašmić, I., Toskić, A., 2013: Starenje stanovništva–sadašnje stanje i perspektive, *Hrvatski geografski glasnik* 75 (1), 89-110.

Oliveira-Roca, M., Rimac, I., 1991: Demografski resursi i jadranska orijentacija u razvoju prometa Hrvatske, u: *Savjetovanje „Izgradnja prometne infrastrukture za puno ostvarenje jadranske orijentacije Hrvatske“*: zbornik radova, Zagreb, 557-553

Pepeonik, Z., 1972: Osijek, *Geografski horizont*, 1-2., Zagreb.

Poljanec-Borić, S., 2008: Razvoj Vukovarsko-srijemske županije u svjetlu socioekonomske tipologije endogenog razvitka u Hrvatskoj, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Sić, M., 1980: Valoriziranje geografskog položaja i topografskog smještaja Osijeka. U: *Zbornik znanstvenog skupa „Osijek kao polarizacijsko žarište“* (str. 21- 28), Osijek.

Šić, M., 2012: Paneuropski prometni koridori i razvoj Osječke regije, *Geografski glasnik* 74 (2), 53-67.

Šterc, S., Komušanac, M., 2011: Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske- izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija...?, *Društvena istraživanja* 21 (3), 693-713.

Vresk, M., 1980.: Tendencije razvoja gradske regije Osijeka. U: *Zbornik znanstvenog skupa „Osijek kao polarizacijsko žarište“*, Osijek, 29-34.

Vresk, M., 1990: Struktura dnevnih migranata zaposlenih kao pokazatelj razvijenosti dnevnih urbanih sistema Hrvatske, *Geografski glasnik*, 52, 1-11.

Vresk, M., 2002: *Grad i urbanizacija*, Školska knjiga, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, A., 1996: Stanovništvo Osijeka i osječkog kraja 1948. – 1991. godine, Anali Zavoda za znanstveni rad HAZU u Osijeku, Osijek.

Wertheimer-Baletić, A., 1999: *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Gospodarska misao, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, A., 2004: Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, 13 (4-5), 631-651.

Wertheimer-Baletić, A., 2005: Determinante reprodukcije stanovništva Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća, Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive, ur: Živić, D., Pokos, N. i Mišetić, A., Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 11-37, Zagreb.

Živić, D., 1995: Promjene u dinamici stanovništva Istočne Hrvatske 1948-1991, *Geografski glasnik* 57, 71-92.

Živić, D., 1998: Promjene narodnosnog sastava stanovništva gradskih naselja Istočne Hrvatske, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, *Migracijske teme* 14, 99-127, Zagreb.

Živić, D., 2003: Demografske odrednice i posljedice starenja stanovništva Hrvatske, *Revija za socijalnu politiku* 10 (3-4), 307-319.

Živić, D., 2011: Demografske osnove poslijeratnog razvoja grada Vukovara (1991.-2011.), *National security and the future* 3, 93-134.

Izvori

Matassi, V., G., 2004 : Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske, *www.Geografija.hr*, <http://www.geografija.hr teme/prirodno-kretanje-stanovnistva-hrvatske/> (12. 11. 2017.)

URL 1: Osijek031.com, Otvorena južna obilaznica, http://www.osijek031.com/osijek.php?topic_id=59357 (15. 01. 2018.)

URL 2: Osječko – baranjska županija - Osnovne škole, <http://www.obz.hr/hr/index.php?tekst=122> (16. 01. 2018.)

URL 3: Osječko – baranjska županija - Osnovne škole – visoko školstvo i znanost, <http://www.obz.hr/hr/index.php?tekst=124> (16. 01. 2018.)

Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: dnevni i tjedni migranti, po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: migracijska obilježja stanovništva, CD -ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: metodološka objašnjenja, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: područno ustrojstvo, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, obrazovnim područjima i spolu, po općinama/gradovima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu, po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu, po gradovima/općinama, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964.–2015., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Prilozi

Popis slika:

Sl. 1. Naselja na području Grada Osijeka 2011. godine.....	8
Sl. 2. Geografski položaj Grada Osijeka.....	9
Sl. 3. Naselja Grada Osijeka prema broju stanovnika 2011. godine.....	16
Sl. 4. Promjena udjela stanovništva Grada Osijeka po skupinama naselja prema veličini od 1948. do 2011. godine.....	17
Sl. 5. Stanovništvo Grada Osijeka po naseljima 1971., 1991. i 2011. godine (u %).....	18
Sl. 6. Koncentracija stanovništva na području Grada Osijeka 2011. godine.....	19
Sl. 7. Gustoća naseljenosti Grada Osijeka 1971. godine po naseljima.....	20
Sl. 8. Gustoća naseljenosti Grada Osijeka 2011. godine po naseljima.....	21
Sl. 9. Naselja Grada Osijeka prema površini i broju stanovnika 2011. g. (bez Osijeka)....	22
Sl. 10. Opća gustoća naseljenosti po naseljima Grada Osijeka 2011. godine, bez naselja Osijek.....	23
Sl. 11. Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Osijeka, naselja Osijek i ostalih naselja 1857. – 2011. godine.....	29
Sl. 12. Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Osijeka, naselja Osijek i ostalih naselja 1857. – 2011. godine (indeks na stalnoj bazi).....	30
Sl. 13. Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Osijeka, Osijeka i ostalih naselja 1948. – 2011. godine (lančani indeks).....	31
Sl. 14. Indeks ukupne međupopisne promjene broja stanovnika Grada Osijeka 1971. – 2011. godine (po naseljima).....	32
Sl. 15. Godina demografskog maksimuma po naseljima Grada Osijeka.....	33
Sl. 16. Sastavnice prirodnog kretanja stanovništva Grada Osijeka 1971. – 2015. godine...36	
Sl. 17. Sastavnice prirodnog kretanja naselja Osijek 1971. – 2015. godine.....	37

Sl. 18. Indeks kretanja nataliteta i mortaliteta stanovništva Grada Osijeka 1971. – 2015. godine.....	38
Sl. 19. Stope prirodne promjene Grada Osijeka 2001. - 2011. g. po naseljima.....	39
Sl. 20. Migracijski saldo Grada Osijeka u razdoblju od 2001. do 2011. godine po naseljima.....	41
Sl. 21. Udio doseljenih u ukupnom stanovništvu Grada Osijeka 2001. godine.....	43
Sl. 22. Doseljeni na područje Grada Osijeka prema mjestu prethodnog boravka (2011.)...44	
Sl. 23. Doseljeni na područje Grada Osijeka prema vremenu doseljenja (2001.).....	45
Sl. 24. Aktivno stanovništvo Grada Osijeka koje obavlja zanimanje i dnevno cirkulira na rad prema mjestu rada 2011. godine.....	46
Sl. 25. Udio dnevnih cirkulanata u zaposlenom stanovništvu Grada Osijeka 2001. g. (po naseljima).....	48
Sl. 26. Tipovi općeg kretanja stanovništva Grada Osijeka 2001. – 2011. godine.....	50
Sl. 27. Tipovi općeg kretanja stanovništva Grada Osijeka po naseljima 2001. – 2011. godine.....	51
Sl. 28. Koeficijent feminiteta u dobi 20-39 godina po naseljima Grada Osijeka 2011. godine.....	54
Sl. 29. Indeks starosti stanovništva Grada Osijeka po naseljima 2011. godine.....	57
Sl. 30. Dobno-spolna struktura stanovništva Grada Osijeka 2011. godine.....	59
Sl. 31. Izgrađeni dio Grada Osijeka 1971. i 2011. godine.....	60
Sl. 32. Sastav stanovništva Grada Osijeka prema ekonomskoj aktivnosti 2011. godine (po naseljima).....	62
Sl. 33. Zaposleno stanovništvo Grada Osijeka prema sektorima djelatnosti po naseljima 2011. godine (I – primarni, II – sekundarni, III – uslužni).....	64
Sl. 34. Poljoprivredno stanovništvo Grada Osijeka 2011. godine (po naseljima).....	65
Sl. 35. Stanovništvo Grada Osijeka staro 15 i više godine prema postignutom stupnju obrazovanja 2011. godine.....	66

Sl. 36. Narodnosni sastav Grada Osijeka 1971. godine.....	67
Sl. 37. Narodnosni sastav Grada Osijeka 2011. godine.....	68

Popis tablica:

Tab. 1. Naselja Grada Osijeka prema broju stanovnika 1971. godine.....	15
Tab. 2. Naselja Grada Osijeka prema broju stanovnika 2011. godine.....	15
Tab. 3. Ukupno kretanje broja stanovnika Grada Osijeka 1857. – 2011. godine.....	24
Tab. 4. Ukupno kretanje broja stanovnika naselja Osijek 1857. – 2011. godine.....	26
Tab. 5. Ukupno kretanje broja stanovnika ostalih naselja Grada Osijeka 1857. – 2011. godine.....	27
Tab. 6. Pokazatelji sastava stanovništva Grada Osijeka prema spolu i dobi 2011. godine..	53
Tab. 7. Stanovništvo Grada Osijeka prema ekonomskoj aktivnosti 2011. godine.....	61
Tab. 8. Zaposleno stanovništvo vukovarskog kraja prema sektorima djelatnosti 2011. godine.....	63